

**ODLUKU O USVAJANJU STRATEGIJE RAZVOJA URBANOG PODRUČJA
GRADA NOVOG PAZARA ZA PERIOD 2023-2034. GODINE**

Član 1.

Usvaja se Strategija razvoja urbanog područja grada Novog Pazara za period 2023-2034. godine.

Član 2.

Strategija razvoja urbanog područja grada Novog Pazara i Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi su sastavni deo ove Odluke.

Član 3.

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu grada Novog Pazara“.

SKUPŠTINA GRADA NOVOG PAZARA

Broj: 02-104/24
U Novom Pazaru, 14. maja 2024. godine

PREDSEDNIK
Samir Lekić

129.

STRATEGIJA RAZVOJA URBANOG PODRUČJA GRADA NOVOG PAZARA

SPISAK UČESNIKA

Gradonačelnik

Nihat Biševac

Savet za razvoj urbanog područja grada Novog Pazara

Nihat Biševac, gradonačelnik grada Novog Pazara, predsednik Saveta

Vladimir Marinković, zamenik gradonačelnika

Anela Halilović Šemsović, predsednica Skupštine grada Novog Pazara

Mirko Drmanić, zamenik načelnika Gradske uprave za izvorne i poverene poslove

Ensar Škrijelj, pomoćnik gradonačelnika

Emir Mehmedović, direktor Ustanove za sport

Slavica Ilić Makojević, JP "Zavod za urbanizam grada Novog Pazara"

Ahmet Biševac, Odeljenje za urbanizam i izgradnju Gradske uprave za izvorne i poverene poslove

Džemila Kruševljanin, Regionalna razvojna agencija Sandžaka SEDA

Fevzija Murić, član Gradskog veća

Admir Rizvanović, šef Odseka za prostorno urbanističko planiranje i GIS

Radna grupa za izradu Strategije razvoja urbanog područja grada Novog Pazara

Ajša Zatrić, Služba glavnog gradskog urbaniste

Aladin Zećirović, Služba glavnog gradskog urbaniste

Džemil Divanefendić, načelnik Gradske uprave za izvorne i poverene poslove

Pemba Džanković, članica Gradskog veća grada Novi Pazar

Milica Mančić, članica Gradskog veća grada Novi Pazar

Sabina Totić, gradski pravobranilac

Nihat Crnovršanin, Odeljenje za urbanizam i izgradnju

Maida Ćorović, Odeljenje za urbanizam i izgradnju

Sead Mušović, direktor JP Zavod za urbanizam grada Novog Pazara

Mujo Šaćirović, direktor JP za uređivanje građevinskog zemljišta Novi Pazar

Naser Mihović, JP Zavod za urbanizam grada Novog Pazara

Emir Aščerić, JP Zavod za urbanizam grada Novog Pazara

Faruk Suljević, Odeljenje za lokalni ekonomski razvoj

Malića Plojović, Odeljenje za komunalne, stambene i poslove saobraćaja

Aladin Brunčević, Odeljenje za društvene delatnosti

Dejan Belojica, direktor Turističke organizacija grada Novog Pazara

Nemanja Mančić, direktor JKP Gradska toplana Novi Pazar

Omer Šahović, JKP Vodovod i kanalizacija Novi Pazar

Armin Mehović, direktor JKP Gradska čistoća Novi Pazar

Samir Kačapor, direktor Regionalne razvojne agencije Sandžaka SEDA

Ramiz Župić, Centar za socijalni rad Novi Pazar

Šemsudin Plojović, Regionalni inovacioni start up centar Novi Pazar

Amra Hodžić Jejna, Kulturni centar Novi Pazar

Elmir Habibović, v.d. direktor Muzeja Ras Novi Pazar

UNOPS / EU PRO Plus program

Marko Vujačić, šef programa, UNOPS

Olivera Kostić, menadžerka, EU PRO Plus

Viktor Veljović, menadžer sektora za razvijanje kapaciteta i rukovodilac procesa izrade strategija razvoja urbanih područja, EU PRO Plus

Ratka Čolić, specijalista za razvijanje kapaciteta i teritorijalni razvoj, EU PRO Plus

Velimir Šećerov, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Marija Maksin, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Uroš Radosavljević, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Ana Graovac, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Milena Zindović, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Aleksandar Đukić, viši stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Predrag Cvetković, stručnjak za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Štefan Kah, savetnik za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Nikolaos Karadimitriu, specijalista za razvijanje kapaciteta i teritorijalni razvoj, EU PRO Plus

Martejn de Brojn, specijalista za razvijanje kapaciteta i teritorijalni razvoj, EU PRO Plus

Loris Servilo, specijalista za razvijanje kapaciteta i teritorijalni razvoj, EU PRO Plus

Aleksandra Radivojević, saradnica sektora za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Marija Kosić, viša asistentkinja sektora za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

Maja Tanjga, viša asistentkinja sektora za razvijanje kapaciteta, EU PRO Plus

1 UVOD

Program Evropske unije za lokalni razvoj – EU PRO Plus doprinosi uravnoteženijem društveno-ekonomskom razvoju podrškom upravljanju urbanim i teritorijalnim razvojem, ekonomskom rastu i socijalnoj koheziji u 99 lokalnih samouprava u dva regiona: Šumadije i Zapadne Srbije i Južne i Istočne Srbije. Evropska unija (EU) je opredelila 40 miliona evra posredstvom Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) 2020 za finansiranje ovog Programa, koji vodi Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije a sprovodi Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS).

Oslanjajući se na rezultate tri prethodna razvojna programa, Program u svim svojim aktivnostima posebnu pažnju usmerava na dobro upravljanje, digitalizaciju i inovacije, ekološke i aspekte klimatskih promena, kao i rodnu ravnopravnost. Pored toga, EU PRO Plus će delom svojih aktivnosti, gde je relevantno i moguće, doprinositi otklanjanju nekih od negativnih posledica pandemije KOVIDA-19.

Direktni korisnici Programa EU PRO Plus su Ministarstvo za evropske integracije, 99 jedinica lokalnih samouprava (JLS), strukture lokalne uprave, regionalne razvojne agencije (RRA), druge organizacije za podršku poslovanju, mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) i organizacije civilnog društva (OCD), dok su krajnji korisnici programa stanovnici 99 gradova i opština. Sve programske aktivnosti su preduzete u partnerstvu sa Vladom Republike Srbije, uz poštovanje nacionalnih politika i prioriteta, kako bi se obezbedilo nacionalno „vlasništvo“ nad njima i doprinelo razvoju nacionalnih kapaciteta. EU PRO Plus program je zasnovan na Nacionalnim prioritetima za međunarodnu pomoć do 2025. godine Republike Srbije, koji je od ključnog značaja za privredni i društveni razvoj i proces evropskih integracija, pri čemu će naročito da doprinese pripremama za ispunjenje zahteva iz Poglavlja 22 pregovora o pristupanju EU – Regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata.

Neposredna tehnička pomoć je pružena sa ciljem unapređenja kompetencija JLS da uvedu i sprovedu integralni pristup teritorijalnom razvoju, u skladu sa politikama teritorijalnog razvoja EU. Kako bi se primenio integralni i održiv pristup planiranju razvoja, Program je pružio podršku lokalnim samouprava kroz izradu teritorijalnih strategija. Putem Javnog poziva za podnošenje prijave za izradu teritorijalnih strategija, odabrano je ukupno 12 teritorija - urbanih područja koje u svom sastavu uključuju 31 JLS¹. Aktivnosti Programa su obuhvatile sledeće: a) podršku interdisciplinarnim radnim grupama formiranim za izradu strategija, u vidu savetodavne pomoći i organizacije obuke i radionica za izradu strategija, b) organizaciju i fasilitaciju uključivanja stejkholdera (tematski okrugli stolovi i radionice sa stručnjacima i širom javnošću) i participaciju građana (anketiranje, javni forumi i javne rasprave), v) pružanje tehničke podrške za konsolidaciju materijala i formulaciju strategija, g) pripremu za štampu i štampanje strategija, i podršku jačanju transparentnosti kroz izradu veb stranice strategije sa prikazom procesa izrade strategije.

Vremenski horizont predviđen za realizaciju teritorijalnih strategija je 2034. godina, odnosno period koji obuhvata dva programska perioda Kohezivne politike EU.

¹ Urbana područja grada Bora, Kruševca Leskovca, Loznice, Novog Pazara, Smedereva, Šapca; Urbano područje grada Kragujevca i opština Arandelovac, Batočina, Knić, Lapovo, Rača i Topola; Urbano područje Grada Zaječara i opština Boljevac, Knjaževac i Sokobanja, Urbano područje grada Niša i opština Gadžin Han, Merošina i Svrljig; Urbano područje grada Pirot i opština Babušnica, Bela Palanka i Dimitrovgrad i Urbano područje grada Užica i opština Bajina Bašta, Čajetina, Požega i Priboj

2 PRISTUP I KORACI U IZRADI STRATEGIJE

Cilj izrade Strategije je da doprinese održivom razvoju urbanog područja, zasnovanom na podsticanju:

- primene integralnog i participativnog pristupa razvoju društva i privrede, razvoju predela, kulturnog i graditeljskog nasleđa, prirodne baštine, održivog turizma i jačanju urbano-ruralnih veza;
- prelaza na čistu i pravednu energiju, zelenih i plavih ulaganja, ublažavanja i prilagođavanja klimatskim promenama, sprečavanja i upravljanja rizicima, održive i multimodalne urbane mobilnosti;
- inovativne, pametne, niskougljenične i cirkularne ekonomije, uz bolje korišćenje potencijala digitalnih tehnologija u inovacione svrhe;
- jačanja socijalne komponente sprovođenjem evropskog stuba socijalnih prava u domenu zapošljavanja, obrazovanja, socioekonomske uključenosti i integracije, stanovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, kulture, sporta i rekreacije, stvaranja podsticajnog okruženja za inicijative i aktivnosti mladih, i socijalnih inovacija.

Strategija postavlja prioritete održivog i integralnog teritorijalnog razvoja, doprinosi efikasnijem udruživanju izvora finansiranja i efektivnijem korišćenju finansijskih sredstava i razvijanju veza unutar i izvan okruženja.

Razlozi za izradu Strategije razvoja urbanog područja su:

- podsticanje održivog i integralnog razvoja urbanog područja;
- identifikovanje ključnih potreba razvoja urbanog područja;
- podsticanje efektivnog korišćenja i unapređenje upravljanja urbanim/teritorijalnim kapitalom;
- primena EU instrumenata upravljanja razvojem, koja omogućava uspostavljanje okvira za održivi i integralni urbani i teritorijalni razvoj urbanog područja povezivanjem tradicionalnog sistema prostorno-urbanističkog planiranja, planskog sistema javnih politika, unapređenja finansiranja urbanog razvoja i upravljanja lokalnim javnim finansijama;
- poboljšanje uslova za urbani razvoj u skladu sa Novom Kohezijom politikom EU, Pariskim sporazumom, Urbanom agendom EU, Novom Lajpciškom poveljom o održivim evropskim gradovima, Zelenim dogovorom za Zapadni Balkan i drugim dokumentima EU;
- implementacija Strategije održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine: Mera 5.2.3 Primena instrumenata Kohezijne politike EU - integralnih teritorijalnih investicija (*ITI – Integrated Territorial Investment*), u okviru Paketa mera 5.2 - Unapređenje upravljanja javnim finansijama za održivi i integralni urbani razvoj, i mera 5.3.3 Lokalne strategije integralnog urbanog razvoja u okviru Paketa mera 5.3 - Integralno planiranje održivog urbanog razvoja) u okviru Strateškog pravca Upravljanje urbanim razvojem;
- definisanje strateškog okvira za projekte urbanog razvoja;
- podsticanje upravljanja razvojem na više nivoa i primene različitih upravljačkih instrumenata (kolaborativnih, komandnih, hibridnih); podsticanje pristupa sa više aktera (privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor); unapređenje međuopštinske

saradnje; podsticanje participativnog pristupa i uključivanja lokalnih aktera; podsticanje mešanja (eng. *blending*) finansiranja urbanog razvoja iz različitih vidova finansiranja (domaćih i međunarodnih); jačanje transparentnosti odlučivanja na nivou urbanog područja;

- unapređenje institucionalnih i kadrovskih kapaciteta i upravljačkih mehanizama za sprovođenje Strategije.

2.1 OPIS INTEGRALNOG PRISTUPA

Integracija je jedan od četiri ključna elementa pristupa planiranju integralnog i održivog teritorijalnog razvoja (IOTR) testiranog u okviru programa EU PRO Plus. Integracija ima dve glavne dimenzije: prostornu i tematsku integraciju. Prostorna dimenzija integracije, iako je važna za sve tipove urbanih područja, posebno je relevantna za one koji su pripremali strategije integralnih teritorijalnih investicija (ITI), odnosno urbana područja koja pokrivaju više od jedne JLS.

Tematski aspekt integralnog pristupa je ključna karakteristika teritorijalnih strategija koji podrazumeva integralni pristup među različitim sektorskim politikama. Strategije mogu da pokrivaju širok spektar politika, od različitih tipova infrastrukture, do poslovne podrške, socijalnih mera ili investicija u životnu sredinu. Instrumenti testirani u EU PRO Plus programu primenjuju multisektorski pristup, koji prevazilazi tradicionalne sektorske politike, pri tome, podržavajući predloge rešenja, koja su zasnovana na mestu (eng. *place-based*) i integralna, čime se omogućavaju međusobno povezani i međusektorski odgovori na urbane izazove.

U okviru Kohezivne politike EU 2021-27, integralni pristup je jedan od četiri obavezna elementa teritorijalnih strategija, s propisima koji traže „*opis integralnog pristupa za rešavanje prepoznatih razvojnih potreba i potencijala područja*“². Navedeni pristup i propisani sadržaj teritorijalnih strategija, definisani novom legislativom Evropske komisije iz 2021. godine, opredelili su i pravni osnov za donošenje ove strategije, a to su članovi 49. i 50. Zakona o planskom sistemu³. Naime, integracija je ključna dimenzija Kohezivne politike u širem smislu, što podrazumeva ne samo integraciju između različitih nivoa upravljanje (vertikalno) i različitih prostornih nivoa i oblasti (teritorijalno), već, što je najvažnije, i koordinaciju između različitih oblasti politike (horizontalno).

Međusektorski pristup ima za cilj prevazilaženje „struktura silosa“, odnosno tradicionalne podele funkcija prema sektorima ili oblastima politike, koja je tipično prisutna u javnoj upravi. Postoji i horizontalna i vertikalna dimenzija međusektorskog pristupa: horizontalna se odnosi na odnos između odeljenja u istoj upravi (npr. u JLS), a vertikalna se odnosi na odnos između odeljenja u različitim upravama, odeljenjima državne uprave ili drugim pružaočima usluga. Prema Priručniku o strategijama održivog urbanog razvoja Zajedničkog istraživačkog centra Evropske komisije, međusektorska integracija može se postići: 1) obezbeđivanjem doslednosti principa i ciljeva kreiranja politika među različitim sektorima politike u javnoj upravi, usklađivanjem prioriteta i vremenskih okvira; i 2) saradnjom između različitih odeljenja na svim nivoima, kako bi se zajednički kreirale politike⁴.

² Videti član 29 Uredbe o zajedničkim odredbama: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1060&from=EN>

³ Zakon o planskom sistemu Republike Srbije ("Sl. glasnik RS" br. 30/2018) <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-planskom-sistemu-republike-srbije.html>

⁴ Fioretti C, Pertoldi M, Busti M and Van Heerden S (2020) Handbook of Sustainable Urban Development Strategies (Priručnik o strategijama održivog urbanog razvoja), <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC118841>

Baš kao i u kohezionoj politici EU, strategije razvijene u kontekstu EU PRO Plus programa su multisektorske, organizovane u okviru pet ciljeva koji predstavljaju različite tematske oblasti, i stoga zahtevaju međusektorsku integraciju. U praksi, ovo može biti podržano jakim strukturama za koordinaciju koje uključuju aktere i druge organizacije u svim fazama, čime se obezbeđuje podrška za sprovođenje međusektorske strategije. Projekti koji se podržavaju treba da doprinesu ciljevima strategije i da budu međusektorski povezani. To zahteva adekvatne procedure, kao što su podobnost projekta i kriterijumi odabira, jer će oni imati veliki uticaj na to koliko će projekti biti integrisani i kako će biti povezani sa strategijom⁵.

2.2 OPIS UKLJUČIVANJA PARTNERA

U dinamičnom okruženju održivog i integralnog urbanog i teritorijalnog razvoja, kreiranje i sprovođenje efikasnih strategija je od ključnog značaja za obezbeđivanje prosperiteta i održivosti gradova i širih urbanih područja. Teritorijalna strategija trasira putanju za razvoj, obuhvatajući različite sektore kao što su: infrastruktura, privreda, životna sredina, usluge socijalne zaštite i dr. Međutim, složenost savremenih izazova zahteva kolaborativni pristup koji prevazilazi JLS. Uključivanje partnera - različitih nivoa uprave, neprofitnih organizacija, privatnih preduzeća, društvenih grupa, univerziteta, instituta, razvojnih i istraživačkih organizacija, igra ključnu ulogu u oblikovanju i sprovođenju uspešne teritorijalne strategije.

Partneri u teritorijalnoj strategiji

Izrada i sprovođenje teritorijalne strategije imaju ogromnu korist jer uključuju različita viđenja, ekspertize i resurse koje unose različiti partneri. Sveobuhvatna teritorijalna strategija uključuje sledeće vrste partnera:

- Uprave: Opštinski (gradski) i republički organi uprave su odlučujući partneri zbog svojih regulatornih ovlašćenja, finansijskih resursa i kompetencija za kreiranje politike. Njihovo učešće obezbeđuje usklađenost sa širim razvojnim ciljevima i efikasnu koordinaciju napora.
- Neprofitne organizacije: Organizacije civilnog društva često blisko saraduju sa zajednicama, baveći se društvenim i ekološkim izazovima. Njihovo poznavanje okruženja može pomoći u identifikaciji konkretnih potreba, mesta brige i prioriteta lokalnog stanovništva.
- Privatna preduzeća: Učešće privatnog sektora je od vitalnog značaja za razvoj infrastrukture, inovacija i privrednog rasta. Saradnja s preduzećima može dovesti do ulaganja u nekretnine, saobraćaj, energiju i tehnologiju, čime se podstiče napredak u urbanim područjima.
- Akademske i istraživačke institucije: Univerziteti i istraživačke organizacije doprinose intelektualnom kapitalu tako što sprovode studije, analiziraju podatke i predlažu rešenja zasnovana na dokazima. Njihovo istraživanje može voditi formulisanju strategije zasnovane na zdravim principima.
- Grupe u zajednici i građani: Lokalno stanovništvo i organizacije u zajednici obezbeđuju da se uzmu u obzir stvarne potrebe građana, čime se stvara osnov da se strategije razvijaju na lokalnom znanju. Participacija lokalnog stanovništva podstiče osećaj

⁵ Pertoldi M, Fioretti C, Guzzo F, Testori G, De Bruijn M, Ferry M, Kah S, Servillo L A and Windisch S (2022) Handbook of Territorial and Local Development Strategies (Priručnik o strategijama održivog urbanog razvoja), <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC130788>

vlasništva, obezbeđuje inkluzivnost i povećava verovatnoću uspešne implementacije strategija.

- Međunarodne organizacije: Saradnja sa međunarodnim organizacijama i gradovima omogućava učenje na primerima iz najboljih svetskih praksi, pristup finansijama i razmenu iskustava. Ova partnerstva mogu olakšati razmenu znanja i prekograničnu saradnju.

Uključivanje partnera u teritorijalne strategije ima nekoliko prednosti, ono će unaprediti kvalitet izrade strategije i podržati njeno delotvorno sprovođenje. Stoga su partnerstvo i participacija važni preduslovi za razvijanje teritorijalne strategije u okviru kohezivne politike EU. Takođe, inicijativa Novi evropski Bauhaus naglašava dodatnu vrednost kombinovanja lokalnog znanja sa interdisciplinarnim pristupom u ostvarivanju kreativnih rešenja za društvene probleme - rešenja koja su inkluzivna, održiva i lepa.

Uključivanje partnera u fazi izrade strategije pomoći će u:

- Identifikaciji problema: Partneri doprinose svojom stručnošću kako bi sveobuhvatno procenili izazove i mogućnosti razvoja. Ovaj zajednički napor obezbeđuje „nijansirane“ razumevanje urbanog područja.
- Prikupljanju i analizi podataka: Akademske i istraživačke institucije, zajedno s nevladinim organizacijama, mogu pomoći u prikupljanju i analizi podataka kako bi se identifikovali trendovi, nedostaci i potencijalna rešenja.
- Uključivanju stejkholdera: Grupe u zajednici, nevladine organizacije, uprava i javne organizacije rade zajedno na uključivanju građana - na sastancima, radionicama i u istraživanjima. Ovaj participativni pristup garantuje da je strategija usklađena s potrebama onih kojima služi.
- Uspostavljanju strateške vizije: Kolaborativne radionice koje uključuju različite aktere omogućavaju kreiranje zajedničke vizije razvoja urbanog područja. Ovaj proces obezbeđuje da strategija odražava različita viđenja.
- Formulisanju rešenja: Crpeći znanja iz različitih sektora, svojim idejama privatna preduzeća, nevladine organizacije i akademske institucije doprinose predlaganju inovativnih rešenja.

Podjednako je važno i angažovanje partnera u fazi sprovođenja teritorijalne strategije. To često predstavlja izazov jer je lakše dati mišljenje ili dostaviti podatke nego se upustiti u konkretne aktivnosti. Uobičajena zamka u razvoju teritorijalne strategije je da se očekuju aktivnosti od partnera koji nisu bili uključeni u razvoj strategije i koji se ne osećaju angažovano. Ili obrnuto, partneri koji su angažovali resurse i znanje u fazi izrade strategije kasnije nisu bili uključeni u realizaciju aktivnosti, što dovodi do razočarenja. Teritorijalne strategije EU PRO Plus programa ovome posvećuju posebnu pažnju.

Uloge koje partneri mogu igrati u sprovođenju strategije su sledeće:

- Podrška putem resursa: Partneri igraju ključnu ulogu u obezbeđivanju finansijskih sredstava neophodnih za uspešno sprovođenje različitih aspekata strategije održivog i integralnog urbanog i teritorijalnog razvoja. Nacionalna i lokalna uprava, njihove agencije i preduzeća, privatna preduzeća i međunarodne organizacije izdvajaju sredstva koja omogućavaju realizaciju infrastrukturnih projekata, programa u zajednici i održivih inicijativa. Ovi resursi su od vitalnog značaja za unapređenje sistema saobraćaja, unapređenje vodovoda i kanalizacije, podsticanje primene obnovljivih izvora energije i privrednog rasta unutar šireg urbanog područja.

- **Tehnologija i inovacije:** Partneri, uključujući akademske institucije i privatna preduzeća, u prvi plan postavljaju svoju stručnost u tehnologijama i inovacijama. Za suočavanje sa urgentnim izazovima urbanog razvoja oni predlažu inovativna rešenja. Primena tehnologije ‘‘pametnih gradova’’ omogućava optimizaciju gradskih usluga, a rešenja koja uključuju obnovljivu energiju smanjuju emisije ugljenika. Platforme digitalnog upravljanja i sistemi za analizu podataka, na primer GIS, poboljšavaju efikasnost delovanja. Ova infuzija inovacija pomaže u stvaranju održivog i naprednog urbanog područja.
- **Participacija zajednice:** Partneri se aktivno angažuju sa lokalnim zajednicama kako bi obezbedili da strategija održivog i integralnog urbanog i teritorijalnog razvoja bude prilagođena konkretnim potrebama i aspiracijama stanovnika. Ovaj proces participacije ne podstiče samo osećaj vlasništva nad procesom i odlukama i inkluzivnosti, već pomaže i u realizaciji ciljanih društvenih i ekoloških projekata i unapređuje, na primer, ekološku svest, smanjenje količine otpada ili uvođenje novih zelenih površina. Organizacije civilnog društva i grupe za zagovaranje mogu da saraduju s javnim sektorom kako bi se zalagale za promene politika koje su u skladu sa strategijom održivog i integralnog urbanog i teritorijalnog razvoja, time obezbeđujući da su principi strategije ugrade i u legalni okvir.
- **Donošenje odluka zasnovano na podacima:** Akademske institucije i istraživačke grupe doprinose realizaciji strategije prikupljanjem, analizom i korišćenjem podataka. Ovaj pristup, zasnovan na podacima, usmerava proces donošenja odluka i omogućava svim zainteresovanim stranama da prate napredak, identifikuju oblasti gde je neophodno unapređenje, i donose odluke na osnovu informacija. Analiza podataka pruža uvid u delotvornost različitih inicijativa, pomažući urbanistima/planerima i kreatorima politike da strategije prilagode i unaprede u realnom vremenu. Ovaj analitički pristup obezbeđuje da teritorijalna strategija ostane relevantna i da odgovara na potrebe urbanog područja koje se menja i evoluira.
- **Razvijanje kapaciteta i saradnja:** Partneri saraduju kako bi razvili kapacitete među stakeholderima uključenim u implementaciju strategije. To se odvija kroz programe obuke, radionice i inicijative za razmenu znanja koje za cilj imaju unapređenje kompetencija zaposlenih u javnoj upravi, lokalnih lidera u zajednici i drugih ključnih učesnika. Ovaj napor na razvijanju kapaciteta obezbeđuje da su oni koji su odgovorni za sprovođenje strategije stekli razumevanje, znanje i veštine o primeni različitih instrumenata, neophodnih za uspešnu implementaciju. Štaviše, međusektorska saradnja među partnerima podstiče kulturu zajedničkog rešavanja problema, oslanjajući se na snage različitih aktera da se suoče sa složenim urbanim izazovima i promovišu inkluzivni razvoj.

Šire urbano područje je složeni milje koji zahteva zajednički pristup da bi se stvorila trajna pozitivna promena. Uključivanje partnera u pripremu i realizaciju teritorijalne strategije obogaćuje taj proces različitim viđenjima, resursima i stručnim znanjima. Podsticanjem uspostavljanja partnerstva između uprave, neprofitnih organizacija, privatnih preduzeća, akademije i istraživačkih institucija i različitih grupa u zajednici, urbana područja u EU PRO Plus programu imaju priliku da razvijaju i sprovedu visokokvalitetne teritorijalne strategije koje će dovesti do održive i inkluzivne transformacije urbanih područja.

2.3 PRISTUP IZRADI STRATEGIJE

U izradi Strategije primenjeni su participativni i integralni pristup uz sagledavanje prostorne dimenzije urbanog i teritorijalnog razvoja i organizaciju procesa kojom se obezbeđuje koordinacija i saradnja.

Strategija polazi od tema sadržanih u međunarodnim i nacionalnim politikama integralnog i održivog urbanog i teritorijalnog razvoja, koje su prilagođene lokalnom kontekstu urbanog i teritorijalnog razvoja u Republici Srbiji. To je ostvareno primenom participativnog pristupa kroz javni dijalog i inter i transdisciplinarnu saradnju širokog kruga aktera iz različitih sektora, profesionalnih polja i nivoa uprave. Primljeni participativni postupak odlikuju diverzitet (zastupljenih institucija/učesnika, nivoa uprave, politika, disciplina, i dr.), interakcija primenom metoda konsultacija i aktivne participacije i postojanje mehanizama za selekciju (prioritizaciju). Svrha je da se:

- identifikuju ključne potrebe urbanog i teritorijalnog razvoja i unapredi korišćenje urbanog/teritorijalnog kapitala;
- definiše strateški okvir (za vremenski horizont do 2034. god., tj. dva programska perioda kohezije politike Evropske unije), koji je zasnovan na upravljačkim instrumentima i orijentisan ka efikasnoj i efektivnoj implementaciji;
- omogućiti otvoren i fleksibilan pristup temama upravljanja urbanim i teritorijalnim razvojem u lokalnom kontekstu imajući u vidu administrativni, pravni, institucionalni okvir, kapacitete i dr;
- omogućiti inter i transdisciplinarna diskusija o presečnim (eng. *cross-cutting*) temama urbanog razvoja kako bi se prevazišla ograničenja sektorskog pristupa;
- obezbedi učešće zainteresovanih aktera u rešavanju ključnih problema i izazova, identifikaciji područja intervencije i prioritizaciji projekata urbanog razvoja, kao i da se omogućiti optimalno kombinovanje resursa.

Formulisanje Strategije je sprovedeno u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti ("Službeni glasnik RS", br. 52/2021) kroz primenu principa rodne perspektive u planiranju i donošenju javnih politika u oblastima planiranja, saobraćaja i infrastrukture (član 40. Zakona). Integracija rodne perspektive u proces izrade Strategija je podržana participativnim pristupom i komunikacijom kao instrumentima za reprezentaciju različitih interesa unutar lokalne zajednice koji se tiču svakodnevnog rada, ekonomskih navika, društvene i kulturne prakse, kao i potreba pristupa javnim namenama.

Organizacija procesa izrade Strategije podrazumeva koordinaciju saradnje između različitih sektora i nivoa uprave, olakšano vođenje komunikacije sa učesnicima procesa planiranja, uspostavljanje mreža uprave i aktera na obuhvaćenom urbanom području i sa okruženjem, kao i uključivanje lokalne ekonomije, predstavnika javnih institucija, obrazovanja i nauke, i drugih relevantnih aktera u planiranju i sprovođenju programa i projekata urbanog razvoja.

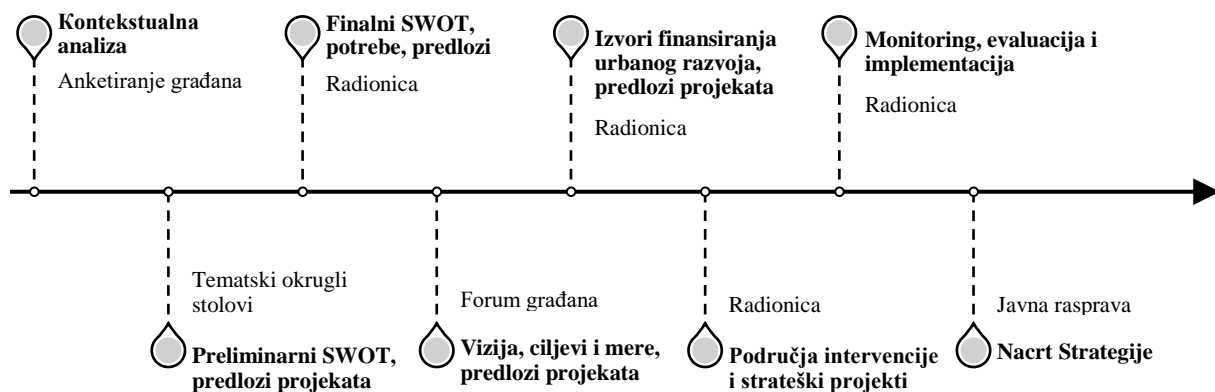
2.4 KORACI U IZRADI STRATEGIJE

Proces izrade Strategije je pokrenut 2022. godine uspostavljanjem institucionalnog okvira, donošenjem Odluke o pristupanju izradi Strategije, Rešenja o obrazovanju Saveta za razvoj urbanog područja i Rešenja o formiranju Radne grupe za izradu strategije. Zadatak je bio da se procene potrebe, formulišu vizija, ciljevi i mere, i da se mapiraju područja intervencije i

strateški projekti unutar međusektorskog, transparentnog i participativnog okruženja sa akterima iz različitih sektora.

Koraci u procesu izrade Strategije su bili sledeći (Grafički prikaz 1):

- 1) Kontekstualna analiza po tematskim oblastima;
- 2) SWOT analiza kroz identifikovanje ključnih problema urbanog i teritorijalnog razvoja i procenu potreba;
- 3) Vizija, ciljevi i mere;
- 4) Izvori finansiranja;
- 5) Prioritetna područja intervencije i strateški projekti;
- 6) Monitoring, evaluacija, implementacija Strategije i upravljački mehanizmi.

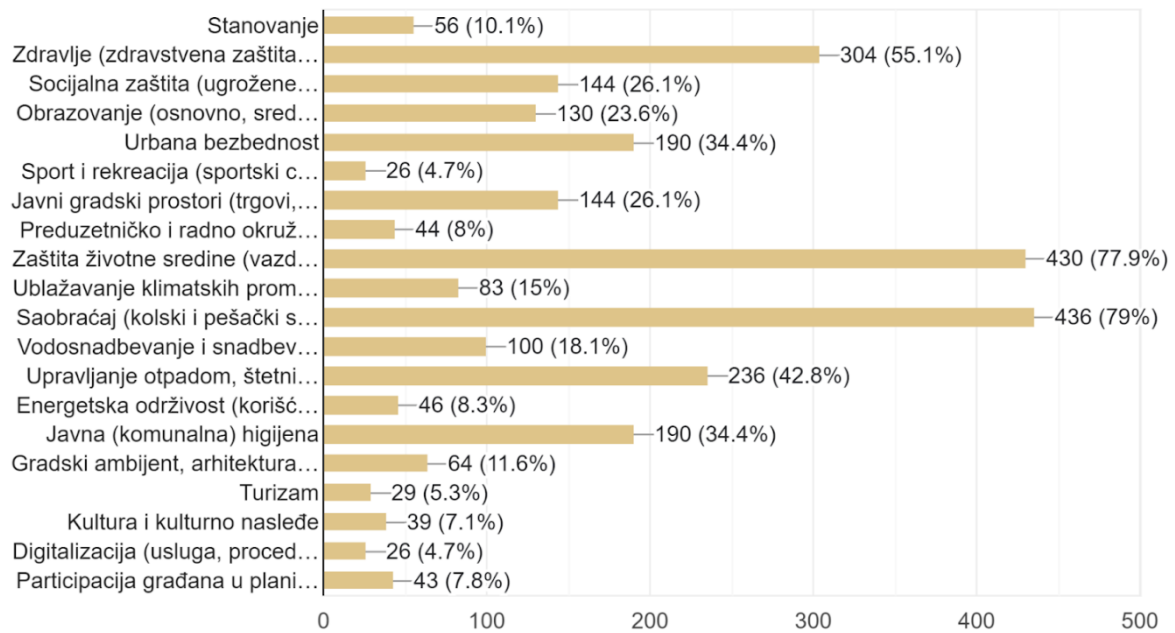
Grafički prikaz 1 Koraci u procesu izrade strategije

U prvom koraku je izrađena kontekstualna analiza po tematskim oblastima: a) Društvo (demografija, socijalno uključivanje i usluge socijalne pomoći, socijalna i zdravstvena infrastruktura, obrazovanje); b) Ekonomija (opšta ekonomska kretanja, tržište rada, poslovno okruženje, turizam i kultura); c) Urbano okruženje (kvalitet urbanih struktura i javnih prostora, kvalitet urbanog okruženja, izloženost ekološkim rizicima i klimatskim rizicima, primarna infrastruktura, infrastruktura za mobilnost i internetsku povezanost, urbani prevoz, upravljanje urbanim razvojem). Analizu stanja je pratilo i onlajn anketiranje građana tokom decembra 2022. godine, čiji su rezultati posebno prikazani na tematskim okruglim stolovima (Prilog 1).

Nakon ovog koraka pripremljena je preliminarana SWOT analiza, koja je na tematskim okruglim stolovima prezentovana, diskutovana i dopunjena. Tematski okrugli stolovi su održani na sledeće teme: 1) Ekonomski razvoj (inovativna, pametna, niskougljenična i cirkularna ekonomija); 2) Energija (čista i pravedna), zelena i plava ulaganja; ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promenama, sprečavanje i upravljanje rizicima; 3) Održiva i multimodalna urbana mobilnost; 4) Društveno blagostanje - zapošljavanje, obrazovanje, stanovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, kultura, socio-ekonomska uključenost i integracije, socijalne inovacije; 5) Urbana obnova i regeneracija (urbane strukture, javni prostori, i dr.), razvoj predela, kulturnog i graditeljskog nasleđa, prirodne baštine, održivog turizma i jačanje urbano-ruralnih veza; i 6) Upravljanje urbanim i teritorijalnim razvojem. Ujedno, na tematskim okruglim stolovima su počele da se evidentiraju i prve ideje za projekte i prioritetna područja intervencije, za šta je korišćena tehnika mapiranja.

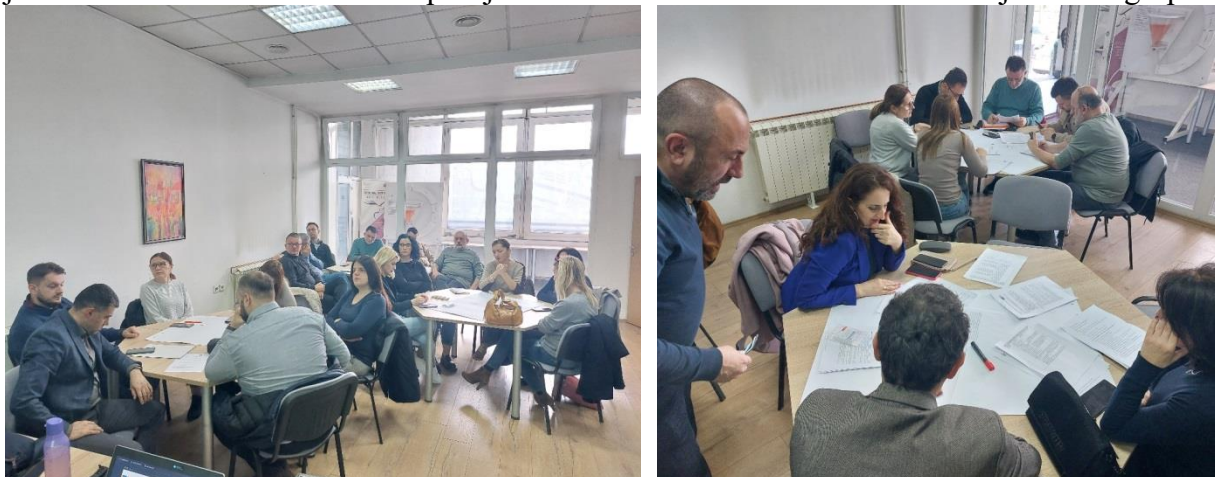
6. U kojim od sledećih oblasti lokalna uprava treba nešto da preduzme? (navedite pet)

552 responses

Slike 1, 2, 3 i 4: Tematski okrugli stolovi, preliminarni SWOT u kontekstualna analiza, Kulturni centar Novi Pazar, Novi Pazar, 21. u 22. februar 2023. g.

U narednom koraku, nakon unošenja svih komentara učesnika i konsolidacije materijala, pripremljena je finalna SWOT analiza sa procenom potreba, kao i predlog ciljeva i mera, što je diskutovano i verifikovano na prvoj radionici sa članovima Saveta za razvoj i Radne grupe.

Slike 5 i 6: Radionica sa članovima Saveta za razvoj i Radne grupe – predlog ciljeva i mera, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Novi Pazar 12. april 2023. g.

Sumirani rezultati su prikazani na Forumu građana, koji je sledio. Tom prilikom učesnici foruma su davali predloge za formulaciju vizije razvoja urbanog područja, dopune i preformulacije mera i ciljeva. Na forumu je diskutovan predlog područja intervencije i dati su dodatni predlozi ideja za projekte. Skup je otvoren izložbom dečijih crteža učenika osnovnih škola na temu "Moj grad/teritorija u budućnosti", a učesnici su ocenjivali dečije radove. Na kraju foruma najbolji dečiji radovi su nagrađeni priznanjima i prigodnim knjigama.

Slike 7 i 8: Forum građana: formulacija vizije razvoja urbanog područja, dopuna i preformulacija mera i ciljeva, i izložba dečijih crteža učenika osnovnih škola na temu "Moj grad/teritorija u budućnosti", Kulturni centar Novi Pazar, Novi Pazar, 30. maj 2023. g.

Na narednoj radionici o izvorima finansiranja urbanog i teritorijalnog razvoja detaljno su prikazani nacionalni i međunarodni izvori finansiranja urbanog i teritorijalnog razvoja u Srbiji. Učesnici radionice su ukazali na još neke od nacionalnih izvora finansiranja, i iskazali zadovoljstvo najnovijim pregledom mogućnosti za korišćenje različitih fondova, donacija, kredita i dr. Pripremljeni materijal u široj verziji dostavljen je svim lokalnim i regionalnim partnerima EU PRO Plus programa u svih 99 JLS.

Na trećoj po redu radionici, predstavljena su mapirana prioritetna područja intervencije i konsolidovani strateški projekti. I ovde su nakon diskusije sa lokalnim partnerima materijali korigovani i dopunjeni.

Slike 9 i 10: Radionica prioritetna područja intervencije i strateški projekti, Regionalni centar za profesionalni razvoj, Novi Pazar, 19. jul 2023. g.

Poslednja u nizu radionica održana je na temu monitoringa, evaluacije, implementacije strategije i upravljačkim mehanizmima. Protekla je uz živu diskusiju o neophodnom razvoju institucionalnih kapaciteta i sagledavanju mogućnosti za uspostavljanje jedinice za koordinaciju projekata.

Pripremljeni materijal Nacrta strategije predstavljen je na javnoj raspravi, koja se odvijala u formi prezentacije i diskusije, i dostavljanja sugestija i primedbi od strane javnosti. Nakon korigovanja Nacrta strategije u odnosu na dostavljene sugestije i primedbe, materijal je upućen skupštini na usvajanje.

Po usvajanju, grad i stručne institucije na polju urbanog i teritorijalnog razvoja čeka važan zadatak implementacije Strategije. Slično međunarodnim iskustvima, i ova Strategija razvoja urbanog područja teži uspostavljanju efektivnijeg i efikasnijeg finansiranja urbanog i teritorijalnog razvoja.

3 OPIS TERITORIJE

Urbana područja u Republici Srbiji definisana su kroz sistem urbanih centara u Nacrtu prostornog plana Republike Srbije od 2021. do 2035. godine i izveštaju o strateškoj proceni uticaja prostornog plana Republike Srbije od 2021. do 2035. godine na životnu sredinu. Gradovi - centri urbanih područja koji mogu uspostaviti urbana područja za potrebe testiranja primene mehanizma integralnih teritorijalnih investicija (ITI) definisani su Smernicama za podnosiocima prijave u okviru Javnog poziva za podnošenje prijave za izradu teritorijalnih strategija u okviru EU PRO Plus programa kroz dva seta kriterijuma:

Osnovni kriterijumi

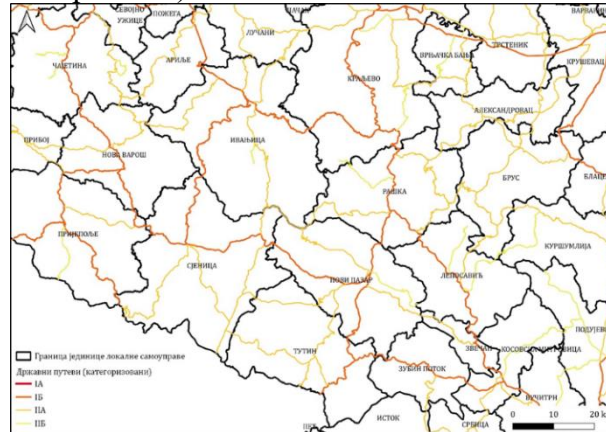
- a) Da su jedinice lokalne samouprave (JLS) klasifikovane kao urbano područje - centar integracije više od 100.000 stanovnika, ili urbano područje - centar integracije više od 40.000 stanovnika kao što je definisano u sistemu urbanih centara u Nacrtu prostornog plana Republike Srbije od 2021. do 2035. godine i izveštaju o strateškoj proceni uticaja prostornog plana Republike Srbije od 2021. do 2035. godine na životnu sredinu i u slučaju šire teritorije,
- b) dodatno u slučaju šire teritorije,
- c) Ispunjavaju uslov prostornog kontinuiteta teritorije,
- d) Obezbeđuju partnerstvo sa najmanje tri (3) JLS što je potvrđeno potpisivanjem izjave o partnerstvu za apliciranje i partnerskog sporazuma između JLS, i
- e) Obezbeđuju partnerstvo sa Regionalnom razvojnom agencijom (RRA) koja obuhvata teritoriju o kojoj je reč.

Dodatni kriterijumi

- a) Kapaciteti podnosioca prijave da primenjuje instrumente teritorijalnog razvoja,
 - 1) Postojanje internih institucionalnih kapaciteta odnosno kapaciteta za urbanističko planiranje u okviru odeljenja, zavoda ili javnog preduzeća JLS; lokalnih kancelarija za ekonomski razvoj ili drugih sličnih kapaciteta; odeljenja/institucije za socijalna i pitanja zaštite životne sredine, itd.
 - 2) Iskustvo u sličnim akcijama – u sprovođenju participativnih procesa, primeni novih metoda i inovativnih pristupa u urbanom razvoju i povezanim projektima koje je finansirala EU
- b) Društveno-ekonomske i prostorne karakteristike
 - 1) u slučaju uže teritorije: industrijsko/poslovne i komercijalne zone i braunfield lokacije: bespravno izgrađene i nerazvijene periferne gradske zone (područja nekontrolisanog širenja urbanih naselja) i degradacija ruralnog područja; ugrožene urbane strukture i centralne gradske zone; delovi urbanih naselja sa koncentracijom socijalnih problema – socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva; naselja ili delovi naselja izloženi problemima zaštite životne sredine i klimatskim promenama; prostorne celine sa kulturnim i graditeljskim nasleđem, važnim obeležjima kulturnog i istorijskog razvoja urbanog naselja/grupacije urbanih naselja i
 - 2) u slučaju šire teritorije: zajedničke karakteristike – važni infrastrukturni koridori, geografija, morfologija, industrijski kapaciteti; endogeni potencijal; zajedničke potrebe, problemi i izazovi i zajednički razvojni planovi i inicijative.
- c) Iskustvo u partnerstvima (u slučaju šire teritorije)
 - 1) Relevantna partnerstva uspostavljena radi sprovođenja sličnih ili povezanih inicijativa u prethodnom periodu a koja mogu predstavljati temelje za uspostavljanje upravljačkih mehanizama koji će obezbediti sprovođenje teritorijalne strategije.

4 TERITORIJALNI KONTEKST

Grad Novi Pazar (JLS) nalazi se u jugozapadnoj Srbiji i obuhvaćen je Raškim upravnim okrugom. Prema nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica pripada statističkom regionu (NSTJ2) Šumadije i Zapadne Srbije. Područje JLS nalazi se između JLS Ivanjica i Raška na severu, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok (AP Kosovo i Metohija) na istoku, Tutin na jugu i Sjenica na zapadu (Grafički prikaz 2).

Grafički prikaz 2: *Položaj Novog Pazara (Izvor: Karta državnih puteva, JP „Putevi Srbije“, 2022; Registar prostornih jedinica)*

Prema Prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine⁶ Novi Pazar je svrstan u urbane centre državnog značaja. Prema Nacrtu Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine⁷, urbano područje Novog Pazara ima uticajnu zonu sa više od 40.000 stanovnika. Urbana područja ove kategorije prioritetno moraju da unaprede svoj funkcijski kapacitet, posebno u domenu privrede, usluga javnih službi i institucija. Veliku šansu imaju i kao centri umrežavanja malih centara u ruralnim područjima koja ih okružuju.

Sa značajnim urbanim centrima u okruženju Novi Pazar saobraćajne veze ostvaruje: državnim putem IB reda br. 22 - Beograd - Ljig - Gornji Milanovac - Preljina - Kraljevo - Raška - Novi Pazar - Ribariće - državna granica sa Crnom Gorom (granični prelaz Mehov Krš); državnim putem IB reda br. 29 - državna granica sa Crnom Gorom (granični prelaz Jabuka) - Prijepolje - Nova Varoš - Sjenica - Novi Pazar; i državnim putem IB reda br. 32 - Ribariće - Zubin Potok - Kosovska Mitrovica.

JLS Novi Pazar obuhvata teritoriju površine 742 km², koja se u fizičko-geografskom smislu diferencira na središnju zonu, tj. Novopazarsku kotlinu, i obod koji čine brdsko-planinski tereni Golije na severu, Rogozne na jugoistoku i Pešterske visoravni na zapadu. Korišćeno poljoprivredno zemljište zauzima svega 24,4% ukupne površine JLS, dok obrasle šumske površine zauzimaju čak 50,5%. Livade i pašnjaci čine čak 67,7% (12.275 ha) korišćenog poljoprivrednog zemljišta, 23,4% (4.242 ha) čine oranice i bašte, dok voćnjaci čine 7,9% (1.424 ha) (Grafički prikaz 3).

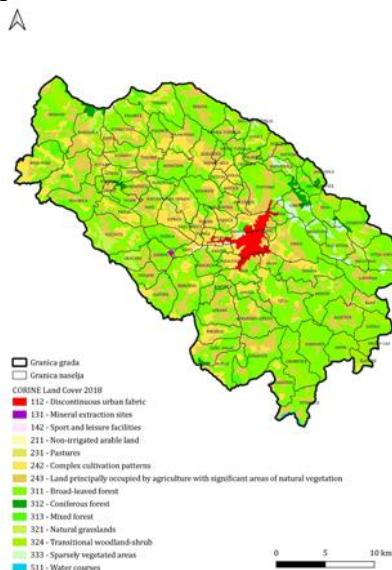
Na teritoriji JLS nalazi se deo zaštićenog prirodnog područja Park prirode Golija.

Prema Popisu stanovništva 2011. godine u JLS Novi Pazar živelo je 100.410 stanovnika (1,4% stanovništva Republike, odnosno 32,5% stanovništva Raškog okruga), dok prema prvim rezultatima Popisa stanovništva 2022. godine na istom prostoru živi 107.859 stanovnika, skoro 7,5 hiljada stanovnika više u odnosu na prethodni Popis i skoro 22 hiljade stanovnika više u odnosu na početak 21. veka, tj. Popis stanovništva 2002. godine (kada je u JLS živelo 85.996 stanovnika) (Republički zavod za statistiku, 2014; 2022b). U periodu od 2012. do 2021. godine

⁶ Prostorni plan Republike Srbije od 2010. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, broj 88/2010.

⁷ Nacrt Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, 2023.

obe komponente kretanja stanovništva bile su pozitivne. Novi Pazar je jedna od malobrojnih JLS u Republici Srbiji koje karakterišu pozitivni trendovi kretanja stanovništva. Prosečna gustina naseljenosti na teritoriji JLS (2022) iznosi 145 st./km², što je značajno iznad proseka Republike (76 st./km²), regiona Šumadije i Zapadne Srbije (69 st./km²) i Raškog okruga (76 st./km²). JLS Novi Pazar obuhvata 99 naselja, od kojih status gradskog naselja ima samo urbano naselje Novi Pazar, u kome je prema Popisu stanovništva 2011. godine živelo 66.527 stanovnika, odnosno 66,3% ukupnog stanovništva JLS. Mreža naselja se u demografskom smislu diferencira na urbano naselje sa naseljima u njegovom direktnom i indirektnom okruženju i periferiju sa izraženom koncentracijom demografski veoma malih naselja (do 200 stanovnika), koja čine 64% svih naselja JLS. Porast broja stanovnika zabeležen je u 28 naselja, uglavnom demografski većih i prostorno bliskih centru.

Grafički prikaz 3: *Namena zemljišta (Izvor prostornih podataka: Copernicus Land Monitoring Service, 2022; Republički geodetski zavod, 2020.)*

Jedan kulturno-istorijski spomenik upisan je na UNESCO Listu svetske kulturne i prirodne baštine pod nazivom Stari Ras i Sopoćani. U kategoriji nepokretnog kulturnog dobra (NKD) od izuzetnog značaja je srednjovekovni grad Ras, Manastir Sopoćani, Manastir Đurđevi Stupovi, crkva Sv. Apostola Petra i Pavla i Stara čaršija. U kategoriji NKD od velikog značaja nalazi se 10 spomenika kulture: Novopazarska tvrđava, Altun-alem džamija, Stari hamam i Amir-agin han (Novi Pazar), Srednjovekovni grad Jeleč (Grubetiće), i crkve Sv. Marine-Marinica (Dojinoviće), Sv. Lazara (naselje Živalići), Sv. Petra i Pavla (Pope), Sv. Nikole (Štitare) i Sv. Dimitrija (Janačko Polje). Kategorisano je još 34 NKD i evidentirano 410 arheoloških lokaliteta.

5 KONTEKSTUALNA ANALIZA

5.1 DRUŠTVO

5.1.1 Demografija

Prema popisu iz 2011. godine JLS Novi Pazar je imao 100.410 stanovnika (1,4% stanovništva Republike, odnosno 32,5% stanovništva Raškog okruga), dok prema prvim rezultatima Popisa stanovništva 2022. godine na istom prostoru živi 107.859 stanovnika, skoro 7,5 hiljada stanovnika više u odnosu na prethodni Popis i skoro 22 hiljade stanovnika više u odnosu na početak 21. veka, tj. Popis stanovništva 2002. godine (kada je u Gradu živelo 85.996 stanovnika) (Republički zavod za statistiku, 2014; 2022b). U periodu od 2012. do 2021. godine obe komponente kretanja stanovništva grada bile su pozitivne. U navedenom periodu rođeno je 15.207, a umrlo 8.834 stanovnika (ukupna prirodna promena +6.373). Migracioni saldo, posmatran sa aspekta unutrašnjih migracija (bez migracija u inostranstvo), u istom periodu je iznosio +1.596 stanovnika (doseljeno je 11.098 stanovnika, dok je 9.502 odseljeno) (Republički zavod za statistiku, 2022v). Novi Pazar je jedan od malobrojnih gradova u Republici Srbiji koje karakterišu pozitivni trendovi kretanja stanovništva.

Osnovne karakteristike populacije JLS (osnovni kontingenti stanovništva, prosečna starost, indeks starenja itd.) u poređenju sa prosekom na nivou Republike značajno su povoljnije. Prosečna starost u Novom Pazaru je 35,4 godina (na nivou Republike 43,5), a indeks starenja je 54,4 (na nivou Republike je čak 144,5). Učešće dece predškolskog uzrasta u ukupnom stanovništvu JLS je 9,7% (u Republici 6,5%), a dece osnovnoškolskog uzrasta je 12,2% (u Republici 7,8%). Kada je u pitanju struktura stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti, u Novom Pazaru je, u odnosu na republički prosek: niža stopa ekonomske aktivnosti, viša stopa nezaposlenosti, učešće penzionera u ukupnom stanovništvu je manje, dok je učešće domaćica, dece, učenika i studenata veće. Ekonomski aktivno stanovništvo čini tek 31% ukupnog stanovništva JLS (prosek na nivou Republike je 41,3%), od toga 19,5% su zaposleni, a 11,4% nezaposleni (prosek na nivou Republike je 9,3%). Među nezaposlenim stanovništvom 4,2% čine oni koji su nekad radili, dok je udeo onih koji traže prvi posao veći i iznosi 7,2%. Neaktivno je 69% stanovništva, od čega su: 24,7% deca mlađa od 15 godina (prosek na nivou Republike je 14,3%), 9,5% učenici i studenti, 14,1% domaćice (prosek na nivou Republike je 8,3%) i svega 12,3% penzioneri (prosek na nivou Republike je 22,7%). Obrazovnu strukturu stanovništva karakteriše dominacija stanovništva sa srednjom stručnom spremom (44,4%). Zastupljenost stanovništva bez školske spreme je ispod proseka za Republiku Srbiju (10,3% u odnosu na 13,7%), kao i zastupljenost visokoobrazovanog stanovništva (9,7% u odnosu na 16,2%). U strukturi stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti dominiraju Bošnjaci (77,1% stanovništva), drugi po zastupljenosti su Srbi (16,2%), a treći Muslimani (4,1% stanovništva).

5.1.2 Socijalno uključivanje i socijalna zaštita

Prosečna zarada stanovnika

Prosečna neto zarada u 2021. godini je bila 49.720 RSD (41302 u 2019, 45475 u 2020). Prosečna neto zarada po zaposlenom na teritoriji JLS Novi Pazar za prvu polovinu 2022. godine iznosi 54.693 RSD, što je za 25,4% manje od proseka Srbije u istom periodu (73.258)⁸.

Prosečna zarada zaposlenih se poslednje 3 godine povećavala, ali se primećuje da je prosečna zarada u JLS manja od prosečne zarade na nivou Republike Srbije.

⁸ <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/2403040103?languageCode=sr-Latn>

Usluge socijalne pomoći

Najveća potražnja za uslugama socijalne pomoći je usluga geronto domaćice, potom personalni asistent i lični pratilac, za koje su оформljene liste čekanja.

Ugrožene zone

Što se tiče naselja sa socijalnim problemima tu se može izdvojiti romsko naselje Blaževo u urbanom naselju Novi Pazar, u kome živi 240 registrovanih stanovnika. Naselje Blaževo nema pristup čistoj vodi i kanalizacionoj mreži ili je taj pristup neregularan, dok pristup struji postoji. 2019. godine JLS Novi Pazar je imao projekat „Obezbeđivanje trajnih stambenih rešenja i unapređenje infrastrukture za Rome u Novom Pazaru” u okviru kojeg je u naselju Blaževo izgrađeno 9 montažnih kuća za 9 romskih porodica. Taj projekat je finansiran od strane EU i sufinansiran od Vlade Republike Srbije, a realizovan od strane JLS u partnerstvu sa MHD “Merhamet-Sandžak”.

Bezbednost

U Novom Pazaru ne postoje prostori koji su nebezbedni, ili u kojima se određene grupe stanovništva ne osećaju dobrodošle.

Bezbednosno se pokriva administrativni prelaz dužine 60 km prema Kosovu i Metohiji, granica prema Crnoj Gori u dužini od 95 km i opslužuje prihvatni centar za azilante u Tutinu.

5.1.3 Stanovanje

Stambena ponuda

Po popisu iz 2011. godine u JLS Novi Pazar je 27.987 stanova⁹. Prosečna površina stanova iznosi 79,9 m² i prosečno živi 3,6 lica u stanu. Prosečna kvadratura po stanovniku je 13 m². U 2021. godini izgrađeno je 475 novih stanova (sa 865 u izgradnji), odnosno 4,4 stana na 1.000 stanovnika, što je na nivou proseka Raškog okruga i iznad proseka Srbije od 3,7 stana na 1.000 stanovnika¹⁰.

Potražnja za kućama i stanovima je velika. Centralne zone urbanog naselja imaju izraženu potrebu za stambenim prostorom, kao i podstanarskim stanovanjem. Postoji veće interesovanje za stanovima nego za kućama.

Prema podacima Republičkog geodetskog zavoda za poslednje četiri godine, uključujući 2022. godinu, kupoprodaja je izvršena sa prosečno 200 stanova po godini - u 2019. godini 196 stanova, u 2020. godini 195, u 2021. godini se zapaža porast broja stanova na 250, a do sada u 2022. godini je kupljeno-prodato 232 stana¹¹.

Poslednjih godina prisutan je trend izgradnje većih stambenih kompleksa koji se finansira uglavnom od strane privatnog sektora. U 2021. godini Odeljenje za urbanizam i izgradnju izdalo je 54 građevinske dozvole za objekte višeporodičnog stanovanja koji obuhvataju ukupnu površinu od 131.107 m². U 2022. godini izdato je 57 dozvola, za 3 više od 2021. godine, a koji obuhvataju 96.673 m² izgrađenih kvadrata.

⁹ Opštine i regioni u Republici Srbiji, RZS, 2021.

¹⁰ Ibid.

¹¹ <https://katastar.rgz.gov.rs/RegistarCenaNepokretnosti/>

Cena stambenog prostora

Prosečna cena prodatih stanova novogradnje u prvom polugodištu 2022. godine iznosila je 107.011 RSD, što je oko 47% manje od proseka u Srbiji (200.989 RSD). U odnosu na prosek od pre tri godine (2019, 100.333 RSD), primetan je porast cena za oko 6,6%, dok je na nivou Srbije porast od 22,5%.

Prema podacima iz 2019. godine izgrađena su 523 stana, a 2020. godine 475 stanova¹². U 2021. godini izgrađeno je 120 stanova.

Prosečna cena stana u prvom polugodištu 2022. godine iznosila je 107.011 dinara¹³.

U novogradnji, do skoro je cena jednog m² stana iznosila od 1.000 do 1.250 evra za završene zgrade, a u izgradnji najniža cena nije išla ispod 850 evra. Poskupljenjem građevinskog materijala poskupele su i cene kvadrata, pa se sada prosečna cena kreće od 1.250 evra do 1.500 evra, a u izgradnji oko 1.100 evra¹⁴.

Cene stanova u odnosu na primanja su više, tako da se ljudi uglavnom odlučuju na kupovinu uz pomoć kredita, a veliki broj stanova kupuju ljudi koji žive i rade u inostranstvu.

Velika je migracija stanovništva iz okolnih naselja u Novi Pazar. Oko 30% do 40% je bez rešenog stambenog pitanja, prema slobodnoj proceni zaposlenih u Odeljenju za komunalno, stambeno i poslove saobraćaja pri Gradskoj upravi.

Prema rečima Fevzije Murića, člana gradskog veća zaduženog za oblast zdravstva i socijalne politike, Novom Pazaru nedostaje oko 120 socijalnih stanova. Socijalni stanovi su uglavnom predviđeni za mlade, interno raseljena lica, lica u readmisiji (povratnici iz inostranstva) i za ranjive grupe stanovništva. Deo urbanog naselja u neposrednoj blizini zdravstvenog centra ima izražene potrebe za socijalnim stanovanjem.

Urbano naselje Novi Pazar ima socijalne stanove: izbeglička zgrada sa 7 stanova u naselju Postenje; 33 kuće u romskom naselju Blaževo; 20 kuća, tzv. prihvatilište, u naselju Hadžet, preko puta Doma zdravlja i 40 stanova u zgradi Centra za socijalni rad. U planu je da se 20 kuća koje su tzv. prihvatilište u budućnosti sruši, jer su već dotrajale i stare preko 50 godina, a da JLS u zamenu izgradi nove stanove/kuće na drugom mestu. Takođe, u planu je i trenutno u pripremi projektno-tehnička dokumentacija za izgradnju zgrade za socijalno stanovanje u naselju Erozijska u Novom Pazaru.

Nelegalna gradnja

Prema podacima kojima raspolaže Odeljenje za urbanizam, odsek za ozakonjenje nelegalno izgrađenih objekata za koje se vodi evidencija od 2003. godine, ukupno 23.000 nelegalnih objekata su u proceduri ozakonjenja.

U istom periodu izdato je oko 8.000 građevinskih dozvola (u periodu od 2015. godine do danas ukupno 400 dozvola) tako da bi iz ovih podataka moglo da se zaključi da je bio trend rasta broja nelegalnih objekata u odnosu na objekte koji su građeni sa građevinskom dozvolom.

Prema nekim pokazateljima i stanju na terenu trend izgradnje nelegalnih objekata je nastavljen, a pogotovu je u porastu nelegalna izgradnja objekata A i B kategorije, tj. individualnih stambenih objekata.

Prema podacima Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, popisano je 20.102 objekta.

5.1.4 Objekti društvenog standarda

¹² Plan održivog razvoja grada novog Pazara 2021-2030.

¹³ <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=8833&a=05&s=0501?s=0501>

¹⁴ Plan održivog razvoja grada novog Pazara 2021-2030.

Socijalna infrastruktura

U urbanom naselju Novi Pazar nalazi se Centar za socijalni rad sa Prihvatištem za socijalno ugrožene i Centrom za korisnike socijalne pomoći i penzionere¹⁵. U sklopu Centra za socijalni rad funkcioniše novi Dom za stare (kapaciteta 80 mesta)¹⁶

Potrebno je obezbediti još jedan starački dom jer postojeći ima popunjene kapacitete. Takođe nedostaju prihvatilišta ili prihvatne stanice, odnosno stanovanje uz podršku osoba sa invaliditetom.

Objekti socijalne infrastrukture ne postoje u privatnom sektoru.

Zdravstvena infrastruktura

Zdravstvene ustanove na teritoriji JLS su: Zdravstveni centar Novi Pazar, koji obuhvata Dom zdravlja i Opštu bolnicu, Zavod za javno zdravlje Novi Pazar (za JLS Novi Pazar i Tutin), Apotekarska ustanova Novi Pazar i Specijalna bolnica za progresivne mišićne i neuromišićne bolesti Novi Pazar (za neurološka oboljenja, reumatska oboljenja, povrede i oboljenja lokomotornog sistema i rehabilitaciju dece). Mreža objekata primarne zdravstvene zaštite Doma zdravlja Novi Pazar obuhvata 15 zdravstvenih stanica i ambulanti u urbanom (3) i prigradskim i seoskim naseljima (12)¹⁷.

Nedostaju zdravstveni objekti na ruralnom području u sledećim naseljima: Selakovac, Dojeviće i Bele Vode. U toku je priprema za renoviranje sledećih objekata: centralne zgrade Dom zdravlja (zamena stolarije i postavljanje fasade) i seoskih ambulanti – Lukare, Trnava, Deževa, Šaronje.¹⁸

Opšta bolnica raspolaže sa 360 postelja. U sklopu bolnice otvoren je 2017. godine savremen Dijagnostički centar i renovirano Odeljenje ginekologije i akušerstva sa savremenom operacionim blokom.¹⁹

Postoji organizovan javni prevoz do Opšte bolnice i Doma zdravlja u centru grada.

Privatni sektor je nedovoljno pristupačan jer su objekti skoncentrisani u centralnoj zoni urbanog naselja. Registrovane su 2 poliklinike, 10 specijalističkih ordinacija, 27 stomatoloških ordinacija i 39 apoteka.²⁰

Počela je izgradnja novog Kliničkog centra u Novom Pazaru 2023. godine.²¹

Obrazovna infrastruktura

Predškolsko obrazovanje na teritoriji JLS realizuje se u okviru Predškolske ustanove “Mladost” Novi Pazar, koja obuhvata 6 objekata u urbanom naselju. Radi nekoliko privatnih predškolskih ustanova. U urbanom naselju vrtići najviše nedostaju u naseljima Šutenovac, Selakovac i Treća gradska mesna zajednica.

Osnovno obrazovanje realizuje se u 15 matičnih osnovnih škola (8 u urbanom naselju i 7 u naseljima Bele Vode, Deževa, Mur, Rajčinoviće, Lukare, Osaonica i Trnava) i u 26 izdvojenih

¹⁵ Plan održivog razvoja Novog Pazara 2021-2030.

¹⁶ <https://www.csmnovipazar.org.rs/?view=article&id=29&catid=2>

¹⁷ Zdravstvene ambulante u 8 naselja - Vranovina, Štitare, Pazarište, Rajetiće, Vučiniće, Odojeviće, Pope i Grubetiće, i zdravstvene stanice u 4 naselja Deževa, Lukare, Trnava i Šaronje. Plan javnog zdravlja grada Novog Pazara 2019-2026.

¹⁸ <https://www.dznovipazar.rs/o-nama>

¹⁹ Plan održivog razvoja Novog Pazara 2021-2030.

²⁰ Ibid.

²¹ <https://www.obnp.co.rs/2023/03/24/pocela-izgradnja-klinicko-bolnickog-centra-u-novom-pazaru/>

odeljenja²². Matične osnovne škole u urbanom naselju rade i u tri smene koristeći praktično svaki raspoloživi prostor za nastavu. U urbanom naselju postoji i Škola za osnovno muzičko obrazovanje i vaspitanje „Stevan Mokranjac“.²³

Srednje obrazovanje realizuje se u 6 srednjih škola (sve u urbanom naselju): Gimnazija, Ekonomsko-trgovinska škola, Medicinska škola, Tehnička škola, Ugostiteljsko-turistička škola i Škola za dizajn tekstila i kože. Pored ovih, državnih škola u Novom Pazaru, postoji i nekoliko privatnih srednjih škola i medresa. Na nivou srednjih škola se uočavaju razlike u projektovanim kapacitetima određenih obrazovnih profila (npr. tekstilna struka, poljoprivredna struka, ekonomska struka) u odnosu na trendove razvoja odgovarajućih privrednih delatnosti.

Visokoškolsko obrazovanje realizuje se na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. U Novom Pazaru postoji nekoliko privatnih univerziteta (Internacionalni univerzitet) i fakulteta (Fakultet za islamske studije), departmana univerziteta čiji je osnivač Republika Srbija i nekoliko konsultativnih jedinica univerziteta iz zemlje i inostranstva. U okviru svakog od njih postoje različiti departmani²⁴.

Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju funkcioniše u Novom Pazaru od 2012. godine. U okviru ovog centra radi Naučni klub.²⁵

U Novom Pazaru su deficitarni sledeći obrazovni profili: mašinstvo i obrada metala - bravar-zavarivač III stepen; elektrotehnika - tehničar mehatehnike IV stepen; autoelektričar III stepen; šumarstvo i obrada drveta - tehničar za oblikovanje nameštaja i enterijera IV stepen, operater za izradu nameštaja; geodezija i građevinarstvo - geodetski tehničar - geometar IV stepen, izvođač instalaterskih i završnih građevinskih radova III stepen, operater osnovnih građevinskih radova III stepen, rukovalac građevinskom mehanizacijom III stepen, tesar III stepen, keramičar-teracer-pećar III stepen; grafičarstvo - tehničar multimedija IV stepen, tehničar za grafiku i internet oblikovanje IV stepen; kultura, umetnost i javno informisanje - tehničar za dizajn enterijera i industrijskih proizvoda IV stepen.

Kulturna i naučna infrastruktura

Na području Novog Pazara, postoje sledeći objekti kulture: Istorijski arhiv „Ras“, Narodni muzej „Ras“, Narodna biblioteka „Dositej Obradović“, Regionalno pozorište Novi Pazar, Kulturni centar „Novi Pazar“ i Centar za decu i omladinu „Duga“.

Narodna biblioteka raspolaže fondom od oko 80.000 knjiga.²⁶ Kulturni centar u svom sastavu ima: koncertnu dvoranu (sa 599 mesta, renovirana i modernizovana), Domom omladine, Turskim kulturnim centrom i Američkim kutkom.²⁷ Narodni muzej „Ras“ je muzej kompleksnog tipa koji u svom sastavu ima zbirke arheologije, etnologije, istorije, primenjene umetnosti, numizmatike i likovnu zbirku. Muzej je oformio rukopisnu (orijentalnu) zbirku i biblioteku muzeja i realizuje brojne projekte (Evidentiranje nematerijalnog nasleđa u multietničkoj zajednici Novog Pazara i okoline, Radionica tradicionalnog kaligrafskog pisanja, Spomenici islamske arhitekture na teritoriji grada Novog Pazara, Interaktivni digitalni vodič Novopazarske tvrđave i dr).²⁸

²² Izdvojena odeljenja u naseljima Vučiniće, Štitare, Svilanovo, Muhovo, Krće, Buče, Kožlje, Čašić Dolac, Kruševo, Žunjeviće, Grubetiće, Šaronje, Doljani, Postenje, Novopazarska Banja, Kuzmičevo, Vranovina, Kovačevo, Sebečevo, Požega, Pope, Brđani, Odojeviće, Leča, Rajetiće i Slatina.

²³ Osnovno obrazovanje – Podaci o lokacijama i objektima, Ministarstvo prosvete, 2023.

²⁴ Plan održivog razvoja grada novog Pazara 2021-2030.

²⁵ <https://www.rcnp.rs/>

²⁶ www.biblioteka-np.org.rs

²⁷ <http://www.kcnovipazar.rs/>

²⁸ <https://muzejnp.rs/>

Aktivno je više udruženja – Novopazarsko udruženje likovnih umetnika Sopoćani - NULUS, KUD Golija, KUD Ras i hor Đulistan.²⁹

U Novom Pazaru postoji potreba za: izgradnjom Upravne zgrade Muzeja Ras i nove posebne zgrade Regionalnog pozorišta; proširivanjem prostornih kapaciteta Istorijskog arhiva Ras i ŠOMO "Stevan Mokranjac"; obezbeđenja novih prostorija Centra za decu i omladinu Duga, dodatnih prostora u gradu za savremenu kulturnu i umetničku produkciju i predstavljanje savremenog umetničkog stvaralaštva mladih ljudi³⁰.

U Novom Pazaru postoji Naučno-istraživački institut za polje tehničkih nauka, pri Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Potrebno je formiranje većeg broja naučno-istraživačkih centara. Predloženo je formiranje Instituta za proučavanje kulture Novog Pazara i Sandžaka³¹.

Sportska infrastruktura

Sportski objekti u Novom Pazaru su:

- Dve sportske dvorane, nova Douš arena koja je renovirana uz pomoć Turske vlade i SSU „Pendik“ u kojoj treniraju i igraju novopazarski superligaški klubovi u malim sportovima,
- Gradski stadion (sa 12.000 mesta), dva stadiona (Šutenovac i Novopazarska banja) i još nekoliko fudbalskih terena,
- 17 mini sportskih rekreacionih centara raspoređenih po novopazarskim naseljima i izletištima, trim staze,
- Sportsko rekreacioni centar u centru urbanom naselju sa sportskim terenima za mali fudbal, košarku, odbojku na pesku,
- Veliki i jedan od najboljih Atletskih stadiona na Balkanu sa kompleksom sportsko rekreacionih terena.

U Novopazarskoj banji se nalazi fudbalski stadion na kojem svoje utakmice igra FK „Jošanica“.

Što se tiče privatnog sektora postoji nekoliko privatnih terena za mali fudbal i nekoliko terena za tenis³². Postoji nedostatak sportskih terena, obzirom da je sport vrlo popularan kako među mlađom populacijom, tako i među starijima.

U JLS radi 72 sportska kluba udruženih u Sportski savez grada Novog Pazara.³³

²⁹ Plan održivog razvoja Novog Pazara 2021-2030.

³⁰ Strateški plan održivog razvoja grada 2017-2028.

³¹ Ibid.

³² Plan održivog razvoja grada novog Pazara 2021-2030.

³³ Plan javnog zdravlja grada Novog Pazara 2019-2026.

5.2 EKONOMIJA

5.2.1 Opšta ekonomska kretanja i tržište rada

Zaposlenost

Stopa zaposlenosti u 2021. godini na nivou Raške oblasti je 39,6%, a na nivou Srbije 48,6%. Stopa nezaposlenosti u 2021. godini na nivou Raške oblasti je 21,3%, a na nivou Srbije 11,0%. Broj registrovanih zaposlenih prema opštini prebivališta je³⁴ u 2019. godini ukupno 19.770 (žene 8.312, muškarci 11.458, odnosno 42:58%), u 2020. godini ukupno 20.062 (žene 8.391, muškarci 11.671, odnosno 41,8:52,2%) i u 2021. godini ukupno 20.368 (žene 8.558, muškarci 11.810, odnosno 42:58%).

Takođe, broj registrovanih nezaposlenih prema polu po godinama je sledeći: u 2019. godini ukupno 20.243 (žene 10.282, muškarci 9.961, odnosno 50,8:49,2%), u 2020. godini ukupno 22.725 (žene 11.816, muškarci 10.909, odnosno 52:48%) i u 2021. godini ukupno 23.006 (žene 12.265, muškarci 10.741, odnosno 53,3:46,7%).

Registrovani nezaposleni na 1000 stanovnika prema polu po godinama su sledeći: u 2019. godini - žene 190, muškarci 186; u 2020. godini - žene 218, muškarci 202; i u 2021. godini - žene 225, muškarci 199. U 2021. godini prosečno je 212 registrovanih nezaposlenih na 1.000 stanovnika, odnosno 21,2%.

Prema ovim podacima primećeno je blago povećanje broja zaposlenih, ali je i broj nezaposlenih veći od broja zaposlenih, što je nepovoljno, naročito jer je prosečna starost stanovništva 35 godina.

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje (stanje na dan 31.01.2022.) u Novom Pazaru bilo je ukupno 23.037 nezaposlenih lica, od toga 12.210 žena (53%). Prosečna starost nezaposlenih je 38,83 godine, a žene 38,71 godina. Prvi put traži posao ukupno 17396 lica, od toga 9442 žena (54,3%). U odnosu na stručnu spremu, najviše je nezaposlenih sa I stepenom (9048), IV stepenom (7193) i VII-1 stepenom (1221).

Izražena je nezaposlenost mladog stanovništva, prvenstveno jer sektor male privrede ne može da zaposli veliki broj nezaposlenih mladih ljudi. Ne postoji veliki privredni subjekat koji bi mogao da zaposli veći broj radnika. Problem su i mala primanja. Novi Pazar ima prosečnu neto zaradu najmanju od svih gradova Srbije, pa mladi nisu zainteresovani za rad uz niska primanja. U okviru projekta "Digitalizacija Srbije" Regionalni inovacioni startap Centar Novi Pazar dobio je mogućnost sprovođenja intenzivne škole programiranja "IT Camp – Serbia 2023" gde će 12 kompanija, koje spadaju u najveće u Srbiji, finansirati obuku za svoje potencijalne zaposlene.³⁵ Prema evidenciji nacionalne službe za zapošljavanje postoje mnogi profili vezani za prerađivačke delatnosti koje su primarne na prostoru Novog Pazara (krojači, obučari), ali je taj broj nedovoljan. U razgovoru sa privrednicima došlo se do saznanja da postoji potreba za profilima koji nisu registrovani pri nacionalnoj službi, a značajan problem je i što posle završene škole radnici, posebno za prerađivačke delatnosti, nisu obučeni za posao, već je neophodna njihova dodatna obuka. Trebalo bi u toku školovanja u srednjim školama što više raditi na praktičnoj obuci đaka, tj. na programima dualnog obrazovanja.

³⁴ Prema podacima Dev info za Novi Pazar

³⁵ <https://riscnovipazar.rs/>

Mobilnost zaposlenih

U JLS Novi Pazar postoji javni gradski prevoz, ali privredni subjekti uglavnom sami organizuju prevoz za svoje radnike.

5.2.2 Privreda i poslovno okruženje

Privredni subjekti

Na osnovu podataka sajta APR za privredne subjekte na teritoriji JLS Novi Pazar za 2021. godinu (poslednje ažurno stanje se odnosi na period 01.01-31.12.2021.) ukupno aktivnih privrednih subjekata bilo je 5.228, od toga privrednih društava 1.312, a preduzetnika 3.976 (25:75%). U odnosu na prethodnu 2020. godinu primećeno je blago povećanje broja registrovanih privrednih subjekata od 3,3%. Tada je bilo aktivnih ukupno 5.053, od toga privrednih društava 1.276, a preduzetnika 3.777 (25,3:74,7%).

Struktura privrednih subjekata - privrednih društava po veličini je sledeća: srednja 6, mala 132, ostala mikro. U odnosu na prethodni period primećeno je opadanje privrednih subjekata po veličini, jer nema velikih privrednih subjekata, a mali privredni subjekti su po novoj klasifikaciji koja je stupila od 01. januara 2020. godine prešli u mikro privredne subjekte.

Ukupan broj zaposlenih 2020. godine u privrednim subjektima je 11.133 (54,65 % od ukupnog broja zaposlenih), od toga u privrednim društvima 7.568, a kod preduzetnika 3.565 (odnosno 68:32%)³⁶.

Prema podacima APR-a, poslovni prihodi za 2021. godinu su iznosili 58.114.188 RSD za privredna društva i 11.549.283 RSD za preduzetnike (83,4: 16,7%).

Ne postoje podaci da li je bilo stranih direktnih investicija u privredu i privredne objekte.

Privredne zone

U Novom Pazaru postoji jedna industrijska zona na potezu Krivača - ulica Dimitrija Tucovića bb, ukupne površine 42 ha. Trenutno se koristi 30 ha ili 71,43%, raspoloživo je 12 ha ili 29%. U privrednoj zoni posluje 45 poslovnih subjekata³⁷.

5.2.3 Turizam i kultura

Turistička infrastruktura

Urbano naselje Novi Pazar je sekundarni gradski turistički centar nacionalnog značaja sa pretežno celogodišnjom ponudom i ulogom lidera sekundarnog turističkog prostora. Okolina Novog Pazara predstavlja sekundarni turistički prostor kao celina postojeće i potencijalne integrisane ponude nacionalnog i regionalnog značaja, obuhvatajući turističke potencijale okoline urbanog naselja, sa letnjom uz učešće zimske ponude. Novi Pazar sa okolinom se svrstava i u kulturno područje nacionalnog značaja. Novopazarska banja se svrstava u sekundarno banjsko mesto nacionalnog značaja sa pretežno letnjom ponudom.³⁸ Turističku ponudu JLS i urbanog naselja trebalo bi umrežiti sa turističkom ponudom okolnih primarnih turističkih destinacija Golija, Kopaonik i Zlatar – Pešter.

³⁶ APR

³⁷ Republički zavod za statistiku

³⁸ Nacrt Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine, MGSI, 2023.

U zavisnosti od tipa smeštaja i zahteva posetioca, u Novom Pazaru postoji širok izbor različitih smeštajnih kapaciteta. Hoteli sa najvišom kategorijom jesu hoteli sa četiri zvezdice, ali po svojoj ponudi i usluzi koju pružaju ne zaostaju za visokokategorisanim hotelima u velikim turističkim centrima u regionu. U hotelskoj ponudi Novog Pazara postoje i objekti sa dve i tri zvezdice koji su cenovno veoma pristupačni i visoko ocenjeni od strane posetilaca. Novi Pazar takođe nudi raznovrstan izbor privatnih apartmana, motela i soba, kako u centru urbanog naselja tako i u njegovoj okolini, a u blizini značajnih turističkih lokaliteta. Na osnovu nezvaničnih podataka, smatra se da u Novom Pazaru posluje veliki broj kategorisanih i nekategorisanih objekata koji pružaju usluge smeštaja i da broj smeštajnih jedinica prelazi broj od 1.000 ležajeva, što u velikoj meri prati tendenciju rasta broja poseta. Pored toga, adaptira se i gradi veći broj hotela, apartmana i ostalih objekata turističke infrastrukture. Najvažniji turistički objekti su: turistička naselja „Emirović raj“ i „Ras“; hoteli „Oxa“, „Rah“, Vrbak“, „Atlas“, „Tadž“, „S“, „Golija“, „Dragulj“, „Pasha“ i dr. i spa-centar „Termale“.

Novi Pazar beleži konstantan rast broja turista. U poslednjih deset godina broj poseta i broj noćenja u Novom Pazaru prema podacima RZZS ima tendenciju rasta u proseku 12% svake godine, nešto iznad rasta poseta na nivou Republike Srbije od 10%. Može se proceniti da Novi Pazar ide uzlaznom putanjom razvoja turizma kao veoma značajne privredne grane ovog dela Srbije.

Najbrojnije posete su gradske ture sa okolnim manastirima, koje u današnje vreme prerastaju u tzv. siti brejk ture, i koje su glavni uzrok povećanja broja noćenja. Kulturno istorijski spomenici na UNESCO listi svetske kulturne baštine i zaštićena nepokretna kulturna dobra su najznačajnije turističke atrakcije. Na području grada značajan je i razvoj puta kulture Transromanika koji obuhvata manastire Sopoćani, Đurđevi Stupovi, Gradac, Studenica, Žiča, Ljubostinja i dr. Prioritet u razvoju ovog puta kulture ima obnova starog srednjevekovnog putnog pravca prema manastiru Studenica (na području Rezervata biosfere „Golija-Studenica“).³⁹

Banjski turizam je u pvoju. Novopazarska Banja je dobila status banjskog mesta. U porastu je interesovanje za Novopazarsku i Rajčinovića banju. Razvoj postojećih banja, Novopazarske i Rajčinovičke banje, zasnovan na lekovitom faktoru – termomineralnim vodama, treba usmeriti ka specijalističkim lečilišnim funkcijama sa zdravstvenim (i wellness) programima, usklađenim i umreženim sa ponudom ostalih banja na području turističkih destinacija Golija i Kopaonik. Jedan od preduslova za intenzivniji razvoj banjskog turizma jeste opremanje i uređenje banjskog područja komunalnom, rekreativnom i zelenom infrastrukturom.⁴⁰

Za razvoj lovnog turizma potencijal predstavljaju šumsko-lovna područja Golija, Rogozna, Vračevac, Hodževo i deo Velike Ninaje. Centralan položaj i najznačajniju ulogu u razvoju komercijalno organizovanog lovnog turizma trebalo bi da ima Jarutsko- Humski šumski kompleks s Velikom Ninajom na području JLS Novi Pazar i Tutin.

Na inicijativu Turističke organizacije Novog Pazara, započeta je procedura kategorizacije Novog Pazara kao turističkog mesta. Novi Pazar je na evropskoj listi najboljih destinacija (EDEN).⁴¹

³⁹ Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ <https://www.europeanbestdestinations.com/destinations/eden/novi-pazar/>

Kulturna baština

Novi Pazar jedinstven je po svojoj mešovitoj kulturi i predstavlja specifičan muzej na otvorenom, gde veliki broj kulturno istorijskih spomenika svedoči o susretu kultura zapadne i istočne civilizacije.

U JLS Novi Pazar se nalazi spomeničko područje Stari Ras sa Sopoćanima (obuhvata područje 15 katastarskih opština) upisano na UNESCO listu svetske kulturne i prirodne baštine 1979. godine. Spomeničkim područjem Stari Ras sa Sopoćanima i istoimenom prostornom kulturno-istorijskom celinom obuhvaćena su sva nepokretna kulturna dobra (NKD) od izuzetnog značaja:

- srednjovekovni grad Ras (prva polovina 12 veka) – spomenik kulture na brdu zvanom Gradina pored ušća Sebečevske reke u Rašku, glavno uporište srpske države u 12. veku, čije ostatke čine: bedemi utvrđenja sa kulama i glavnom gradskom kapijom, podignuti sredinom 12. veka nad ostacima starijeg kasnoantičkog utvrđenja; Pazarište – srednjovekovno trgovište/trgovačko naselje u podnožju utvrđenja sa dve hronološke faze: starijom iz 14. veka sa kućama brvnarama i ostacima tri crkve sa nekropolama i mlađom iz druge polovine 17. veka sa ostacima dobro očuvanih kamenih objekata i sa ostacima trobrodne bazilike pored regionalnog puta za Tutin (građene početkom 6. veka); i pećinski manastir sa crkvom Arhangela Mihaila (vezuje se za velikog župana Stefana Nemanju) pod stenovitom liticom utvrđenja, sa više pećina-isposnica;
- manastir Sopoćani (mauzolej kralja Uroša iz šeste decenije 13. veka) – sa monumentalnim živopisom crkve Sv. Trojice koji se svrstava među najimpresivnije freskoceline vizantijskog slikarstva;
- manastir Đurđevi Stupovi (podigao veliki župan Stefan Nemanja 1171. godine, obnovio i završio kralj Dragutin krajem 13. veka) - kompleks koji čine ostaci: crkve Sv. Đorđa (jednobrodna građevina sa trodelnim oltarskim prostorom, naosom sa vestibilom i pripratom flankiranom dvema kulama) koja osnovom pripada ranoj raškoj školi, spoljni izgled je pod uticajem romanskog graditeljstva, dok je fresko slikarstvo u najboljoj tradiciji komninskog stila dosta oštećeno i delom preneto u Narodni muzej u Beogradu; kao i ostaci trpezarije (obnovljena), konaka, cisterne, manastirskih zidina i ulazne kule sa apsidom (kapela sa grobnim mestom kralja Dragutina);
- crkva Sv. Apostola Petra i Pavla, poznata kao Petrova crkva - među najstarijim sakralnim spomenicima na tlu Srbije i episkopsko sedište u 10. veku, sa preromaničkom koncepcijom građevine kružne osnove sa kupolom, koja je u više navrata prepravkama dopunjavana novim elementima, i sa tri sloja fragmentirano sačuvanog živopisa koji su prema stilskim karakteristikama datovani u period 9-10. veka, kraj 12 i poslednju deceniju 13. veka, kao i nekropolom pored crkve sa monumentalnim nadgrobnim spomenicima; i
- Novopazarska tvrđava sa Starom čaršijom i kompleksom oko Altun-alem džamije, prostorne kulturno-istorijske celine;
- kao i druga kategorisana nepokretna kulturna dobra, evidentirani arheološki lokaliteti i neistraženi objekti narodnog graditeljstva.⁴²

⁴² Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012.

Spomeničko područje i prostorna kulturno-istorijska celina Stari Ras sa Sopoćanima izloženo je koncentraciji privrednih aktivnosti, širenju naselja (građevinskih područja) i bespravnoj izgradnji. Zbog toga su Prostornim planom područja posebne namene Prostorne kulturno-istorijske celine Stari Ras sa Sopoćanima utvrđene zone zaštite sa različitim režimima (zona kulturnog dobra u I stepenu zaštite, zaštićena okolina kulturnog dobra u II stepenu zaštite i zona u kojoj se štiti pejzaž u III stepenu zaštite) za dve celine Stari Ras sa Sopoćanima (782,7 ha) i Đurđevi Stupovi - crkva Sv. Apostola Petra i Pavla (250,08 ha).⁴³

U kategoriji NKD od velikog značaja na području JLS nalazi se 10 spomenika kulture: Novopazarska tvrđava, Altun-alem džamija, Stari hamam i Amir-agin han (Novi Pazar), Srednjovekovni grad Jeleč (Grubetiće), i crkve Sv. Marine-Marinica (Dojinoviće), Sv. Lazara (naselje Živalići), Sv. Petra i Pavla (Pope), Sv. Nikole (Štitare) i Sv. Dimitrija (Janačko Polje).⁴⁴ Kategorisano je još 34 NKD i evidentirano 410 arheoloških lokaliteta.⁴⁵

U urbanom naselju Novi Pazar najznačajniji NKD od velikog značaja su sledeći spomenici islamske kulture:

- Altun Alem džamija – džamija sa objektima u neposrednoj okolini čini jedinstveni kompleks koji je sagradio sredinom 16. veka Muslihedin Abdul Gani. Džamija je jednodobna kupolna građevina sa dvotravejnim natkrivenim manjim kupolama, zidana naizmjenično pritesanim i lomljenim kamenom sa redovima opeke, dok su trem i dvanaestostrano minare zidani kvaderima peščara, sa reprezentativnim mektebom i grobljem pored džamije.⁴⁶
- = Isa-begov hamam – poznat i kao Novopazarski stari hamam – je javno kupatilo u neposrednoj blizini Stare čaršije, na desnoj obali reke Raške, izgrađen u drugoj polovini 15. veka. Primer je tzv. dvojnog hamama sa simetrično postavljenim odvojenim muškim i ženskim prostorijama.
- Amir-agin han – smatra se da han postoji još iz 17. veka, ali o vremenu njegovog nastanka nema preciznih podataka. Predstavlja jedini preostali monumentalni objekat iz tog perioda.
- Novopazarska tvrđava – podignuta je sredinom 18. veka, da bi današnji izgled sa trougaonom osnovom sa tri bastiona na uglovima dobila u 19. veku.⁴⁷

U urbanom naselju kategorisani kao NKD su spomenici Kurt – Čelebijina džamija, Hadži Huremova džamija sa grobljem, Lejlek džamija, groblje Galizar sa turbetom, crkva Sv. Nikole, Veliko groblje – Parice, Jevrejsko groblje, Zgrada starog suda, Upravna zgrada Uniproma, Zgrada Mitropolija, Muzej „Ras“, manastir Sv. Varvare, Stari hamam i terme u Novopazarskoj banji, kao i arheološko nalazište Gradina. U neposrednoj zoni uticaja urbanog naselja, u naselju Deževa je kategorisano kao NKD arheološko nalazište Srednjovekovna nekropola sa ostacima crkve.⁴⁸

⁴³ Prostorni plan područja posebne namene Prostorne kulturno-istorijske celine Stari Ras sa Sopoćanima, „Službeni glasnik RS“, broj 47/2012

⁴⁴ Spisak nepokretnih kulturnih dobara od velikog značaja, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 2023. https://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php

⁴⁵ Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

5.3 URBANO OKRUŽENJE

5.3.1 Istorijski prikaz prostornog i urbanog razvoja grada

Osnivač Novog Pazara Isa-beg Isaković osnovao je grad pored postojećeg Trgovišta. Već u 15. veku pominje se u dubrovačkim spisima, a prvenstveno zbog svog položaja, kao stanica na putu između Dubrovnika i Istanbula, a i drugim delovima Evrope. Ceo taj period, do I Svetskog rata, obeležen je razvojem osmanskog urbanizma. Novi Pazar je, tada, koncipiran na principu: čaršija, kao centar u kojem se odvija javni život (trgovina, zanatstvo, administracija) i mahale, kao stambena naselja u okolini u kojima se živi. Naselje je bilo osmanska “kasaba”, sa mrežom uskih ulica i objektima u merilu čoveka sa najvećom visinom P+1.

Nakon perioda I svetskog rata, naselje počinje da gubi značaj, a izgradnjom važnih saobraćajnica u vreme Jugoslavije postaje marginalizovano i nerazvijeno. U periodu posle II svetskog rata centar urbanog naselja se razvija po uzoru na druge veće gradove u bivšoj Jugoslaviji, sa objektima socijalističkog stila. Mnogi tradicionalni objekti i delovi stare čaršije su porušeni, te centar gubi oblik i duh osmanske kasabe. Šezdesetih godina prošlog veka urbano naselje dobija i prvi GUP, koji, nažalost ni dan danas nije u potpunosti ispoštovan, iako se većim delom zadržao koncept i u današnjim planovima. Gradi se veliki broj višespratnica namenjenih kolektivnom stanovanju i niču naselja koja nekadašnje mahale stavljaju u drugi plan.

Jedan od težih perioda urbanog razvoja su 90-e godine prošlog veka, sa velikim migracijama stanovništva i enormnim rastom divljih naselja. Ogroman broj objekata porodičnog stanovanja je tada izgrađen bez dozvole, sa uskim ulicama, bez infrastrukture i ikakvog plana.

Prve dve decenije 21. veka obeležila je ekspanzija gradnje višespratnih objekata višeporodičnog stanovanja, privatnih investitora. Ova gradnja promenila je sliku urbanog naselja. To se najviše ogleda kroz manjak zelenih površina, neuređene partere, manjak parking mesta, a sve duž ulica nasleđenih iz prethodnih perioda. Izgradnju ovih objekata nije obeležila estetska komponenta oblikovanja ni infrastruktura koja bi pratila naglo povećanje stambene izgradnje u nekadašnjim mahalama.

5.3.2 Urbano područje

Mreža naselja

Novi Pazar je urbani centar državnog značaja, odnosno urbano područje sa uticajnom zonom sa više od 40.000 stanovnika.⁴⁹ U neposrednoj zoni uticaja Novog Pazara su naselja: Postenje, Prćenova, Pilareta, Srednja Tušimlja, Golice, Požežina, Batnjik, Koprivnica, Cokoviće, Trnava, Osoje, Hotkovo, Izbice, Brđani, Leča, Oholje, Mur, Paralovo, Bajevica, Lukocrevo, Varevo, Šavci, Pobrđe, Vidovo, Sebečevo, Ivanča i Vojniće.

Funkciju subcentara na teritoriji JLS imaju naselja: Lukare (sa naseljima Lukarsko Goševo, Čašić Dolac, Kruševo i Kožlje), Požega (sa naseljima Sitniče, Rajčinovička Trnava, Rajčinoviće i Rajčinovička banja) i Deževa (sa naseljima Aluloviće, Gornja Tušimlja, Pusta Tušimlja, Rajkoviće, Sudsko Selo, Skukovo, Dolac, Miščiće, Boturovina i Kosuriće).

U mreži naselja funkciju centara zajednice sela ima 11 naselja – Vranovina (sa naseljima Polokce, Tunovo i Bekova); Šaronje (sa naseljima Tenkovo, Rast, Kuzmičevo, Dramiće, Kovačevo i Pustovlah), Bele Vode (sa naseljem Muhovo), Rajetiće (sa naseljima Bare, Kašalj, Smilov Laz, Zlatare i Javor), Odojeviće (sa naseljima Vučja Lokva, Negotinac, Lopužnje, Pasji Potok i Brestovo), Građanoviće (sa naseljima Jablanica i Jova), Grubetiće (sa naseljima

⁴⁹ Prostorni plan Republike Srbije od 2010. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, broj 88/2010; Nacrt Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, 2023.

Vojkoviće, Dragočevo, Žunjeviće i Vitkoviće), Dojinoviće (sa naseljima Pope i Vever), Vučiniće (sa naseljem Pavlje), Štitare (sa naseljima Janča, Radaljica, Goševo, Okose, Rakovac i Osaonica) i Doljani (sa naseljima Zabrđe, Slatina i Gračane).

Naselja sa specifičnim turističkim funkcijama su Rajčinovička Banja, Bele Vode i Šaronje (Park prirode Golija), i Vučiniće (vodoakumulacija Gazivode). Novopazarska banja je morfološki i funkcijski deo urbanog tkiva Novog Pazara.⁵⁰

Urbane celine

Zonu GUP-a, koji pretežno predstavlja građevinsko područje, čini 17 naselja. Pored zone obuhvaćene GUP-om, sa urbanim naseljem su morfološki i funkcijski spojeni izgrađeni delovi prigradskih naselja Mur, Izbice, Trnava, Novopazarska banja i Postenje. Prigradski delovi naselja bi trebalo da razvijaju centralne funkcije i javne prostore kao sekundarni/lokalni centri urbanog naselja.

Urbano naselje ima samo jedan centar u kojem se odvija javni život - administracija, privreda, trgovina, kultura i dr. Ne postoje sekundarni i lokalni centri u urbanom naselju u kojima bi građani mogli da zadovolje svoje svakodnevne potrebe.

Većina naselja su nekadašnje mahale - porodične kuće, duž uskih ulica. Ekspanzija gradnje poslednjih decenija je taj koncept poremetila sa višespratnicama višeporodičnog stanovanja. U centralnoj zoni je primetno plansko urušavanje urbane strukture jer se grade višespratnice bez pratećih sadržaja, često sa nezadovoljavajućom infrastrukturom i na zatečenoj matrici uskih ulica (sokaka).

Novoformirane urbane celine nisu planirane i građene sa javnim otvorenim prostorima. U centralnoj zoni i većini naselja nedostaju otvoreni javni prostori (parkovi, rekreativne površine i ulično zelenilo).

Braunfild lokacije

U delu urbanog naselja „Vojničke livade” postoji aktivna kasarna, na udaljenosti oko 1 km od centralne zone, koja zauzima više od 26 ha na ravnom terenu pogodnom za razvoj novog naselja.

U naselju Izbice, neposredno uz Novopazarsku banju nalaze se vojni prostori koji se ne koriste. Njihova namena je ograničena sa zaštitom od gradnje. Udaljenost od centralne zone je oko 4 km.

5.3.3 Prirodno okruženje

Zaštićena prirodna dobra

Rezervat biosfere „Golija – Studenica“, upisan na UNESCO svetsku mrežu rezervata biosfere (MAB) se ne nalazi na teritoriji JLS Novi Pazar. Park prirode Golija, prirodno dobro od izuzetnog značaja, na području JLS Novi Pazar obuhvata površinu od 49,26 km² na teritoriji 5 katastarskih opština Dramiće, Kuzmičevo, Muhovo, Rast i Radaljica. Na obuhvaćenom prostoru ustanovljen je režim zaštite III stepena. Naselja Bele Vode (JLS Novi Pazar) – Dajići (JLS Ivanjica) predviđena su da se razvijaju kao dvojni turistički centar, a naselja Šaronje kao ulazni turistički punkt u Park prirode.⁵¹

Planirano za zaštitu je prirodno dobro Ras – Sopoćani – Đurđevi Stupovi.⁵²

⁵⁰ Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012.

⁵¹ Prostorni plan područja posebne namene Parka prirode Golija, „Službeni glasnik RS, broj 16/2009.

⁵² Nacrt Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine, MGSI, 2023.

Područja Parka prirode Golija i Ras – Sopoćani su uvrštena u ekološki značajna područja Srbije.⁵³

Zelena infrastruktura

U okviru građevinskog reona urbanog naselja postoje izdvojene zelene površine kao što su gradski park i centar za rekreaciju, zone zaštite kulturno-istorijskih spomenika Đurđevi stupovi - Petrova crkva, a u području obuhvaćenom GUP-om van građevinskog reona, to su fragmenti autohtonih šumskih kompleksa i pošumljene površine.

Zelenilo u građevinskom području je određeno na sledeći način: parkovi ukupne površine 9,30 ha, skverovi ukupne površine 0,60 ha, park šume ukupne površine 45,90 ha, zelenilo i specifično zelenilo ukupne površine 62,10 ha, šume u zoni zaštite ukupne površine 152,60 ha i linearni drvoredi.

Površina zelenila van građevinskog područja obuhvata postojeće i planirane šume ukupne površine 410,00 ha.

Prostor park šume kulturno-istorijskih spomenika je napadnut individualnom gradnjom koja se još može smatrati sporadičnom.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u naselju Novi Pazar živelo je 66.527 stanovnika, pa je postignut standard od 1,49 m² površina javnih parkova po stanovniku, odnosno 8,39 m²/st uključujući i park šume u urbanom području ili 40,7 m²/st ako se u obračun uzme i specifično zelenilo i šume u zonama zaštite. Uzimajući u obzir da je broj stanovnika u naselju dodatno rastao do danas, a poredeći sa standardom GUP-a da je minimalna potrebna površina 25 m²/st kvadrata po stanovniku, Novi Pazar je daleko od epiteta “zelenog grada”. Najviše nedostaju parkovske površine u naseljima, ali i drveće/drvoredi u centru urbanog naselja⁵⁴.

Takođe, u odnosu na evropske normative za zelene površine i površine za rekreaciju od 20-40 m² po stanovniku, odnosno 5-7 m² u malim gradovima sa nepovoljnim reljefno klimatskim uslovima ozelenjavanja, može se zaključiti da je Novi Pazar ispod svih standarda, jer osim 10 ha javnih površina sve ostale navedene su u posebnom režimu korišćenja i van urbanog područja.

5.3.4 Kvalitet činilaca životne sredine, izloženost ekološkim rizicima i rizicima klimatskih promena

Prostorna diferencijacija životne sredine prema međunarodnim standardima i primerima dobre prakse, uzimajući u obzir postojeće stanje kvaliteta životne sredine, obuhvata četiri kategorije, i to:

1. Područja zagađene i degradirane životne sredine (lokaliteti sa prekoračenjem graničnih vrednosti zagađivanja, urbano područje Novog Pazara, deponije, vodotoci IV klase i „van klase”) sa negativnim uticajima na čoveka, biljni i životinjski svet i kvalitet života. Za ovu kategoriju treba obezbediti takva rešenja kojima se sprečava dalja degradacija i umanjuju efekti ograničavanja razvoja. Potrebno je sanirati i revitalizovati degradirane i ugrožene ekosisteme i sanirati ostale posledice zagađenja, u cilju stvaranja kvalitetnije životne sredine, očuvanja zdravlja ljudi i poboljšanja kvaliteta života.

⁵³ Uredba o ekološkoj mreži, „Službeni glasnik RS“, broj 102/2010.

⁵⁴ Generalni urbanistički plan Novog Pazara 2020.

2. Područja ugrožene životne sredine (lokaliteti sa povremenim prekoračenjem graničnih vrednosti, suburbane zone naselja najugroženijih područja iz I kategorije, vikend naselja, državni putevi I i II reda, intenzivne poljoprivrede, vodotoci III klase) sa manjim uticajima na čoveka, živi svet i kvalitet života. Na ovim područjima treba sprečiti dalju degradaciju i obezbediti poboljšanje postojećeg stanja, kako bi se umanjila ugroženost životne sredine kao ograničavajućeg faktora razvoja. Potrebno je odrediti najadekvatnije načine korišćenja prirodnih resursa i prostora sa ciljem očuvanja prirodnih vrednosti i unapređenja životne sredine, bavljenja tradicionalnim privrednim delatnostima, očuvanja i poboljšanja kvaliteta života lokalnog stanovništva.
3. Područja kvalitetne životne sredine (šumska područja, turističke zone kontrolisanog razvoja, poljoprivredne i voćarske zone, područja sa prirodnom degradacijom - erodirane površine, klizišta, plavni tereni i dr, livade i pašnjaci, lovna i ribolovna područja, vodotoci II klase) sa preovlađujućim pozitivnim uticajima na čoveka, živi svet i kvalitet života. Za ova područja treba obezbediti rešenja kojima se eliminišu ili umanjuju postojeći izvori negativnih uticaja, odnosno uvećavaju pozitivni kao komparativna prednost u planiranju razvoja. Potrebno je rezervisati i čuvati područja od zagađivanja iz strateških razloga.
4. Područja veoma kvalitetne životne sredine (područja zaštićenih i planiranih za zaštitu prirodnih dobara, područja zaštićena međunarodnim konvencijama, planinski vrhovi i teško pristupačni tereni, vodotoci I klase) u kojima dominiraju pozitivni uticaji na čoveka i živi svet. Treba obezbediti takva rešenja kojima se zadržava postojeće stanje kvaliteta životne sredine i štite prirodno vredni i očuvani ekosistemi.⁵⁵

Vazduh

Prema podacima automatske stanice za merenje kvaliteta vazduha u Novom Pazaru za period septembar 2021 - septembar 2022. godine detektovano je prekoračenje satnih i dnevnih graničnih vrednosti zagađujućih materija u vazduhu. Prekoračenja su u periodu grejne sezone, odnosno zagađujuće materije u vazduhu potiču od produkata sagorevanja čvrstih goriva.

Voda

Najznačajniji vodotoci na teritoriji Novog Pazara su reke Ljudska, Jošanica i Dežava, koje se ulivaju u reku Rašku u zoni grada Novog Pazara. Reka Raška otiče u pravcu severoistoka i uliva se u reku Ibar kod naselja Raška. Svi navedeni vodotoci, osim Dežave, su prvog reda.

Do sada nema sistematizovanih podataka monitoringa koga sprovodi Agencija za zaštitu životne sredine za određivanje statusa vodnih tela površinskih voda navedenih vodotoka prvog reda u Novom Pazaru, ali postoje rezultati merenja koji se vrše svake godine na 5 vodotokova i to na 10 mesta. Prosek stanja kvaliteta površinskih vodotokova ukazuje na to da se kvalitet površinskih voda kreće od II do V klase. Takođe može se zaključiti da je kvalitet vode u vodotokovima IV i V klase izmeren na mestima gde isti prolaze kroz naselja i na izlasku iz naselja, a da su isti vodotokovi pre ulaska u naselja II i III klasa kvaliteta. Zagađenja vodotokova potiču od otpadnih voda naselja koje se bez prečišćavanja ispuštaju u reke.

⁵⁵ Nacrt Prostornog plana Republike Srbije do 2035. godine, MGSI, 2023.

Kvalitet vode je zabrinjavajući, jer rečna voda u gradu dostiže čak V klasu kvaliteta koji može izazvati pomor živog sveta u vodi. Izgradnja kanalizacije i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u mnogome bi rešila ovaj problem.

Zemljište

Nivo zagađenja zemljišta se meri svake godine na 7 različitih mesta u JLS, a rezultati pokazuju da se na svim mernim mestima javlja povećana koncentracija nikla, a da se sporadično na pojedinim mestima javlja povećana koncentracija olova, bakra i cinka.

Takođe, zagađenje može poticati i od navodnjavanja vodom iz zagađenih reka.

Buka

Buka se u Novom Pazaru meri svake godine na 13 mesta i to u četiri termina, dva dnevna, jedno večernje i jedno noćno. Prosečni rezultati pokazuju da na većini mernih mesta prosečan nivo buke prelazi dozvoljene granične vrednosti u večernjem i noćnom terminu i da zagađenje bukom uglavnom nastaje kao posledica povećanog obima saobraćaja.

Toplotna ostrva

Postojanje toplotnih ostrva još nije izraženo, ali sa ekspanzijom izgradnje, gde je primetan manjak zelenih površina, u betonu i asfaltu, može se pretpostaviti da je centralna zona toplotno ostrvo.

Ugroženost od poplava, klizišta, zemljotresa, erozije i klimatskih rizika

Poplave

Područje JLS Novi Pazar pripada slivu reke Raške sa pritokama, od kojih su najvažnije Jošanička reka, Deževa i Banjska (Izbička) reka. Ukupna dužina mreže vodotokova iznosi 879,5 km. Vodama I reda pripadaju reka Raška, Jošanica i Ljudska reka. Veće desne pritoke Raške su: Slatinska i Sebečevska reka, Jošanica, Izbička i Jovska reka, a veće leve pritoke su: Ljudska, Deževska i Tušimska reka. Pored navedenih vodotokova na teritoriji JLS nalazi se i nekoliko potoka. Svi vodotokovi su bujičnog karaktera na kojima postoji opasnost izlivanja i plavljenja u slučaju porasta vodostaja.

Usled velikih kiša i otapanja snega dolazi do izlivanja svih reka, kako prvog tako i drugog reda, koje ugrožavaju sva naselja koja gravitiraju duž rečnih korita, infrastrukturne objekte i saobraćajne puteve koji se nalaze na obalama reka ili u njihovoj blizini. Ugrožene su i poljoprivredne površine u rečnim dolinama. Ovo je i potvrđeno na najnovijim kartama ugroženosti i rizika od poplava reke Raška i Jošanica (JVP „Srbijavode“, 2020) gde su identifikovane značajne ugroženosti i rizici u širokim priobalnim zonama Novog Pazara za poplavne talase povratnog perioda od samo 50 godina.

Podzemne vode na teritoriji JLS se tokom godine javljaju u slučaju velikih, dugotrajnih kiša i otapanja snega. Pošto su sve reke na teritoriji JLS bujičnog karaktera postoji velika opasnost po živote ljudi koji žive na priobalju tih reka i u blizini priobalja ako se na vreme ne sklone na bezbednija mesta. Na osnovu procene, ugroženo je oko 700 - 1.000 stanovnika na svim vodotokovima. JLS Novi Pazar se u nekoliko poslednjih godina suočava sa čestim poplavama zbog neuređenosti rečnih korita i prisutnosti otpada uz rečna korita. Ovakvo stanje i postupanje dovodi do sužavanja korita i do smanjenja njihovog kapaciteta. Uz rečna korita postoje

izgrađeni i objekti nedozvoljene gradnje, kao i improvizovani mostovi sa manjim gabaritima, što dodatno otežava regulisanje ovih vodotokova.

U cilju ostvarivanja adekvatne odbrane, uklanjanja ili smanjenja posledica od poplava za teritoriju JLS Novi Pazar je 2016. godine donet Operativni plan odbrane od poplava za vode II reda.

Izgrađene su bujične pregrade na Jošanici, Trnavici, Banjskoj, Sebečevskoj, Tušimskoj, Jovskoj, Cvrnjskoj, Kruševačkoj, Ljudskoj reci i Jusif potoku. Izgrađene bujične pregrade sprečavaju izlivanje reka iz korita, pri čemu smanjuju mogućnost nastanka velikih šteta u urbanim i prigradskim delovima Novog Pazara. Uzvodno od Novog Pazara je u planskim dokumentima vodoprivrede planirana brana i akumulacija Vučiniće na Ljudskoj reci, kao i brana i akumulacija Barkovo na Jošanici⁵⁶ koje bi pozitivno uticale na režime uređenja voda i odbranu od poplava.

Uređena su korita reke Raške i Jošanice u centralnoj zoni urbanog naselja, odnosno rečna korita su uglavnom obložena betonom ili kamenom, ali uz obale reka postoje brojni objekti što izuzetno otežava potpunu regulaciju korita i izgradnju pasivnih sistema odbrane od poplava (nasipa). Deževska i Banjska reka su regulisane samo lokalno u zoni drumskih mostova. Od vodenih tokova najveći značaj ima reka Raška sa površinom sliva od 1.193 km². Reka Raška je ukorićena na deonici od 5 km od ušća Deževske i Banjske reke u reku Rašku do Poljilskog mosta u naselju Lug, u neposrednoj blizini Tepih servisa „Adel“. Neukorićen deo reke Raške je deonica od 4,5 km od Tepih servisa „Adel“, kroz celo naselje Selaković do restorana „Saz“ na području Pazarišta.

Na području urbanog naselja korita reka su većim delom zapuštena i zarasla rastinjem, rečne obale su zauzete divljom gradnjom, a dosta mostova je sagrađeno bez dozvole i projektne dokumentacije, što sve doprinosi realnoj mogućnosti izlivanja svih reka. Praksa je pokazala da do poplava dolazi u februaru i martu, kada je otapanje snega potkrepljeno kišom, i u jesenjim mesecima kada padaju jake kiše. Pošto su sve reke bujičnog karaktera, velike su razorne moći i iza sebe često ostavljaju pravu pustoš.

Prema podacima o dosadašnjim poplavama na teritoriji JLS, najviše su bila ugrožena sledeća naselja: Mur, Jaklje, Trnava, Ćerimindžinica i Šutenovac. Velike posledice nastaju u urbanom i prigradskom delu Novog Pazara usled podizanja nivoa vodostaja reke Raške i njenih pritoka. Ugroženi putni pravci su državni putevi IB reda br. 22 N. Pazar - Ribariće od Zelene pijace uzvodno od pumpe Lukoil; IIB reda br. 413 (veza sa državnim putem 22) Novopazarska Banja - Izbice od Banjske petlje uzvodno do Novopazarske banje; IIA reda br. 203 Doljeviće - Pazarište - Tutin - Bregovi od Kruševačkog mosta uzvodno do vikend naselja prema Belanjskoj i veliki broj lokalnih puteva koji se pružaju duž vodotokova, kao i oni koji se nalaze u neposrednoj blizini.

Posledice po životnu sredinu su vidljive nakon povlačenja vode. One se najvećim delom ogledaju kroz narušavanje biljne vegetacije, prisutnost velike količine otpada različitog tipa i zamućenost vodenih tokova⁵⁷.

Zemljotresi

Teritorija JLS Novi Pazar se nalazi na izuzetno trusnom području, u blizini kopaoničke regije koju karakteriše intenzivna seizmičnost terena. Maksimalni intenzitet zemljotresa, koji se može dogoditi na teritoriji Novog Pazara, koji je van zone primarnih uticaja i u jednoj seizmičkoj zoni, na osnovu podataka o zemljotresima u poslednjih 50 godina može, po najgorem scenariju, može iznositi maksimalno 9° MCS.

⁵⁶ Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012.

⁵⁷ Izvor: Procena ugroženosti od elementarnih nepogoda i drugih nesreća grada Novog Pazara

U slučaju potresa bila bi ugrožena cela teritorija i sveukupno stanovništvo JLS i urbanog naselja Novi Pazar. S obzirom na veću koncentraciju stambenih, javnih, privrednih i industrijskih objekata u urbanom području, posledice na ovom područja bi bile daleko veće za razliku od slabije naseljenih seoskih sredina koje su manje infrastrukturne opterećenosti.

Klizišta

Na teritorija JLS Novog Pazara veći deo terena na padinama postojećih planina podložan je klizanju, kako zbog podzemnih voda, tako i zbog velikih padavina i otapanja snega. Na svim nagibima – strminama usled velikih padavina i otapanja snega postoji mogućnost pojave klizišta, što se i dešavalo intenzivnije u zadnjih 5-6 godina. Samo u 2006. godini je evidentirano 224 odrona i klizišta raznih veličina, od malih (nekoliko kubika zemlje), do velikih (preko 10.000 m³ zemlje). Najveći broj klizišta i tecišta se pojavio nakon obilnih padavina 2006., 2010. i u martu 2016. godine na svim dolinskim stranama reke Raške, Jošnice, Sebečevske reke, Izbičke, Deževske, Trnavske i Ljudske reke u selu Trnava, Jaklja, Pašino Gumno, Kosuriće, Štitare, Belanjska, Grubetiće, Leča i Koznik.

Erozija

Erozija na teritoriji JLS je najčešće prouzrokovana nekontrolisanom sečom šuma i atmosferskim padavinama. Najveće promene nastaju na ogoljenim površinama. Na teritoriji JLS su određena sledeća erozivna područja: erozivno područje KO Novi Pazar (delovi područja: Podbijelje, Svojbor, Jaklja, Šutenovačko brdo, Tepe, Praničko brdo, „Erozija“ i Semenjača) i seoska erozivna područja (delovi KO Trnava, Brđane, Leča, Mur, Oholje, Žunjeviće, Sitnice, Požega, Rajčinoviće, Vidovo i Vojniće, i cele KO Kožlje, Lukarsko Goševo, Sebečevo, Slatina, Zabrđe, Šavci, Kosuriće, Kovačevo, Postenje i Izbiće).

Klima i klimatske promene

Novi Pazar ima umereno kontinentalnu klimu sa izraženim godišnjim dobima. Od sredine prošlog veka na teritoriji Republike Srbije došlo je do značajnog porasta srednje, maksimalne i minimalne dnevne temperature. Prema raspoloživim podacima⁵⁸, promene klime u JLS Novi Pazar koje se na sadašnjem nivou saznanja mogu očekivati dugoročno u budućnosti su:

- Povećanje prosečne temperature, gde će veličina ovog povećanja zavisiti od budućih emisija gasova staklene bašte. U odnosu na druge delove Srbije, teritorija Novog Pazara će imati nešto veći porast temperature od proseka za Srbiju
- Povećanje srednjih maksimalnih i minimalnih temperatura, gde će porast temperatura tokom hladnijeg dela godine biti nešto manji od porasta temperature tokom toplijeg dela godine
- Ne očekuju se izražene promene srednjih godišnjih ukupnih padavina, ali se očekuje smanjenje padavina tokom perioda jun-avgust (ovaj trend je već opažen u bliskoj prošlosti).
- Broj mraznih i ledenih dana se progresivno smanjuje u budućnosti zbog porasta temperature
- Broj letnjih i tropskih dana će nastaviti da raste
- Toplotni talasi tokom budućih klimatskih perioda postaju intenzivniji i učestaliji.

⁵⁸ „Osmotrene promene klime u Srbiji i projekcije buduće klime na osnovu različitih scenarija budućih emisija“, UNDP Srbija, 2018

Upravljanje otpadom

Sistem prikupljanja, transporta i odlaganja komunalnog otpada je poveren JKP „Gradska čistoća“ Novi Pazar. Otpad se odlaže na deponiji „Golo Brdo“ koja je udaljena od centra urbanog naselja oko 25 km. Na njoj se odlaže oko 60.000 t otpada na godišnjem nivou (40 tona Novi Pazar i 20 tona Tutin).⁵⁹ U okviru preduzeća postoji reciklažni centar, koji sakuplja, tretira i transportuje reciklabilni otpad.

U JLS postoje i operateri koji preuzimaju i sakupljaju određene vrste neopasnog otpada (otpadno jestivo ulje, gume, metali i slično), ali je reciklaža još uvek na veoma niskom nivou. Postoje pojedinačne lokacije na kojima se nelegalno odlaže otpad-divlje deponije. Njihov broj varira i kreće se oko 30 divljih deponija na teritoriji JLS.⁶⁰ Procenjuje se da su najveće deponije reke Raška i Jošanica, i to najviše u urbanom području.

Neophodna je sanacija deponija „Golo Brdo“ i „Batnjik“ za koje su urađeni projekti sanacije.⁶¹ Inicirano je formiranje regionalnog centra za upravljanje otpadom (za JLS Novi Pazar, Raška i Tutin).

5.3.5 Primarna komunalna infrastruktura

Vodosnabdevanje

Vodovodni sistem

Kompletno vodosnabdevanje Novog Pazara je ostvareno sa postrojenja za pripremu vode za piće – filterskog postrojenja „Hadžet“ u centru urbanog naselja na istoimenom brdu. Postrojenje „Hadžet“ prerađuje vodu iz vodozahvata na reci Raška lociranom nekoliko kilometara van urbanog naselja. Postojeći kapaciteti proizvodnje vode su gotovo dostigli maksimalnu količinu vode koja se može zahvatiti sa vodozahvata na reci Raški.

Zaštita vodozahvata je donacija vlade Luksemburga i može se smatrati odgovarajućom, što ne znači da se nivo zaštite ne treba stalno povećavati. Vodozahvat nije ugrožen divljom gradnjom, bar za sada, a primarni i potencijalni zagađivači mogu biti posetioci izletišta na reci Raški, kao i samo slivno područje na Donjoj Pešteri – Delimeđe.

Ukupna proizvodnja pitke vode na godišnjem nivou kreće se oko 14.000.000,00 m³. Od te količine treba odbiti potrošnju vode za tehničko tehnološke potrebe filterskog postrojenja, tehničke gubitke u vodovodnoj mreži i administrativne gubitke, a ostatak se distribuira potrošačima. Trenutno je teško ustanoviti tačnu količinu vode koju potroše krajni potrošači, ali se gubici vode mogu oceniti kao neopravdano visoki.

Broj potrošača vode – domaćinstava priključenih na vodovod je oko 22.400, dok je broj ostalih potrošača (poslovni potrošači) oko 2.700.

Približan prosek potrošnje fakturisane vode po stanovniku u domaćinstvu, može se zaokružiti na 5-7 m³/mesečno.

Posle sprovođenja donacije Luksemburške vlade koja je obuhvatila projektovanje i izvođenje dela radova na vodovodnom sistemu (vodozahvat, postrojenje za pripremu vode za piće, objekti), restrikcije u snabdevanju vodom gotovo i da ne postoje.

Nedostatak vodovodne mreže je evidentan uglavnom u perifernim delovima urbanog naselja. Grubo procenjeno, nekih 10-15% domaćinstava još uvek nije priključeno na javni sistem vodosnabdevanja, zbog neizgrađenosti vodovodne infrastrukture.

⁵⁹ Plan održivog razvoja Novog Pazara 2021-2030.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

Kanalizacioni sistem

U Novom Pazaru nedostaje primarna kanalizaciona mreža. Ovaj nedostatak primarne kanalizacione mreže, uzrokovao je da se otpadne i upotrebljene vode, putem sekundarne kanalizacione mreže izlivaju u rečne vodotokove na više mesta. Najmanje 30% otpadne vode završava u rečnim tokovima uzvodno ili u samom urbanom naselju, što veoma narušava kvalitet voda u vodotokovima.

Veliki problem je i povezanost kišne i fekalne kanalizacije na mnogim mestima u urbanom naselju, iako su ova dva sistema projektovana kao nezavisna – separativna. Jako veliki broj objekata je sa svojom pripadajućom slivnom površinom povezan na fekalnu kanizacionu mrežu.

Sistem za prečišćavanje otpadnih voda ne postoji, ali je planiran.

Energetika

Toplovodni sistem

U Novom Pazaru postoji sistem daljinskog grejanja koji obezbeđuje JKP Gradska toplana. U ovom trenutku usluge koristi negde oko 1150-1200 stambenih jedinica, dok su oko 130 subjekti iz poslovne kategorije. Uglavnom je uža centralna zona, koja toplotu dobija iz novootvorene kotlarnice na biomasu i gas, pokrivena mrežom toplovoda i tu je koncentrisano oko 90% korisnika, od ukupno 95-97% korisnika koliko obezbeđuje ova kotlarnica. Druge dve kotlarnice su u naseljima Lug i Bor i one opslužuju blokove zgrada koncentrisane oko njih i jednu srednju školu.

Postoji određeno interesovanje za priključenje objekata na DSG u drugim delovima urbanog naselja koji imaju značajan broj novoizgrađenih objekata višeporodičnog stanovanja, ali tu nema razvijene mreže toplovoda i/ili centralnog izvora toplote. Glavni razlog nepovezivanja, gde je to moguće i tehnički izvodivo ogleda se uglavnom u ceni investicije. Treba napomenuti i to da je već sada, prema izdatim tehničkim uslovima za priključenje za zgrade koje su dobile dozvolu za gradnju, popunjen konzum nove kotlarnice na biomasu i gas i da treba razmišljati o njenom proširenju.

Objekti koji nisu korisnici sistema daljinskog grejanja JKP Gradske toplane uglavnom u svojim individualnim ložištima koriste drva, pelet i ugalj. Pojedini toplotu dobijaju iz elektrokotlova, kao i putem toplotnih pumpi.

Gasovodni sistem

Distribucija gasa putem gasovoda u JLS Novi Pazar ne postoji.

Elektroenergetski sistem

Od 390.631 MWh preuzete električne energije, potrošnja domaćinstava je 162.265 MWh, ostalih korisnika 79.157 MWh, dok su čak 149.210 MWh gubici (32,2%).

Konzumno područje JLS Novi Pazar i Tutin dobija električnu energiju iz tri pravca i to:

- iz trafostanice TS 220/110 kV “Kraljevo-3” preko 110 kV veze TS 220/110 kV Kraljevo -3” – TS 110/35 kV “Raška”- TS 110/35 kV “Novi Pazar-“1”;
- iz pravca HE “Uvac” preko 110 kV veze TS 110/35 kV “Sjenica” - TS 110/35 kV ”Novi Pazar-1”;

- iz pravca TS 110/35 kV “Valač“ preko veze TS 110/35 kV “ Valač“ – TS 110/10 kV “Novi Pazar-2”.

Na bazi podataka iz studije koju je za Ogranak ED Novi Pazar izradio Institut “Nikola Tesla” konstatovano je da je ovo jedan od najugroženijih delova prenosne mreže EPS-a.

Distributivno područje Ogranka ED Novi Pazar napaja se preko dve trafostanice 110/x kV: TS 110/35 kV Novi Pazar 1 instalisane snage 2x31,5 MVA i TS 110/10 kV Novi Pazar 2 instalisane snage 1x31,5 MVA. Ukupno instalisana snaga svih TS 35/10 kV je 67,5 MVA. Ukupan broj trafostanica 10/0.4 kV je 630 (Novi Pazar 429; Tutin 201) sa instalisanom snagom 218,29 MVA. S obzirom da vršna opterećenja trafostanica TS 110/35 kV “Novi Pazar-1” iznose 63,327 MVA i TS 110/10 kV “Novi Pazar-2” 30,030 MVA može se zaključiti da trafostanica TS 35/10 kV i TS 10/04 kV rade u režimu preopterećenja. Takođe, neophodno je naglasiti da oko 30 trafostanica TS 10/04 kV uglavnom radi u režimu preopterećenja zbog čega većina novoizgrađenih stambenih objekata nema mogućnosti za priključenje na električnu mrežu.

Svi energetske objekti u Novom Pazaru naponskog nivoa 35 kV i 110 kV izgrađeni su u dalekoj prošlosti i u novije vreme nema novoizgrađenih objekata ove vrste, što znači da izgradnja elektroenergetskih objekata nije pratila porast broja stanovnika i porast privrednih objekata. Iz tog razloga danas skoro da ne postoje slobodni kapaciteti za priključenje novih proizvodnih pogona veće snage kao i stambenih zgrada sa većim brojem stambenih jedinica, iako se njihova izgradnja intenzivira u poslednjih nekoliko godina. JLS Novi Pazar nije imao svoje planove za izgradnju elektroenergetskih objekata, već se oslanjao na planove razvoja energetskih objekata koje je radila Elektroprivreda Srbije.

Kratkoročne mere za poboljšanje energetskog stanja konzuma JLS Novi Pazar su:

- Izgradnja nove trafostanice TS 110/x kV u Tutinu, čime će se osloboditi-rasteretiti TS Novi Pazar 2 za količinu električne energije koju troši konzum Tutina;
- Izgradnja trafostanice TS 35/10 kV sa priključnim dalekovodom u krugu Opšte bolnice Novi Pazar;
- Izgradnja trafostanice TS 1 x 1000 kVA sa priključnim dalekovodom 10 kV za naselje Eroziya;
- Izgradnja trafostanice TS 2 x 630 kV sa priključnim dalekovodom 10 kV za naselje Vojniće;
- Izrada projektne dokumentacije za izgradnju TS 2 x 1600 kVA sa priključnim dalekovodom 10 kV za potrebe postrojenja za preradu otpadnih voda u naselju Požežina;
- Rekonstrukcija – povećanje snage postojećih trafostanica 10 kV koje rade u režimu preopterećenja.

Dugoročne mere za poboljšanje energetskog stanja konzuma grada Novog Pazara

- Izgradnja duplog dalekovoda 2x110 kV “Kraljevo -3” – “Novi Pazar -1”;
- Izgradnja trafostanice TS 110/X kV “Novi Pazar 3” u naselju Mur;
- Izgradnja nove trafostanice TS 35/10 kV “Dojeviće”;
- Izgradnja trafostanice TS 2*1600 kVA; 10 kV u naselju Požežina, za napajanje “Postrojenja za preradu otpadnih voda”;
- Izgradnja novih trafostanica TS 10/04 kV prema iskazanim potrebama potrošača;
- Rekonstrukcija – zamena postojeće javne rasvete novim štedljivim svetiljkama⁶².

⁶² Izvor: Plan održavog razvoja grada Novog Pazara 2021-2030.

Ne može se tačno reći koji je broj / procenat objekata koji nisu priključeni na elektroenergetsku mrežu, ali se taj broj može povezati sa brojem objekata u proceduri ozakonjenja i sa brojem objekata koji su nelegalno izgrađeni nakon 2015. godine i ne mogu biti priključeni na elektroenergetsku mrežu.

U tom smislu, primarni razlog nepriključivanja je nelegalna gradnja, s obzirom da Elektrodistribucija traži akt da je objekat izgrađen legalno.

Što se tiče romskog naselja Blaževo, ono je pokriveno elektroenergetskom mrežom i sa nje se snabdeva.

Energetska efikasnost

Nova kotlarnica na biomasu i gas koristi obnovljive izvore energije. Glavni energent je drvna sečka. S obzirom da je procedura izdavanja energetske pasoša vezana za izdavanje upotrebne dozvole, veoma veliki broj objekata bez upotrebne dozvole je bez energetske pasoša.

Prema evidenciji Odeljenja za urbanizam i izgradnju energetske pasoši su izdati za 19 objekata A kategorije, 4 za objekte B kategorije, 12 za objekte V kategorije i jedan za objekat G kategorije.

5.3.6 Primarna saobraćajna infrastruktura i saobraćaj

Saobraćajna mreža

JLS Novi Pazar saobraćajne veze sa okruženjem ostvaruje državnim putem IB reda br. 22 - Beograd - Ljig - Gornji Milanovac - Preljina - Kraljevo - Raška - Novi Pazar - Ribariće - državna granica sa Crnom Gorom (granični prelaz Mehov Krš); državnim putem IB reda br. 29 - državna granica sa Crnom Gorom (granični prelaz Jabuka) - Prijepolje - Nova Varoš - Sjenica - Novi Pazar; i državnim putem IB reda br. 32 - Ribariće - Zubin Potok - Kosovska Mitrovica. Sa manjim centrima i ostalim naseljima u okruženju povezan je i mrežom državnih puteva IIA reda: br. 198 - Raška - Kutli - Odvrćenica - Preko Brdo; br. 199 - Novi Pazar - Deževa - Odvrćenica; br. 203 - Doljeviće - Pazarište - Tutin - Bregovi; br. 204 - Pazarište - Manastir Sopoćani - Baćica - Rasno; br. 206 - Novi Pazar - Brđani - Banjska - Balaban; i državnim putevima IIB reda: br. 413 - veza sa državnim putem 22 - Novopazarska Banja - Izbice - Lopužnja - administrativna linija AP Kosovo i Metohija.

Stanje državnih puta nije zadovoljavajuće:

- 86 km (50% dužine) delimično zadovoljava u pogledu kvaliteta kolovoza i elemenata bezbednosti,
- 52 km državnih puteva (20% dužine) zahteva rekonstrukciju jer se radi o istrošenom asfaltu iz davnih '70-tih i '80-tih godina,
- na 35 km državnih puteva (20% dužine) je još uvek zastupljen makadam.

Urbano naselje nema obilaznicu iako je izgradnja prve najkraće jugoistočne deonice (dugačke 5,3 km) počela pre 16 godina, ali je problem predstavljala eksproprijacija zemljišta. JP Putevi Srbije je do sada izgradilo oko 4 km ove deonice na pravcu Požega-Mur. Završetkom započetog pravca Požega-Mur neće se izmestiti teretni saobraćaj iz urbanog naselja, već će doći do „rasterećenja“ državnog puta IB reda br. 29. Tek sa izgradnjom kompletne obilaznice (severoistočne i jugozapadne deonice) biće moguće adekvatno izmeštanje teretnog i tranzitnog saobraćaja iz 10 gradskih ulica.

Drugi vidovi saobraćajne infrastrukture nisu zastupljeni na teritoriji JLS. Zbog toga ne postoje intermodalna čvorišta.

Planirana je jednokolosečna železnička pruga Raška – Novi Pazar.

Udaljenost Novog Pazara do niškog aerodroma „Konstantin Veliki“ je 182 km.

Urbano naselje je problematično sa pozicije bezbednosti saobraćaja, jer sistem ulica svojim profilom ne može da podnese svakodnevno opterećenje velikog broja vozila i pešaka. Poseban problem je činjenica da kroz urbano područje prolaze dva državna puta IB reda (br. 22 i 29) koji su glavne gradske ulice.

U najvećem broju ulica, osim neadekvatnog profila kolovoza, trotoari su uski i ispod svakog standarda za bezbedno kretanje pešaka. Dodatni problem predstavlja i nedostatak parking prostora.

Ugrožene deonice na državnim putevima su: IB 22 Banjska Petlja - Mur (cela deonica), IB 29 Banjska petlja - Dojeviće (osim dela preko Vojničkih livada), IIA 199 Šestovo - Deževski put (zona OŠ Meša Selimović) i IIA 206 Karahodžić ćuprija - Trnava (zona OŠ Čamil Sijarić i zona OŠ Đura Jakšić). Ugrožene zone na gradskim ulicama su: kružni tok u centru, raskrsnica „ispod parka“, raskrsnica kod autobuske stanice (zona OŠ Bratstvo), raskrsnica ulica Oslobođenja i Veljka Vlahovića (zona OŠ Rifat Burdžević Tršo), Ulica Generala Živkovića (zona OŠ Vuk Karadžić) i Ulica 37. sandžačke divizije (zona OŠ 28. novembar).

Javni gradski i prigradski prevoz

Javni gradski i prigradski prevoz nije adekvatno razvijen. JGP (autobuski) postoji, ali ni približno ne zadovoljava potrebe građana. Mreža linija je neadekvatna i sa malim brojem vozila. Većina građana uopšte i ne koristi gradski prevoz. Izuzetak su učenici osnovnih i srednjih škola za koje mesečnu kartu plaća JLS.

Usluge JGP ne obezbeđuje privatni sektor, jer se na svim dosadašnjim konkursima za pružaoca usluge JGP javljalo samo lokalno preduzeće Sandžaktrans. Činjenica da ne postoji zainteresovanost drugih prevoznika dovela je do situacije da Sandžaktrans ima potpuni monopol i zbog toga ne ispunjava obaveze preuzete ugovorom u smislu emisije klase i starosti vozila, broja vozila na ulicama, uređenja stajališta, dinamike i redovnog održavanja linija. S druge strane, JLS je prinuđena da to toleriše jer bi u suprotnom ostali bez prevoza učenika.

Firma HK Sandžaktrans u Novom Pazaru saobraćaja na ukupno 19 gradskih i 15 prigradskih linija. Linije koje su ovako ugovorene često su “prepakovane” pa je na terenu manji broj linija koji opslužuje više naselja, spajaju se dve ili tri linije.

Osim osnovnog pružanja usluga javnog gradskog i prigradskog prevoza, JLS je sklopila aneks ugovora kojim dodatno plaća vršenje prevoza učenika za 8 osnovnih škola.

Pešačke zone

U urbanom području postoje sledeće pešačke zone – kompletna ulica 28. novembra, trgovi Isabeg Isakovića i Srđana Aleksića, Žitni trg, pešačka zona u ulici Vuka Karadžića, pešačka zona „Jaz“ i Rekreacioni centar.

Duž uređenih korita reka Raške i Jošanice postoje uređene pešačke zone.

Biciklistički saobraćaj

Zbog uskog profila saobraćajnica u urbanom naselju ne postoje uređene biciklističke staze.

Parkiranje

U svim delovima urbanog naselja postoji nedostatak parking mesta. Postoje javno ulično parkiranje, parkiranje na otvorenim parkiralištima i jedna privatna garaža, ali je sve to nedovoljno da zadovolji potrebe.

Kretanje putnika (mobilnost)

Analiza trendova kretanja putnika i dnevnih migracija do sada u Novom Pazaru nije rađena.

Internet i digitalizacija

U urbanom naselju jedino je područje Rekreacionog centra pokriveno besplatnim internetom. Postoji naplata parkiranja SMS-om.

5.4 UPRAVLJANJE URBANIM I TERITORIJALNIM RAZVOJEM

5.4.1 Pristup upravljanju

Upravljanje na više nivoa

U dosadašnjoj praksi, nosioci projekata u koje je bila uključena JLS Novi Pazar bile su sledeće institucije:

Međunarodni nivo

- Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID)
- UN WOMEN
- Austrijska razvojna agencija – ADA
- Holandska asocijacija lokalnih vlasti (VNG)
- EU - IPA CBC, Srbija i Crna Gora, EU PRO PLUS, UNOPS, kroz projekat EU za tebe)

Nacionalni nivo

- Vlada Republike Srbije – Kancelarija za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja
- Kabinet ministra bez portfelja zadužen za inovacije i tehnološki razvoj
- Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture
- Ministarstvo zaštite životne sredine
- Ministarstvo kulture i informisanja
- Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
- Ministarstvo privrede
- Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija
- Ministarstvo omladine i sporta
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
- Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost
- Nacionalna služba za zapošljavanje
- Stalna konferencija gradova i opština

Regionalne institucije

- Razvojna agencija Srbije
- Regionalna poljoprivredna služba
- RRA Sandžaka - SEDA
- Regionalna razvojna agencija Zlatibor iz Užica

- Regionalna agencija za prostorni i ekonomski razvoj Raškog i Moravičkog okruga iz Kraljeva
- Centar za razvoj Jablaničkog i Pčinjskog okruga Leskovac
- Pešter Agro Klaster
- Klaster čuvari tradicije Pešter, Kopaonik, Golija

Pristup sa više zainteresovanih strana

U dosadašnjoj praksi, u projekte koje je sprovodila JLS Novi Pazar bile su uključene institucije iz različitih sektora: javnog (uprava i javna preduzeća), privatnog i civilnog sektora. O učešću naučnih i istraživačkih institucija nema podataka.

Partnerstva i mreže

U dosadašnjoj praksi, projekti u koje je bila uključena JLS Novi Pazar sprovodili su se u zajedničkoj saradnji sa sledećim institucijama i akterima:

Strana partnerstva:

- sa institucijama iz Crne Gore (FORS Montenegro, Ministarstvo zdravlja Vlade Crne Gore, Dom zdravlja Berane, Dom zdravlja Crna Gora, Dom zdravlja Bijelo Polje, Planinarsko društvo Ahmica iz Rožaja)

Domaća partnerstva:

- sa JLS Tutin i JLS Sjenica (Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport Tutin, Sportski Savez Novi Pazar, Kancelarija za mlade Novi Pazar, Kajakaški klub Stari Grad iz Novog Pazara, Odred izviđača Sandžak, Turistička organizacija Novi Pazar, NVO FOKRED Novi Pazar, Muslimansko humanitarno društvo Merhamet Sandžaka, Nacionalna služba za zapošljavanje Novi Pazar, Dom zdravlja Novi Pazar, Opšta bolnica Novi Pazar, Međuopštinska Unija poljoprivrednih udruženja Novi Pazar, Škola za dizajn tekstila i kože, Udruženje proizvođača obuće „EURO SHOES“, Udruženje proizvođača tekstila „ASSTEX“, Poljoprivredna savetodavna služba Novi Pazar, Škola za dizajn tekstila i kože Novi Pazar), sa JLS Peć (AP Kosovo i Metohija), i sa ICD (Inicijativa za razvoj i saradnju) iz Beograda.

Mreže:

Zbratimljeni gradovi: Sarajevo, Šabac, Skoplje, Vranje, Ohrid, Jagodina, Kodžaeli, Dubrovnik...

U Turskoj, pazarske bratske opštine su one u kojima živi puno ljudi poreklom iz ovih krajeva. Prva povelja o bratimljenju potpisana je sa opštinom Dušće, a potom i sa istambulskim opštinama Pendik i Bajram Paša. Novom Pazaru je u Bugarskoj bratska opština postao tamošnji Novi Pazar. U Novom Pazaru, u razvojnim programima ozbiljno računaju na pomoć sandžačke dijaspore u Turskoj, u uspostavljanju privrednih veza i dovođenju potencijalnih investitora⁶³.

Participativni pristup

Pored standardnih, zakonom propisanih procedura za učešće javnosti u izradi urbanističkih planova (objavljivanje poziva za javne rasprave ili javne uvide, dostavljanje predloga i primedbi

⁶³ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/najcesca-braca-madjari-i-grci/>

u pisanom obliku i sl.), preko interneta i društvenih mreža kao sredstva komunikacije, organizuju se javna glasanja o izboru prioriteta u vezi ponuđenih predloga, davanje primedbi, sugestija i sl.

Na primer, u cilju obezbeđivanja direktne participacije, na zvaničnoj prezentaciji gradske uprave omogućeno je onlajn glasanje namenjeno građanima Novog Pazara za izbor tri prioriteta programa koji će biti uvršteni u budžet za narednu godinu, kao i učešće građana tokom javne rasprave za usvajanje Plana razvoja grada za period od 2021-2030. godine.

Projekat za odgovornu vlast Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) i JLS Novi Pazar omogućili su učenicima novopazarskih srednjih škola da, drugu godinu za redom, učestvuju u javnoj raspravi o budžetu JLS. Kao i prethodne godine, učenici će imati mogućnost da sami definišu projekte koje smatraju važnim za unapređenje uslova rada i boravka u svojim školama, da glasaju o predlozima i da izaberu one koje smatraju najneophodnijim za realizaciju. Predlozi sa najviše glasova poslani su Gradskoj upravi na razmatranje i uključivanje u budžet JLS za 2022. godinu.

U okviru "Programa za lidere u oblasti bezbednosti i vladavine prava" JLS Novi Pazar i Stalna konferencija gradova i opština - Savez gradova i opština Srbije sprovodili su anketu o stanju bezbednosti u gradu tokom 2014. godine.

Kapaciteti JLS za upravljanje

Ključni nedostaci u kapacitetima JLS da upravlja urbanim razvojem su sledeći:

- Neažuriranost geografskog informacionog sistema JLS i rad na njegovom unapređenju i kontinuiranom dopunjavanju.
- Sinhronizovanost rada javnih preduzeća JLS.
- Smanjeni materijalni resursi JP "Zavod za urbanizam grada Novog Pazara" (tehnička oprema, softveri, uslovi za rad ...) koji radi kao projektni biro JLS.
- Sinhronizovanost rada odeljenja u Gradskoj upravi - Odeljenje za urbanizam i izgradnju, Odeljenje za komunalne, stambene i poslove saobraćaja, Odeljenje za imovinsko-pravne poslove, Odeljenje za zaštitu životne sredine i dr., kao i javnim preduzećima u čijim nadležnostima su poslovi vezani za urbani razvoj.

Takođe, JLS Novi Pazar poseduje geografski informacioni sistem (GIS) i u tom domenu neophodno je:

- Uspostavljanje procedura za aktivno učešće svih aktera koji tretiraju prostorne podatke vezane za urbani razvoj u ažuriranju GIS-a JLS Novi Pazar u cilju dobijanja jedinstvenih i ažurnih prostornih podataka.
- Uspostavljanje procedura treba da se reflektuje i na opis posla radnog mesta u cilju održivosti GIS-a.
- Nakon identifikacije radnih obaveza potrebno je obezbediti obuku zaposlenih kako bi uspešno odgovorili na nove radne obaveze.

5.4.2 Izvori finansiranja

Ne postoje sistemski organizovani vidovi finansiranja. Postoje određene inicijative gradske uprave preko konkursa na različite pozive i grantove međunarodnih i nacionalnih fondova.

Trenutno je jedino aktivan i realizovan Predlog koncesionog akta kojim se predlaže poveravanje obavljanje delatnosti gradsko-prigradskog prevoza putnika na teritoriji JLS Novi Pazar⁶⁴. Ministarstvo finansija obezbeđuje JLS namenski transfer za obavljanje poslova u okviru njihovog izvornog ili poverenog delokruga (u proseku oko 25% udela u lokalnom budžetu). Pored toga, u dosadašnjoj praksi, projekti koje je sprovodila JLS Novi Pazar finansirali su se iz sledećih izvora:

Nacionalni izvori finansiranja

- Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija
- Kabinet ministra bez portfelja zadužen za inovacije i tehnološki razvoj
- Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture
- SKGO
- Nacionalna služba za zapošljavanje
- Ministarstvo zaštite životne sredine
- Ministarstvo kulture i informisanja
- Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
- Ministarstvo privrede

Fondovi EU

- IPA 2013, EU PRO PLUS
- UNOPS, kroz projekat EU za tebe

Međunarodni finansijski instrumenti

- Nema podataka

Bilateralna i multilateralna saradnja i donatorski programi

- USAID, Američka agencija za međunarodni razvoj
- UN WOMEN
- Holandska asocijacija lokalnih vlasti (VNG)
- IPA CBC, Srbija i Crna Gora.

5.4.3 Transparentnost i informisanje

JLS Novi Pazar zauzima prvo mesto na listi LTI. Od 100 indikatora, Novi Pazar je ispunio 87. LTI rangiranje se objavljuje 4 prethodne godine, JLS Novi Pazar je svih godina bio u vrhu liste (2021: 4/78, 2020: 2/82).

JLS Novi Pazar je ukupno objavio 65 setova podataka u mašinski čitljivom formatu (open data) i po tome je lider među JLS. Takođe, Novi Pazar je prva JLS koja je objavila budžet za 2020. u mašinski čitljivom formatu.

U sistemu elektronske komunikacije između uprave i građana uspostavljeno je:

- Elektronska pisarnica putem koje građani mogu dobijati informacije o toku kretanja svog predmeta
- E-Skupština za kontakt sa odbornicima, pregled materijala, načina glasanja
- Onlajn konsultacije o budžetu gde putem ankete građani određuju prioritete za nastupajuću godinu⁶⁵.

⁶⁴ Izvor: <http://jpp.gov.rs/koncesijevesti/spisak>

⁶⁵ Izvor: Odeljenje za informisanje

Pandemija je bila opravdanje za ukidanje nekih praksi, ali nisu zabeleženi pokušaji da se kreiraju novi on-line alati (ili iskoriste postojeći, dostupni) za komunikaciju JLS sa građanima i preduzećima.

Na internet stranici grada Novog Pazara prikazani su podaci o donatorskim programima i projektima, kao i projektima finansiranim od strane Republike Srbije, samo do 2017. godine.⁶⁶

GIS u Novom Pazaru postoji od 2018. godine, ali se ne koristi u širem smislu jer pristup imaju samo zaposleni u odseku za GIS Odeljenja za urbanizam i izgradnju i zaposleni u Odeljenju za informacione tehnologije. Svojevremeno su sva javna preduzeća prošla obuku za GIS, ali s obzirom da je od toga prošlo 10 godina i tada nije zaživela upotreba, on se ni sada ne koristi u javnim preduzećima.

U JP Zavodu za urbanizam se koristi samo oprema za GIS koju je nabavila Gradska uprava.

⁶⁶ <https://www.novipazar.rs/dokumenti#projekti-u-novom-pazaru>

6 SWOT ANALIZA I POTREBE

6.1 IDENTITET URBANOG PODRUČJA

prednosti/snage

- Novi Pazar je centar državnog značaja, najznačajniji centar južnog dela Raškog upravnog okruga, četvrti grad u Srbiji po prilivu stanovništva
- Stara čaršija kao nosilac urbanog identiteta grada – tradicionalni identitet koji već postoji
- Bogata kulturna baština – jedan kulturno-istorijski spomenik na UNESCO-voj listi svetske kulturne baštine (Stari Ras i Sopoćani), spomenici kulture izuzetnog značaja (srednjovekovni grad Ras, manastir Sopoćani, manastir Đurđevi Stupovi, crkva Sv. Apostola Petra i Pavla, Stara čaršija), velikog značaja (Altun-alem džamija, Isa-begov hamam, Amir-agin han, Altun-alem džamija, Stari amam, Novopazarska tvrđava, Srednjovekovni grad Jeleč, i crkve Sv. Marine-Marinica, Sv. Lazara, Lazarica, Sv. Petra i Pavla, Sv. Nikole i Sv. Dimitrija), 34 kategorisanih nepokretnih kulturnih dobara (uključujući arheološka nalazišta Lokalitet Gradina, Srednjovekovna nekropola sa ostacima crkve u Deževi, veći broj džamija), i 410 prospekcijom otkrivenih, evidentiranih, rekognosciranih i/ili istraženih arheoloških lokaliteta
- Bogata prirodna baština - zaštićeno prirodno područje Park prirode Golija i Rezervat biosfere "Golija–Studenica" deo UNESCO svetske mreže rezervata biosfere
- Multi-kulturalna sredina, jedinstvena po svojoj mešovitoj kulturi i nasleđu - muzej na otvorenom

slabosti/nedostaci

- Prevelika centralizacija aktivnosti i sadržaja u centralnoj zoni urbanog naselja, nerazvijen sistem centara, odumiranje perifernih sela na teritoriji JLS
- Stihijski razvoj perifernih delova urbanog naselja, bez blokovske matrice, adekvatne ulične mreže, komunalne opremljenosti...; ugroženost kulturnih spomenika
- Neadekvatan razvoj centra, ne prati se stara urbana matrica, zida se na celim površinama parcela; bez pratećih sadržaja i slobodnih, javnih prostora
- Neiskorišćenost postojećih braunfilda
- Postoje vojni braunfildi koji se ne koriste od strane vojske unutar naselja a nisu za otuđenje; problem su i vojne zone zaštite oko objekata
- Nedostatak zavoda za zaštitu spomenika kulture + nedostatak kadrova (nadležan zavod u Kraljevu)
- Veliki broj nelegalnih objekata, ugrožavanje park-šuma, šuma i poljoprivrednog zemljišta
- Neefikasno upravljanje građevinskim zemljištem - loša povezanost republičkih i JLS organa - naročito inspekcije; JLS nema zemljište u svom vlasništvu, nemogućnost sprovođenja odluka vezanih za divlju gradnju – npr. objektima kojima se odbiju zahtevi da se legalizuju

potencijali/mogućnosti

- Veliki procenat mladog stanovništva, pozitivan prirodni priraštaj
- Postepena decentralizacija, razvoj veza sela sa urbanim naseljima
- Razvijanje specifičnih funkcija naselja
- Aktiviranje braunfield lokacija i njihova transformacija u mešovite, multifunkcionalne zone sa javnim sadržajima i zelenilom
- Nova arhitektura i urbana matrica koja je u saglasnosti sa starom
- Veliki broj objekata narodnog graditeljstva u okolnim selima
- Rogozna kao deo ekološke mreže oko urbanog naselja
- Razvoj retkih i veoma traženih vidova turizma - avanturistički turizam i istraživačke posete, planinski i sportsko-rekreativni turizam, banjski turizam, ruralni turizam, tematske kulturne rute - kulturno istorijski spomenici na UNESCO-voj listi i drugo zaštićeno i evidentirano nasleđe, kulturne rute od praistorije do danas i njihovo povezivanje sa javnim prostorima; povezivanje turističkih ruta sa okruženjem (Kopaonik, Pešter itd.)
- Razvoj turizma kao aktivnosti od regionalnog značaja (pogranična zona)
- Razvoj i izgradnja turističke infrastrukture - smeštajnih kapaciteta i kategorizovanih seoskih domaćinstava, kategorizacija Novog Pazara kao turističkog mesta
- Multifunkcionalni prostori (sportski i drugi) kao potencijal za razvoj turizma
- Brendiranje grada Novog Pazara kao muzeja na otvorenom – Novi Pazar kao kulturni predeo
- Obrazovanje ugostiteljskog kadra (za potrebe razvoja turizma) u postojećim srednjim stručnim školama; obrazovanje ljudi u sektoru kulture – kulturni turizam

pretnje/rizici

- Iseljavanje mladog stanovništva u veće centre / inostranstvo
- Nizak stepen funkcionalnosti centralne urbane zone, a rekonstrukcija zahteva investicije većeg obima
- Dominantno tržišna regulacija u oblasti stanogradnje (niski društveni i ekološki standardi – preizgrađenost, manjak zelenila, parkiranja...)
- Prevelika javna ulaganja u opremanje (saobraćajno, infrastrukturno, komunalno) postojećih naselja i usled daljeg nekontrolisanog i prekomernog širenja naselja
- Nedostatak strateškog planiranja, slabljenje sistema planiranja u odnosu na neplansku, divlju gradnju i tzv. „investitorski urbanizam“; neodgovornost građana, nelegalno priključivanje na kanalizaciju itd;
- Uništavanje graditeljskog nasleđa, vrednih objekata jer nisu pod zaštitom
- Dalje ugrožavanje prirodnih i kulturnih dobara nelegalnom i prekomernom gradnjom i eksploatacijom; gubitak tradicionalnih urbanih centara – markera u prostoru; izgradnja višespratnica neposredno uz spomenike kulture

- Gubitak urbanog identiteta i urbaniteta usled neadekvatne urbane obnove centra, širenja građevinskog područja i neplanske izgradnje, „rasipanja“ duž državnih i lokalnih puteva; nerešeni imovinski odnosi kao prepreka za javna ulaganja
- Nenamensko korišćenje javnih i slobodnih površina
- Degradacija rečnih obala zbog nekontrolisane izgradnje
- Postojeća gradnja je pretnja za uspostavljanje smislene saobraćajne mreže u budućnosti

potrebe

- Adekvatna urbana obnova urbanog naselja i očuvanje urbane matrice, unapređenje dostupnosti i povezanosti javnih prostora, poštovanje standarda stanovanja i održive stambene gradnje
- Reaktiviranje braunfield lokacija, izrada katastra nedovoljno korišćenih i zapuštenih lokacija
- Pozitivna afirmacija i brendiranje Novog Pazara
- Definisane prepoznatljivog turističkog proizvoda
- Trajno sprečavanje divlje, neplanske gradnje i ugrožavanja prirodne (biodiverziteta), kulturne baštine, identiteta, urbaniteta, gubljenje vrednog zemljišta

6.2 ZELENA I ENERGETSKA TRANIZICIJA I MOBILNOST

prednosti/snage

- Postojanje kotlarnice na bio-masu
- Vodni resursi - reke (Raška, Jošanica, Deževska, Ljudska i Sebečevska), vodozahvat na reci Raški je dobrog kvaliteta, lekovitoj vodi...
- Šumski resurs, pošumljenost Novog Pazara od oko 50,5%, daleko iznad republičkog proseka
- Nema evidentiranih SEVESO postrojenja
- Postoji efikasan sistem sakupljanja papira/kartona
- Dobra tehnološka opremljenost JKP

slabosti/nedostaci

- Energetski sistem za grejanje nedovoljno razvijen (nedostaju kotlarnice, gasovod ne postoji, geotermalne pumpe samo u pojedinačnim slučajevima)
- Sistem za snabdevanje električnom energijom u lošem stanju, preopterećen
- Veliko zagađenje rečnih tokova otpadnim vodama i otpadom
- Neregulisane mreže rečnih i manjih vodenih tokova
- Regulacija rečnih tokova betonskim obaloutvrđama je prevaziđeno rešenje
- Postojeći kapaciteti proizvodnje vode su gotovo dostigli maksimalnu količinu (čak 800 l proizvodnje)
- Gubici sistema u distribuciji vode su oko 70%

- Potpuni nedostatak primarne kanalizacione mreže, PPOV, povezanost kišne i fekalne
- Degradacija šumskih i zelenih površina u okruženju, veliki nedostatak zelenih površina (nedovoljna površina postojećih trgova i parkova bez ikakvih novih javnih zelenih površina; nedovoljno zelenila u centralnoj urbanoj zoni)
- Zagađenje vazduha, vode, zemljišta, bukom iznad dozvoljenih granica, toplotna ostrva se ne mapiraju
- Deponija „Golo brdo“ nije sanitarna
- 20 divljih deponija, a najveće deponije su reka Raška i Jošanica, sistemsko prikupljanje i reciklaža otpada na niskom nivou
- Nedovoljno razvijena i loše održavana gradska saobraćajna mreža
- Nedovoljno dobra povezanost i funkcionisanje saobraćaja u urbanom naselju– tranzitni saobraćaj ide kroz centralnu urbanu zonu, loše organizovan javni gradski i prigradski prevoz – JLS subvencionise javno saobraćajno preduzeće, nema saobraćajne koordinacije sa susednim JLS
- Nedostatak biciklističkih staza i ruta, pešačkih koridora i trotoara
- Nizak stepen bezbednosti na pojedinim saobraćajnim deonicama – na državnim putevima (Banjska Petlja – Mur, Dojeviće, zona OŠ Meša Selimović, OŠ Ćamil Sijarić, OŠ Đura Jakšić) i gradskim ulicama (kružni tok u centru, raskrsnica „ispod parka“, zona OŠ Bratstvo, OŠ Rifat Burdžević Tršo, OŠ Vuk Karadžić, OŠ 28. novembar)
- Nedostatak javnih garaža i uličnog parkiranja, zauzimanje slobodnih površina i regulacija saobraćajnica parkiranim vozilima
- Nema javnog besplatnog interneta (sem u zoni Rekreacionog centra)
- Nedostatak kadrova (planera, inženjera...) u javnom sektoru; zastarelost mehanizacije javnih preduzeća; nedostatak firmi i radnika za izvođenje javnih radova; slaba naplata komunalnih usluga – zakon o obligacionim odnosima, komunalni dug zastareva posle godinu dana

potencijali/mogućnosti

- Korišćenje obnovljivih izvora energije (kotlarnice na bio-masu, geotermalne pumpe...) uz podsticajne mere države i JLS; potencijal za vetro parkove i solarne elektrane (obezbeđenje kapitalnih investicija u primarnu infrastrukturu)
- Izrada lokalnih politika/akcionog plana za stimulisanje zelene gradnje
- Izgradnja primarnog kanizacionog kolektora i PPOV uz pomoć stranih donacija
- Korišćenje 5 javnih česmi za tehničku vodu (podzemne vode su plitke > bunari za tehničku vodu)
- Upotreba zelenila u zaštitno-estetske svrhe (npr. kulturne baštine)
- Dalji razvoj reciklažnog centra uz pomoć stranih donacija
- Izrada lokalnog plana upravljanja otpadom (u fazi završetka) i adekvatno upravljanje otpadom
- Potpuna izgradnja obilaznice, rasterećenje saobraćaja i izmeštanje teretnog saobraćaja iz centralne urbane zone

- Razvoj pešačko-biciklističkih i zelenih koridora

pretnje/rizici

- Pad temperature na geotermalnim izvorištima
- Opasnost od zemljotresa jačine 9° MKS
- Velika učestalost pojave klizišta na celoj teritoriji grada, česte poplave, ugroženost erozijom na padinama planina. Rizike povećavaju klimatske promene
- Opasnost od plavljenja naselja, saobraćajnih i infrastrukturnih objekata u plavnoj zoni
- Bespravna seča šuma, njihova fragmentacija u zaštićenim zonama, umanjeње ekološke vrednosti
- Nemogućnost formiranja i kontinualnog sistema zelenila u urbanom naselju
- Zagađivanje vazduha kao posledica grejanja iz individualnih ložišta
- Zagađivanje površinskih i podzemnih voda kao posledica nedostatka kanalizacione mreže, proceđivanja sa divljih deponija i septičkih jama, nekontrolisanog bacanja otpada
- Zagađivanje zemljišta usled neadekvatnog deponovanja čvrstog i tečnog otpada, stihijske prenamene zemljišta u građevinsko

potrebe

- Unapređenje energetske infrastrukture
- Unapređenje vodoprivredne infrastrukture
- Unapređenje zelene infrastrukture
- Unapređenje zaštite životne sredine
- Unapređenje intermodalnosti saobraćaja i saobraćajne infrastrukture

6.3 INOVATIVNA I PAMETNA EKONOMIJA

prednosti/snage

- Veliki procenat mladog i radno sposobnog stanovništva
- Univerzitetski centar
- Inovacioni centar kao sistemska podrška IT sektoru

slabosti/nedostaci

- Velika stopa nezaposlenosti, veliki udeo radno neaktivnog stanovništva, naročito žena i mladih
- Nedovoljno dobro privredno i poslovno okruženje, nepostojanje direktnih stranih investicija
- Ne postoji veliki privredni subjekat koji bi mogao da zaposli veći broj radnika
- Pražnjenje i napuštanje sela
- Deficit savremenijih i perspektivama ekonomskog razvoja primerenijih obrazovnih profila (javne službe, proizvodno-umetnička zanimanja, viši nivoi poljoprivredne proizvodnje i sl.)

- Male zarade u privredi i javnom sektoru su uzrok odlaska stanovništva i odliva kadrova
- Slabo punjenje budžeta JLS zbog malog broja naplaćenih poreza i doprinosa od zaposlenih
- Loša informisanost građana da postoje programi RRA za podršku biznisu
- Nedostatak prostora za razvoj privrede – postojeća privredna zona se ne koristi za privredu
- Najskuplje građevinsko zemljište u Srbiji – sa druge strane problemi u saobraćaju, el. energiji, otpadnim vodama i drugim resursima
- Ne postoji mogućnost razvoja multimodalnog saobraćaja za logistiku
- Nedostaje projektni menadžment
- Nedostatak komunikacije između privrede i javnog sektora (vezano za potrebe u obrazovanju); nedovoljna zainteresovanost privrede da ulaže u obrazovanje i stručno usavršavanje zaposlenih
- Privredna komora se bavi samo srednjim preduzećima a ne i mikro i malim

potencijali/mogućnosti

- Razvijanje programa za podsticanje ženskog preduzetništva i jačanje ženskih udruženja
- Rast preduzetništva; Razvoj tržišnog razmišljanja u upravi; povezivanje ponude i potražnje radne snage; podrška preduzetnicima i preduzećima (malim i mikro) posebno u kreativnim industrijama, dizajnu i IT sektoru
- Razvoj obrazovanja, naučno-istraživačkih delatnosti i kreativnih industrija (veliki potencijal u mladim ljudima); stimulacija-stipendiranje JLS kadrova koji nedostaju
- Dobri prirodni potencijali za razvoj održivog turizma - naročito kulturnog, sportsko rekreativnog (avanturističkog), banjskog i zdravstvenog turizma
- Postojeća privredna zona nije popunjena; postojeće braunfeld lokacije
- Pešter regionalni industrijski (logistički) centar - bescarinska zona; logistički potencijal – tradicija + blizina novog auto-puta
- Razvoj nove industrijske zone u Belim vodama – manje neophodno infrastrukturno opremanje; nova radna zona za nova radna mesta – razmatra se lokacija u Deževi
- Podizanje kapaciteta u obrazovanju – priprema za praksu; povezivanje privrede i javnog sektora sa obrazovanjem
- Reciklaža otpada (kartona postoji; krenuti sa ostalim kategorijama: plastika, staklo, građevinski otpad)
- Potencijal dijaspore u kapitalu; usmeravanje kapitala
- Podsticaji JLS za samozapošljavanje; dokvalifikacija + socijalno preduzetništvo
- Novi Pazar kao nosilac brendiranja lokalnih proizvoda iz regiona
- Razvoj cirkularne ekonomije – potpisan sporazum sa UNDP

pretnje/rizici

- Odlazak mladih radno sposobnih u veće centre i inostranstvo; gubitak turista i odlazak dijaspore – odlazi se i zbog zagađenja i saobraćajnih gužvi ne samo zbog ekonomskih razloga
- Velika fluktuacija radnika – ne zadržavaju se dugo
- Loša saobraćajna i infrastrukturna opremljenost i povezanost sa okruženjem
- Predstavljanje Sandžaka kao nestabilnog regiona
- Izostanak većih i kapitalnih investicija (u privredu, saobraćaj, infrastrukturu...)
- Pad broja svih kategorija stoke i stočarstva
- Sajamske manifestacije su u opadanju – upitne investicije u navedene delatnosti

potrebe

- Potreba za institucionalnom i vaninstitucionalnom podrškom start-up firmama, preduzetništvu, mladim porodicama, ženskom preduzetništvu, KLER kao nosilac inovativnih rešenja
- Povezivanje i udruživanje preduzeća i preduzetnika (klasteri, zadruge...); povezivanje svih aktera cirkularne ekonomije; podizanje cene rada od strane poslodavaca
- Nove privredne zone i lokacije za investicije; izrada kataloga potencijalnih projekata za investicije dijaspore (održivih), promena paradigme planiranja sa tradicionalne na inovativne industrije
- Potreba za kvalifikovanom radnom snagom srednjeg i višeg nivoa; unapređenje visokog obrazovanja u skladu sa realnim potrebama za kadrovima i znanjima; spona univerziteta i privrede
- Prostor za održavanje sajma (mlečna i stočna pijaca); izgradnja tržnica u sekundarnim gradskim centrima

6.4 DRUŠTVENO BLAGOSTANJE***prednosti/snage***

- Postojanje svesti (tradicionalno) o vrednosti i značaju domena društvenog blagostanja
- Prosečna cena novih stanova je 50% manja nego u Srbiji
- Obrazovanje, socijalna i zdravstvena zaštita u javnom sektoru i izgrađena mreža objekata (centar za socijalni rad, predškolske ustanove, škole, Centar za obrazovanje Božidar Adžija. fakulteti, Zavod za javno zdravlje, objekti primarne zdravstvene zaštite...)
- Multi-kulturalna sredina bez socijalnih podela; Pazarci su radni i preduzimljivi
- Mreža objekata kulture
- Procentualno najveća ulaganja u obrazovanje i kulturu do sada
- Izgrađeni sportski objekti
- Omladina voli da se obrazuje

slabosti/nedostaci

- Nedovoljno dobre mogućnosti za zaposlenje, prosečna zarada u Novom Pazaru je 25% niža nego u Srbiji; po broju nezaposlenih drugi grad u Srbiji; nedostatak velikih privrednih subjekata – koji zapošljavaju veliki broj radnika jedne struke; nedostatak mentorstva za mlade – usmeravanje na neku oblast rada i delovanja
- Nedostatak stambenih jedinica za socijalno stanovanje, zanemarljiv broj socijalnih stanova u vlasništvu JLS, centar za socijalni rad nema podatke o broju ljudi bez rešenog stambenog pitanja
- Nizak bonitet i komunalna opremljenost stambenih objekata i naselja
- Podstandardno romsko naselje Blaževo
- Nemogućnost pružanja usluga geronto službe, ličnog asistenta i pratioca, nedostatak ustanova za zaštitu starih, nepokretnih lica, ustanova za smeštaj dece sa posebnim potrebama
- Nedovoljna funkcionalnost i kvalitet zdravstvene zaštite (mreža + usluge); nedostatak zdravstvenih stanica u naseljima i nedostatak zdravstvenih radnika, patronaže, palijativne zdravstvene zaštite i službe kućnog lečenja
- Nedostatak vrtića - ne postoje privatni vrtići, ne postoje osnovni uslovi za rad; igraonice neformalno rade kao vrtići
- Nedostatak i neravnomerna distribucija osnovnih škola - mnogobrojne male seoske škole su pred gašenjem, veliki broj tesnih gradskih centralnih škola koje rade i u tri smene
- Nedostatak ljudi za rad u objektima kulture; nedostatak marketinga u kulturi
- Neravnomerna distribucija i nedostatak sportsko-rekreativnih prostora

potencijali/mogućnosti

- Rast zarada usled razvoja privrede; rast broja zaposlenih od samostalnih delatnosti; uključivanje u mere stručnog osposobljavanja, naročito mlađih od 30 godina;
- Programi za podsticanje zapošljavanja mladih nacionalne službe za zapošljavanje
- Razvoj zanatstva – podsticanje kroz razvoj turizma; subvencionisanje mladih da se bave zanatstvom od strane uprave
- Razvoj socijalnog preduzetništva
- Rešavanje problema podstandardnih naselja kroz strane donacije
- Razvoj privatnog sektora u domenu javnih službi - domovi za stare, ambulante i zdravstvene stanice, srednje škole
- Formiranje karijernog centra (za usmeravanje obrazovanja; mentori za obuku za rad u praksi) + inkubator, centar za inovacije
- Preusmeravanje na neformalne forme obrazovanja (obuke - NSZZ);
- Trening centar posebno za dualno obrazovanje – 12 grantova će se dodeliti u Srbiji
- Dalji razvoj Novog Pazara kao univerzitetskog i naučno-istraživačkog centra (formiranje kampusa za potrebe univerziteta)

- Multifunkcionalni centri u manjim naseljima sa uslugama socijalne i zdravstvene zaštite, obnova društvenih centara i zadružnih domova za nove potrebe; proglašenje javnog interesa kao osnov za razvoj multifunkcionalnih kulturnih centara u objektima graditeljskog nasleđa
- Umrežavanje kulturnih institucija u skladu sa potrebama publike

pretnje/rizici

- Getoizacija podstandardnih naselja
- Nepriuštivost cena socijalne i zdravstvene zaštite u privatnom sektoru
- Odlazak školovanih zdravstvenih radnika u inostranstvo i privatni sektor
- Najveći broj nezaposlenih sa srednjim stepenom stručne spreme, sa formalnim obrazovanjem koje tržište radne snage ne potražuje
- Tromost sistema visokog i srednjeg obrazovanja za prilagođavanje potrebama privrede
- Rast broja kockarnica (slabi mehanizmi za ograničavanje) i neorganizovano provođenje slobodnog vremena mladih

potrebe

- Unapređenje usluga i mreže objekata socijalne zaštite
- Unapređenje usluga i mreže objekata zdravstvene zaštite
- Unapređenje usluga i mreže objekata obrazovanja i vaspitanja
- Formiranje većeg broja naučno-istraživačkih centara - naučno tehnološki park; nauka u službi potreba privrede; fokus na kvalitetu obrazovanja
- Unapređenje usluga i mreže objekata kulture i sporta

6.5 UPRAVLJANJE URBANIM I TERITORIJLJNIM RAZVOJEM

prednosti/snage

- Iskustvo u sklapanju partnerstava i umrežavanju sa domaćim i međunarodnim partnerima i gradovima
- Tradicionalna međuopštinska saradnja (Tutin, Sjenica)
- Iskorak iz formalne participacije građana (radionice, javne debate, ankete, participativno budžetiranje...)
- Iskustvo u korišćenju različitih (međunarodnih i domaćih) izvora finansiranja projekata, ostvarene bilateralne i multilateralne saradnje
- Uspostavljen sistem elektronske komunikacije između uprave i građana
- Open data lider među JLS
- Vodeća transparentnost JLS na nivou RS u poslednje 4 godine

slabosti/nedostaci

- Nedostatak projekata kojima rukovodi JLS, a u koje je uključen privatni, civilni sektor i naučnoistraživačke institucije; nedostatak komunikacije između javnog sektora i privrede

- Neažurnost GIS-a, nedostatak materijalnih resursa, slaba sinhronizovanost rada uprave i javnih preduzeća u domenu urbanog razvoja
- Ne postoje sistemski organizovani vidovi finansiranja; mali budžet JLS u odnosu na broj stanovnika
- Nedovoljna ulaganja sredstava JLS u infrastrukturno i saobraćajno opremanje, kako bi se podstakao proces razvoja i mobilnost građana
- Nedovoljno projekata za kapitalne investicije; neusklađenost trendova razvoja grada
- Nizak nivo projektne spremnosti za konkurisanje za različita sredstva; nedostatak resursa u upravi posebno mladih
- Odsustvo sistemskih rešenja u participaciji građana (ne samo u pojedinačnim slučajevima)

potencijali/mogućnosti

- Podrška RAS, RRA Sandžaka - SEDA i drugih međunarodnih, nacionalnih, lokalnih institucija i organizacija, za jačanje kapaciteta JLS u upravljanju urbanim razvojem
- Širenje mreža i partnerstva na međunarodnim i regionalnim projektima
- Jačanje saradnje JLS u okruženju (za zajedničku brigu o životnoj sredini, konkurentnosti okruga, partnerskoj realizaciji zajedničkih projekata i sl.), učenje na dobrim primerima iz prakse drugih JLS; Novi Pazar kao regionalni centar i koordinator za sve komunalne oblasti
- Razvoj saradnje sa NVO sektorom
- Veća iskorišćenost sredstava budžeta JLS za izradu urbanističke i tehničke (projektne) dokumentacije
- Razvoj mehanizama suštinske participacije za potrebe izrade planskih dokumenata i razvojnih projekata; motivacija učenika (srednje i osnovne škole) od strane JLS za angažovanje na temama od značaja (posebno ekološke škole)
- Javno-privatna partnerstva u raznim oblastima > infrastruktura, brendiranje mesta, održiva mobilnost i JGP, razvoj održivog turizma (npr. ruralnog)...; posebno saradnja sa dijasporom
- Decentralizacija upravljanja i restrukturiranje mesnih zajednica i Gradske uprave
- KLER kao koordinator javnih preduzeća i izrade javnih politika
- Deljenje JKP Čistoća na više preduzeća zbog rentabilnosti; privatizacija JKP – reciklažni centar
- Obezbeđivanje zemljišta za javne potrebe
- Tržišno razmišljanje vezano za javnu svojinu (zemljište i ulaganja)

pretnje/rizici

- Strateška opredeljenja i kapitalne investicije za razvoj grada nisu u domenu JLS, već države (tranzitna obilaznica, izgradnja železnice...) – nemogućnost da se na njih utiče; neusklađenost planova na lokalnom i nacionalnom nivou (primer regionalne deponije)
- Nedovoljni institucionalni kapaciteti za upravljanje urbanim razvojem i rešavanje ključnih problema

- Sporo reformisanje uprave za procese upravljanja na više nivoa i sa više aktera
- Nezainteresovanost građana za suštinsko participiranje u procesima urbanog razvoja
- Odlivanje kvalitetnih kadrova iz sistema uprave
- Teško sprovođenje mehanizma eksproprijacije
- Neusklađenost regionalnih prostornih planova sa faktičkim teritorijalnim (regionalnim) kontekstom

potrebe

- Podizanje kapaciteta u integralnom upravljanju urbanim razvojem - planiranje razvoja kao proces (sa dugoročnim horizontom); jačanje institucionalnih kapaciteta za međuopštinsku saradnju (RRA; koalicija KLER-ova itd.); unapređenje efikasnosti rada gradske uprave (prestruktuiranje, stimulacije)
- Apliciranje na međunarodnim projektima – veće uključivanje međunarodnih partnera; edukacija u javnim preduzećima za pisanje (apliciranje) projekata
- Rentabilno poslovanje JKP i drugih javnih preduzeća
- Suštinska participacija građana i zainteresovanih strana u procesu planiranja
- Upotreba GIS-a i IKT alata za planiranje urbanog razvoja, edukaciju i participaciju građana i zainteresovanih strana

7 VIZIJA, CILJEVI, POSEBNI CILJEVI I MERE

7.1 VIZIJA

NOVI PAZAR JE GRAD POVERENJA, OTVOREN I BLIZAK LJUDIMA I UVEK TU ZA LJUDE

NOVI PAZAR JE GRAD GDE SU ŽIVOT, RAD I IGRA PAMETAN IZBOR DA SE INVESTIRA, NASTANI I OSTANE I OSTARI I UZOR ZA DRUGE

Novi Pazar je tromeđa bez međa, multikulturalni, regionalni centar prekogranične saradnje, centar znanja. Novi Pazar je grad bogate tradicije i jedinstvenog gostoprimstva, mesto susreta istorije i budućnosti, grad trgovine i preduzetništva, centar kulturnog i gastronomskog turizma Srbije. Uvek živahan i zelen grad, urbana bašta, grad pešaka, čist, dostupan i ugodan za život. Novi Pazar je grad mladih - grad života, zdravlja, prosperiteta, mira i sigurnosti.

7.2 TEMATSKI CILJEVI, POSEBNI CILJEVI I MERE

Polazni okvir za formulisanje ciljeva, posebnih ciljeva i mera strategije urbanog područja (SUP) predstavlja nova legislativa Evropske komisije, koja utvrđuje zajedničke pokazatelje ostvarenja i rezultata za Evropski fond za regionalna ulaganja (Ulaganja u radna mesta i rast i Interreg) i Evropski kohezioni fond⁶⁷ (EK, 2021). Ciljevi nove Kohezivne politike EU za period 2021-2027 su: 1) Konkurentnija i pametnija Evropa promovisanjem inovativne i pametne ekonomske transformacije i IKT regionalne integracije; 2) Zelenija, otpornija Evropa sa niskom emisijom ugljenika, koja prelazi na ekonomiju sa nultom neto emisijom ugljenika promovišući prelazak na čistu i pravednu energiju, zelenih i plavih investicija, cirkularne ekonomije, prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promena, upravljanja rizikom i njegove prevencije, te održive urbane mobilnosti; 3) Povezaniya Evropa jačanjem mobilnosti; 4) Inkluzivnija Evropa sa istaknutom socijalnom komponentom primenom EU stuba socijalnih prava, i 5) Evropa bliža građanima podsticanjem održivog i integralnog razvoja svih vrsta područja i lokalnih inicijativa.

Nacionalni okvir za SUP čine javne politike, koje se pripremaju i usvajaju u procesu integracije Srbije u EU. Navedene su hronološki polazeći od najnovijih, i to: Nacrt Zakona o uspostavljanju i funkcionisanju sistema za upravljanje kohezivnom politikom, 2023⁶⁸; Program upravljanja muljem u Srbiji od 2023. do 2032. godine⁶⁹ (Vlada RS, 2023); Strategija niskougljeničnog razvoja Republike Srbije za period od 2023. do 2030. godine sa projekcijama do 2050. godine⁷⁰; Strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine⁷¹ („Sl. glasnik RS“, br. 9/2023); Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine⁷² („Sl. glasnik RS“, br. 12/2022); Program zaštite vazduha u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine sa akcionim planom⁷³ („Sl. glasnik RS“, br. 140/2022); Program razvoja cirkularne ekonomije u Republici Srbiji za period 2022–2024. godine⁷⁴ („Sl. glasnik RS“, br. 137/2022); Program upravljanja otpadom u Republici Srbiji za

⁶⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2021:231:FULL&from=EN>

⁶⁸ <https://www.mei.gov.rs/srp/vesti/2811/detaljnije/w/0/nacrt-zakona-o-uspostavljanju-i-funkcionisanju-sistema-za-upravljanje-kohezivnom-politikom-na-portalu-ekonsultacije/>

⁶⁹ <https://www.ekologija.gov.rs/lat/saopstenja/vesti/prvi-put-usvojen-vazan-planski-dokument-%E2%80%93-program-upravljanja-muljem-u-republici-srbiji>

⁷⁰ <https://www.ekologija.gov.rs/saopstenja/vesti/vlada-republike-srbije-usvojila-strategiju-niskougljenicnog-razvoja-do-2030-godine>

⁷¹ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2023/9/1/reg>

⁷² <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2022/12/1>

⁷³ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/drugiakt/2022/140/1>

⁷⁴ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/drugiakt/2022/137/1>

period 2022-2031. godine⁷⁵ ("Sl. glasnik RS", br. 12/2022); Program prilagođavanja na izmenjene klimatske uslove sa Akcionim planom, Nacrt⁷⁶; Prostorni Plan Republike Srbije od 2021. do 2035. godine, Nacrt⁷⁷; Strateški prioriteti razvoja kulture Republike Srbije od 2021-2025. godine⁷⁸ (Ministarstvo kulture i informisanja RS, 2021); Integrisani nacionalni energetska i klimatski plan Republike Srbije za period 2021 do 2030 sa vizijom do 2050. godine⁷⁹; Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine⁸⁰ („Sl. glasnik RS“, br. 86/2021); Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine „Moć znanja“⁸¹ („Sl. glasnik RS“, br. 10/2021); Strategija razvoja startup ekosistema Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine⁸² ("Sl. glasnik RS", broj 125/2021); Strategija industrijske politike Republike Srbije od 2021. do 2030. godine⁸³ („Sl. glasnik RS“, br. 35/2020); Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine⁸⁴ ("Sl. glasnik RS", br. 18/2021, 36/2021); Strategiji razvoja obrazovanja i vaspitanja u Srbiji do 2030. godine⁸⁵ („Sl. glasnik RS“, br. 107/2021); Strategija pametne specijalizacije u Republici Srbiji za period 2020-2027. godine⁸⁶ („Sl. glasnik RS“, br. 21/2020); Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine⁸⁷ („Sl. glasnik RS“, br. 47/2019); Strategija razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2020-2025. godine⁸⁸ („Sl. glasnik RS“, br. 96/2019); Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine⁸⁹ („Sl. glasnik RS“, br. 61/2018.); Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine⁹⁰ („Sl. glasnik RS“, br. 98/2016); Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine⁹¹ („Sl. glasnik RS“, broj 85/2014); Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine⁹² („Sl. glasnik RS“, broj 35/15).

Usklađivanjem ciljeva i mera iz EU i nacionalnih politika formulisan je okvir za održivi i integralni teritorijalni razvoj urbanih područja, koji čine sledeći ciljevi:

- 1) Jačanje urbanog identiteta i obnova urbanog područja podsticanjem održivog i integralnog razvoja;

⁷⁵ http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2022_02/SG_012_2022_010.htm

⁷⁶ <https://www.ekologija.gov.rs/informacije-od-javnog-znacaja/javne-rasprave/javni-poziv-za-ucescje-javnosti-u-procesu-konsultacija-u-vezi-sa-izradom-programa-prilagodjavanja-na-izmenjene-klimatske-uslove-sa-akcionim-planom-0>

⁷⁷ <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf>

⁷⁸ <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/6132/Strate%C5%A1ki%20prioriteti%20razvoja%20kulture.pdf>

⁷⁹ <https://www.mre.gov.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/integrisani-nacionalni-energetski-i-klimatski-plan-republike-srbije-za-period-2021-do-2030-sa-vizijom-do-2050-godine>

⁸⁰ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/86/1/reg>

⁸¹ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>

⁸² http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2021_12/SG_125_2021_011.htm

⁸³ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/35/1/reg>

⁸⁴ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/ispravka/2021/36/1>

⁸⁵ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/63/1/reg>

⁸⁶ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>

⁸⁷ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/47/1/reg->

⁸⁸ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/96/1/reg>

⁸⁹ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/61/1/reg>

⁹⁰ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/98/1>

⁹¹ <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2014/85/1>

⁹² <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/35/1/reg>

- 2) Promovisanje prelaska na čistu i pravednu energiju, zelenih i plavih ulaganja, prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promena, prevencije i upravljanja rizicima, i održive urbane mobilnosti;
- 3) Promovisanje inovativne i pametne ekonomske transformacije, cirkularne i niskouglenične ekonomije i IKT integracija;
- 4) Unapređenje društvenog blagostanja, i
- 5) Unapređenje upravljanja urbanim razvojem.

"Lokalizovanje" ciljeva, posebnih ciljeva i mera je za svaku teritoriju proveravano i prilagođavano lokalnom kontekstu. Odvijalo se kroz radionice sa lokalnim akterima – članovima radnih grupa i saveta strategija, kao i na javnim forumima sa građanima. Nakon ciklusa provere na pojedinačnim strategijama, sprovedena je sledeća iteracija gde su sublimirani predlozi i sagledane specifičnosti lokalnih teritorija, problema, potreba, predloga projekata, i gde je izvršena finalna korekcija posebnih ciljeva i mera. U narednom tekstu je dat prikaz ciljeva, posebnih ciljeva i mera za urbano područje.

Tabela 1: Tematski ciljevi, posebni ciljevi i mere

Objašnjenje korišćenih skraćenica: **C – CILj**, **PC – posebni cilj**, **M – mera**

C 1. Jačanje urbanog identiteta i obnova urbanog područja podsticanjem održivog i integralnog razvoja
PC 1.1 Unapređen i ujednačen kvalitet uređenosti i pristupačnosti urbanog područja
M 1.1.1 Razvoj, obnova i regeneracija nedovoljno iskorišćenih objekata, zona i celina uključujući i revitalizaciju braunfield lokacija
M 1.1.2 Urbana regeneracija delova naselja koji su izloženi devastacionim procesima, uključujući plavljenje unutrašnjim vodama i toplotna ostrva
M 1.1.3 Uređenje, očuvanje i povezivanje javnih prostora (površina i objekata) u skladu sa konceptom pristupačnosti
M 1.1.4 Uspostavljanje mera za unapređenje upravljanja i održavanja, i podizanja kulture stanovanja u stambenim zajednicama (višestambenim zgradama)
M 1.1.5 Unapređenje bezbednosti u urbanim naseljima
M 1.1.6 Formiranje reonskih i lokalnih centara
PC 1.2 Podsticanje zaštite kulturnog i graditeljskog nasleđa
M 1.2.1 Aktivna zaštita kulturnog nasleđa i preporuke za karakter i intenzitet prihvatljivih aktivnosti u planiranju urbanog razvoja
M 1.2.2 Obnova i zaštita objekata i celina graditeljskog i urbanog nasleđa koje nisu zaštićena kulturna dobra (tradicionalni tipovi, vernakularna arhitektura, industrijski objekti, arhitektura i urbanizam posle II svetskog rata, itd)
M 1.2.3 Očuvanje diverziteta kulturnog predela
PC 1.3 Podsticanje razvoja održivog turizma
M 1.3.1 Diverzifikacija turističke ponude zasnovana na identitetu urbanog područja uz održivo korišćenje prirodnih i kulturnih dobara, njihovu efikasiju i sveobuhvatniju zaštitu, i ublažavanje negativnih uticaja turizma
M 1.3.2 Održivo korišćenje prirodnih i kulturnih dobara

M 1.3.3 Razvoj banjskog turizma (utvrđivanje Rajčinovića banje za banjsko mesto)
M 1.3.4 Razvoj kongresnog i sportskog turizma
M 1.3.5 Brendiranje Novog Pazara (vizuelni identitet, logo) i njegove kulturne ponude, izuzetna destinacija Evrope (European Destinations of Excellence - EDEN ⁹³)
PC 1.4 Podsticanje integralnog i održivog pristupa u sanaciji nelegalne izgradnje i njeno sprečavanje
M 1.4.1 Sprečavanje nekontrolisanog širenja građevinskog zemljišta na račun poljoprivrednog, šumskog i vodnog zemljišta
M 1.4.2 Sanacija i obnova postojećih podstandardnih ili neuređenih stambenih naselja i celina kroz njihovo infrastrukturno opremanje, izgradnju objekata javnih namena i unapređenje kvaliteta javnih prostora
M 1.4.3 Uklanjanje nelegalnih objekata u zonama pod režimima zaštite (sanitarna zaštita izvorišta vode za piće, plavna područja, vodno zemljište, zaštićena kulturna i prirodna dobra,...)
C 2. Promovisanje prelaska na čistu i pravednu energiju, zelenih i plavih ulaganja, prilagodavanja i ublažavanja klimatskih promena, prevencije i upravljanja rizicima, i održive urbane mobilnosti
PC 2.1 Podsticanje energetske efikasnosti i smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte
M 2.1.1 Uspostavljanje održive energetike (primenom mera energetske efikasnosti, korišćenjem obnovljivih izvora energije i primenom normi i inovativnih materijala za zaštitu životne sredine i smanjenje štetnih uticaja na klimu)
PC 2.2 Podsticanje korišćenja obnovljive energije
M 2.2.1 Integracija korišćenja obnovljivih izvora energije (električne i toplotne)
PC 2.3 Razvoj pametnih energetskih sistema, mreža i skladištenja
M 2.3.1 Pametne mreže, napredni sistemi za skladištenje i distribuciju energije, praćenje energetske efikasnosti, razvoj pametnih gradova, energetski efikasna rasveta, održiva proizvodnja biomase i dr.
PC 2.4 Prilagodavanje klimatskim promenama i sprečavanja rizika od katastrofa, jačanje rezilijentnosti na klimatske promene, uzimajući u obzir pristup zasnovan na ekosistemima
M 2.4.1 Novi ili unapređeni sistemi za praćenje rizika, pripravnost, upozoravanje i odgovor na njih u slučaju prirodnih katastrofa, kao i u slučaju prirodnih rizika
M 2.4.2 Mere zaštite od prirodnih katastrofa povezanih sa klimatskim promenama (osim poplava i šumskih požara)
M 2.4.3 Zaštita od poplava spoljnim vodama (reke)
M 2.4.4 Novoizgrađena ili unapređena zaštita od klizišta i odrona
M 2.4.5 Izgrađena ili poboljšana zelena infrastruktura za prilagodavanje klimatskim promenama
M 2.4.6 Mere zaštite od šumskih požara
PC 2.5 Obezbeđenje jednakog pristupa sanitaciji i snabdevanju vodom i unapređenje održivog upravljanja vodama
M 2.5.1 Novi ili unapređeni sistemi za poboljšanje kvaliteta vode za piće koja se isporučuje potrošačima u javnim vodovodnim sistemima
M 2.5.2 Novi ili poboljšani javni distributivni vodovodni sistemi
M 2.5.3 Novi ili poboljšani javni kanalizacioni sistemi za prikupljanje otpadnih voda

⁹³ <https://www.europeanbestdestinations.com/destinations/eden/novi-pazar/>

M 2.5.4 Novi ili poboljšani kapaciteti za prečišćavanje otpadnih voda i obrade kanalizacionih muljeva
M 2.5.5 Novi ili poboljšani sistemi za zaštitu od plavljenja kišnim vodama, uključujući sisteme za korišćenje kišnice
PC 2.6 Unapređenje upravljanja otpadom
M 2.6.1 Unapređenje sistema komunalne infrastrukture za upravljanje otpadom i izgradnja regionalne deponije
M 2.6.2 Sanacija nesanitarnih deponija
M 2.6.3 Podizanje nivoa kvaliteta u pružanju komunalne usluge iznošenja i deponovanja otpada
M 2.6.4 Unapređenje primarne selekcija otpada
PC 2.7. Jačanje zaštite i očuvanja prirode, biodiverziteta i zelene infrastrukture, i smanjenje svih oblika zagađenja
M 2.7.1 Zelena i plava infrastruktura
M 2.7.2 Ozelenjavanje objekata
M 2.7.3 Identifikacija područja u okviru pripreme za NATURA 2000 mreže i mera zaštite
M 2.7.4 Obnovljeno zemljište (za zelene površine, stambenu podršku, ekonomske ili druge svrhe)
M 2.7.5 Područja obuhvaćena postavljanjem sistema za praćenje kvaliteta vazduha
M 2.7.6 Područja obuhvaćena zaštitom od velikih hemijskih udesa i ograničavanjem posledica tih udesa po zdravlje ljudi i životnu sredinu kroz kontrolu Seveso postrojenja/kompleksa
PC 2.8 Promovisanje održive multimodalne urbane mobilnosti
M 2.8.1 Povećanje bezbednosti saobraćaja
M 2.8.2 Unapređenje javnog gradskog i prigradskog saobraćaja
M 2.8.3 Novi i modernizovani digitalizovani sistem gradskog prevoza
M 2.8.4 Razvoj šinskih sistema (nakon izgradnje železničke pruge)
M 2.8.5 Ekološki prihvatljiva vozila za kolektivni javni prevoz
M 2.8.6 Infrastruktura za snabdevanje alternativnim gorivima
M 2.8.7 Infrastruktura namenjena biciklističkom saobraćaju u rečnom priobalju
M 2.8.8 Izgradnja pešačkih staza ka banjama (sa trakom za invalide)
PC 2.9 Razvoj pametne, sigurne, održive i multimodalne saobraćajne mreže od međunarodnog i nacionalnog značaja koja je otporna na klimatske promene
M 2.9.1 Uključivanje procene uticaja na stanovništvo u tehničku i plansku dokumentaciju
M 2.9.2 Usklađivanje dokumenata prostornog i urbanističkog planiranja na nivou JLS i urbanog područja sa razvojem saobraćajne mreže međunarodnog i nacionalnog značaja
PC 2.10 Razvoj i jačanje održive, pametne i multimodalne nacionalne, regionalne i lokalne mobilnosti koja je otporna na klimatske promene, uključujući bolji pristup saobraćajnoj mreži od međunarodnog i nacionalnog značaja i prekograničnoj mobilnosti
M 2.10.1 Unapređenje putne mreže i drumskog saobraćaja
M 2.10.2 Unapređenje sistema upravljanja drumskim saobraćajem
M 2.10.3 Nova železnička pruga do Novog Pazara
M 2.10.4 Nove i modernizovane multimodalne veze

C 3. Promovisanje inovativne i pametne ekonomske transformacije, cirkularne i niskougljenične ekonomije i IKT integracija

PC 3.1 Razvoj i jačanje istraživačkih i inovacionih kapaciteta i primena naprednih tehnologija

M 3.1.1 Podrška preduzećima i stvaranje radnih mesta, jačanju inovacionih kapaciteta i primeni naprednih tehnologija u mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima

M 3.1.2 Podrška istraživačima i naučnoistraživačkim organizacijama koje učestvuju u zajedničkim istraživačkim projektima
M 3.1.3 Uvećanje broja i podrška preduzećima koja saraduju sa naučnoistraživačkim organizacijama
M 3.1.4 Podsticanje međuregionalnih ulaganja za inovacije
M 3.1.5 Uspostavljanje naučno-tehnološkog parka – podrška razvoju prehrambene industrije
PC 3.2 Korišćenje prednosti digitalizacije za građane, preduzeća, istraživačke institucije i organe javne uprave
M 3.2.1 Unapređenje digitalnih znanja i veština građana, podizanje kapaciteta zaposlenih u javnom i privatnom sektoru za korišćenje novih tehnologija i unapređenje digitalne infrastrukture u obrazovnim ustanovama
M 3.2.2 Digitalizacija usluga i poslovanja u javnom i privatnom sektoru
M 3.2.3 Unapređenje informacione bezbednosti građana, javne uprave i privrede
M 3.2.4 Uspostavljanje IS o privredi
PC 3.3 Jačanje održivog rasta i konkurentnosti MSP-ova i otvaranje radnih mesta
M 3.3.1 Unapređeno poslovanje i razvoj MSP, unapređena poslovna infrastruktura, jačanje inovativnosti i stimulisanje poslovnog udruživanja i kreiranja lanaca vrednosti
M 3.3.2 Razvoj nove industrijske zone
PC 3.4. Razvoj kompetencija za pametnu specijalizaciju 4S, industrijsku tranziciju i preduzetništvo, u okviru četvorostruke spirale inovacija (privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor - institucionalni učesnici)
M 3.4.1 Razvijanje kompetencija MSP i institucionalnih učesnika orijentisano ka inovativnosti i preduzetništvu
M 3.4.2 Učešće MSP i institucionalnih učesnika u kompetitivnim pozivima
M 3.4.3 Povezivanje na platformu za promociju usluga, tehnologija i proizvoda u oblastima digitalne, inovativne i kreativne delatnosti
M 3.4.4 Podrška distribuciji poljoprivrednih proizvoda na lokalnom i regionalnom nivou
M 3.4.5 Uspostavljanje trening centra za zanatska zanimanja
PC 3.5 Jačanje digitalne povezanosti
M 3.5.1 Obezbeđenje širokopojasnog pristupa visokog kapaciteta prenosa podataka
PC 3.6 Podsticanje i promovisanje prelaza na cirkularnu i resursno efikasnu ekonomiju
M 3.6.1 Edukacija privrednih subjekata i povezivanje sa ostalim akterima u procesu tranzicije ka cirkularnoj ekonomiji
M 3.6.2 Podsticaji za proizvodnju od recikliranih materijala i reciklažu hrane
PC 3.7 Podsticanje i promovisanje prelaza na ekonomiju sa nultom neto stopom emisije ugljenika
M 3.7.1 Podsticanje investicija u rešenja niskougljenične ekonomije kao generatore rasta, efikasnije upotrebe materijalnih resursa i energetske efikasnosti
M 3.7.2 Podsticaji za investicije u solarne panele i vetrogeneratore

C 4. Unapređenje društvenog blagostanja
PC 4.1 Unapređenje delotvornosti i inkluzivnosti tržišta rada i pristupa kvalitetnom zapošljavanju i dostojanstvenom radu i podsticanje socijalnog preduzetništva
M 4.1.1 Razvoj novih ili modernizovanje postojećih usluga zapošljavanja i podsticanja socijalnog preduzetništva
M 4.1.2 Izdvajanje sredstava putem LAPZ-a za podsticanje različitih vidova preduzetništva (ženskog, omladinskog)
PC 4.2. Razvoj socijalne infrastrukture i usluga i podsticanje socijalne inkluzije i socijalnih inovacija

M 4.2.1 Poboľšan pristup i širenje mreže socijalnih usluga i socijalnih inovacija u zajednici
M 4.2.2 Razvoj novih ili modernizovanje postojećih objekata za privremeni prihvata i interventno zbrinjavanje (beskućnici, deca u prosjačenju, ųrtve nasilja, migranti i dr.)
M 4.2.3 Razvoj servisa za prijavu ugroųavanja bezbednosti
PC 4.3 Promovisanje socijalno-ekonomske inkluzije marginalizovanih zajednica, domaćinstava sa niskim prihodima i društvenih grupa u nepovoljnom poloųaju, uključujući osobe sa posebnim potrebama, putem integrisanog delovanja koje obuhvata stanovanje i socijalne usluge
M 4.3.1 Povećanje obima, kvaliteta i raznovrsnosti stambenih rešenja za korisnike stambene podrške kroz izgradnju i druge načine pribavljanja novih stambenih jedinica u javnoj svojini namenjenih za izdavanje u povoljan zakup, kao i razvojem alternativnih stambenih rešenja
PC 4.4 Poboľšanje jednakog pristupa inkluzivnim i kvalitetnim uslugama obrazovanja
M 4.4.1 Razvoj novih ili modernizovanje postojećih usluga brige o deci predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja
M 4.4.2 Stvaranje prostornih kapaciteta za pruųanje usluga predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja
M 4.4.3 Prilagođavanje obrazovnih profila u skladu sa potrebama na tržištu rada
M 4.4.4 Izgradnja studentskog doma i studentskog naselja
M 4.4.5 Regionalni centar za podršku mladim talentima
PC 4.5 Obezbeđivanje jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti i podsticanje otpornosti zdravstvenog sistema
M 4.5.1 Razvoj novih ili modernizovanje postojećih usluga zdravstvene i socijalne zaštite
M 4.5.2 Stvaranje prostornih kapaciteta za kvalitetniju primarnu zdravstvenu zaštitu na nivou mesnih zajednica
PC 4.6 Obezbeđivanje jednakog pristupa uslugama, programima i objektima kulture
M 4.6.1 Unapređenje prostornih i materijalnih kapaciteta postojećih ustanova kulture
M 4.6.2 Izgradnja novih objekata sa boljim uslovima za funkcionisanje kulturnih programa
M 4.6.3 Razvoj umetničke produkcije, kulturnih programa i ravnopravnog učešća građana u kulturnom ųivotu
M 4.6.4 Očuvanje i prezentacija kulturnog nasleđa kroz kulturne programe
M 4.6.5 Novi Pazar – kulturna prestonica Evrope / Srbije
PC 4.7 Obezbeđivanje jednakog pristupa uslugama, programima i objektima sporta i rekreacije
M 4.7.1 Uspostavljanje ustanove za praćenje, razvoj i usmeravanje dece u sportu (gde bi bili uključeni i lekari, treneri, psiholozi, sportski radnici)
M 4.7.2 Dodatna edukacija sportskih radnika i sportskih trenera
M 4.7.3 Izgradnja sportskih terena i dečijih igrališta u prigradskim i ruralnim naseljima
PC 4.8. Stvaranje podsticajnog okruųenja za inicijative i aktivnosti mladih
M 4.8.1 Stvaranje uslova za ponudu programa i sadrųaja za mlade
M 4.8.2 Razvoj modela „Klub za mlade“
M 4.8.3 Podsticanje mladih za volontarizam u različitim oblastima

C 5. Unapređenje upravljanja urbanim/teritorijalnim razvojem
PC 5.1 Podsticanje upravljanja razvojem na više nivoa - lokalni, nacionalni, međunacionalni, EU i dr.
M 5.1.1 Uspostavljanje jedinice za implementaciju strategije i drugih javnih politika (predstavnici radne grupe i drugih institucija)
M 5.1.2 Jačanje javnog dijaloga, efektivnija primena mreųa, partnerstava, programa i projekata upravljanja urbanim razvojem na više nivoa radi unapređenja kvaliteta rada i uvođenja inovacija

PC 5.2 Podsticanje pristupa sa više aktera - privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor
M 5.2.1 Primena okvira četverostruke i petostruke spirale inovacija u okviru ekonomije znanja (Quadruple and quintuple Helix Model of innovation)
M 5.2.2 Unapređenje sprovođenja javnih politika (planovi, strategije i dr.), monitoringa i evaluacije
M 5.2.3 Uspostavljanje sistema menadžmenta kvalitetom (standardizacija)
PC 5.3 Podsticanje participativnog pristupa i inicijativa vođenih zajednicom uz uključivanje lokalnih aktera
M 5.3.1 Podizanje svesti građana i stejkholdera o njihovom pravu uključivanja u proces donošenja odluka o urbanom razvoju kroz informisanje, konsultacije i aktivno učešće
M 5.3.2 Usmeravanje učešća ka jačanju društvene odgovornosti i uravnoteživanju javnih i privatnih interesa u procesima donošenja odluka
M 5.3.3 Unapređenje procedura učešća građana i uključivanja stejkholdera u procesima donošenja odluka u skladu sa Ukazom o proglašenju Zakona o potvrđivanju Dodatnog protokola Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi o pravu da se učestvuje u poslovima lokalnih vlasti ⁹⁴ i standardima otvorene uprave
PC 5.4 Podsticanje mešanja (blending) finansiranja urbanog razvoja iz različitih vidova finansiranja (domaćih i međunarodnih)
M 5.4.1 Podrška korišćenju različitih izvora finansiranja prioriternih područja intervencije strategije urbanog područja
M 5.4.2 Podsticanje učešća dijaspore u investiranju u prioriterna područja intervencije strategije urbanog područja
M 5.4.3 Primena instrumenata Kohezione politike EU i dr. - integralnih teritorijalnih investicija (<i>ITI – Integrated Territorial Investment</i>), održivog urbanog razvoja (<i>SUD – Sustainable Urban Development</i>), lokalnog razvoja kojim upravlja JLS (<i>CLLD – Community Led Local Development</i>)
PC 5.5 Jačanje transparentnosti odlučivanja na nivou urbanog područja
M 5.5.1 Razvoj i primena modela digitalnog opismenjavanja namenjena specifičnim grupama za unapređenje korišćenja informacionih sistema za potrebe upravljanja razvojem
M 5.5.2 Razvoj GIS-a
M 5.5.3 Uspostavljanje registara (registri/evencija javne svojine i javnih dobara, braunfield lokacija, nedovoljno iskorišćenih lokacija i objekata, mapiranje nelegalne izgradnje, monitoring saobraćaja, vodoprivredne infrastrukture, upravljanja rizicima i dr.)

⁹⁴ Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, broj 8/2018-1

8 PRIORITETNA PODRUČJA INTERVENCIJE

8.1 STRATEŠKI PRISTUP I PROSTORNA DIMENZIJA

Centralne zone gradova i urbana područja s različitim stepenom urbanizacije, u mreži seoskih naselja i područja ekstenzivne poljoprivredne proizvodnje i prirodnih predela, zahtevaju pojačane kapacitete za sprovođenje politika razvoja. Sveobuhvatni kontekst, koji je okvir za ovaj uslov, može se raščlaniti na nekoliko ključnih aspekata. Prvo, različiti lokalni konteksti i uslovi izrazito otežavaju formulisanje jedinstvenog pristupa za kreiranje politika u ovim urbanim područjima⁹⁵. Ova područja poseduju jedinstveni teritorijalni kapital, pa to zahteva različite strategije za koncipiranje potencijalnih pravaca održivog i integralnog urbanog i teritorijalnog razvoja.

Drugo, ova područja su pretežno pod uticajem nacionalnih, pa čak i nadnacionalnih politika koje su prvenstveno sektorski organizovane. I razumevanje njihove socio-ekonomske i prostorne dinamike i prilagođene politike često su ograničeni na njihove glavne prednosti ili samo sektorska pitanja: subvencije za inicijative industrijskog restrukturisanja, podsticanje investicija, očuvanje prirodnih resursa i kulturnog nasleđa i dr⁹⁶. Dugoročno, ovakav pristup može negovati postojeće stanje i ometati fleksibilnost u sprovođenju inovativnih politika.

Na kraju, pokret koji se zalaže za veću osetljivost prema ovom raznolikom spektru urbanih područja pojavio se u poslednjih nekoliko decenija i podstakao je istraživanja usmerena na regione koji zaostaju u razvoju i procese prostorne marginalizacije. Rezultat je nekoliko pokušaja da se formulišu preporuke za alternativne politike. Ova promena je dovela do pojačanog naglaska na prostornoj kompleksnosti i primeni pristupa prilagođenog usmeravanju nacionalnih i međunarodnih (npr. EU) resursa ka različitim karakteristikama svakog mesta.

Kao odgovor na kritike zanemarivanja prostornog aspekta unutar teritorijalnih politika pojavila se nova orijentacija. Pristup zasnovan na mestu (eng. *place-based approach*) podržava razvoj specifičnih lokacija, prilagođavajući intervencije i investicije jedinstvenim prostornim kontekstima s namerom da se oslobodi njihov nedovoljno iskorišćeni potencijal. Ovaj pristup je ubrao značajnu tranziciju ka strateški orijentisanom stavu, s dodatnim naglaskom na participativnim procesima i ekstenzivnom angažovanju različitih aktera. Pristup je zasnovan na jasnom razumevanju različitih konteksta, njihovih ranjivosti ili njihovim jedinstvenim složenostima, i podrazumeva sveobuhvatniju stratešku orijentaciju u oblikovanju politika razvoja. U tom smislu, važne su dve dimenzije: značaj geografskog konteksta i ključna uloga znanja aktera u kreiranju prostornih inicijativa.

Prvo, planiranje urbanih područja zahteva temeljno razumevanje lokalnih karakteristika i prilagođavanje strategija lokalnim resursima i kapacitetima. Ovo podrazumeva sagledavanje odgovarajuće teritorije, sa odgovarajućim prostornim obuhvatom, za stvaranje kritične mase i delotvornu mobilizaciju resursa na koherentan način.

Drugo, znanje aktera je ključno u oblikovanju strukture i sprovođenju teritorijalnih politika. S obzirom na to da nijedan nivo upravljanja ne poseduje sva neophodna znanja za delotvorno delovanje, međudejstvo između različitih administrativnih subjekata i aktera postaje najvažnije.

⁹⁵ Zanimljivo je da veliki gradovi imaju tendenciju da prikupljaju prilike i izazove koji su bliskiji međusobno nego sa okruženjem. To se ogleda u sličnostima između međunarodno propagiranih urbanih politika i širenja najboljih praksi kroz akademske i političke mreže. Za razliku od toga, niz prirodnih, geografskih, socio-kulturnih i ekonomskih okolnosti, uz funkcionalne odnose i lokalne administrativne kompetencije, oslikavaju urbana područja s niskim stepenom urbanizacije kao kaleidoskop karakterističnih mesta i situacija.

⁹⁶ Iako su ovo neophodni stubovi podrške, ovaj operativni okvir ne pruža dosledne vizije sposobne da se suoče sa savremenim izazovima i suprotstave prevladavajućim trendovima nerazvijenosti koji su uticali na Evropu tokom poslednjih decenija. Štaviše, sektorska raspodela sredstava obično se odvija kroz uspostavljene mehanizme subvencija, koje mogu podstaći recipročnu dinamiku za izbornu podršku aktuelnih lokalnih elita.

Znanje se razmenjuje u brojnim dijaloškim prostorima lokalnih zajednica, i to znanje, ukorenjeno u svakodnevnim aktivnostima, predstavlja neprocenjiv resurs.

Ove dimenzije pronalaze svoj put za delotvorno izražavanje kroz strateški pristup, koji služi kao operativni okvir za bolje korišćenje potencijala urbanih područja usvajanjem načina razmišljanja „orijentisanog na izazove“. Ovaj pristup uključuje formulisanje transformativnih procesa u okviru javnog delovanja, zajedno s definisanjem relevantnih socio-prostornih ciljeva koji se mogu postići u ograničenom vremenskom okviru, a sve zasnovano na društvenom dogovoru i aktivnostima koje objedinjuju nastojanja i resurse zainteresovanih strana.

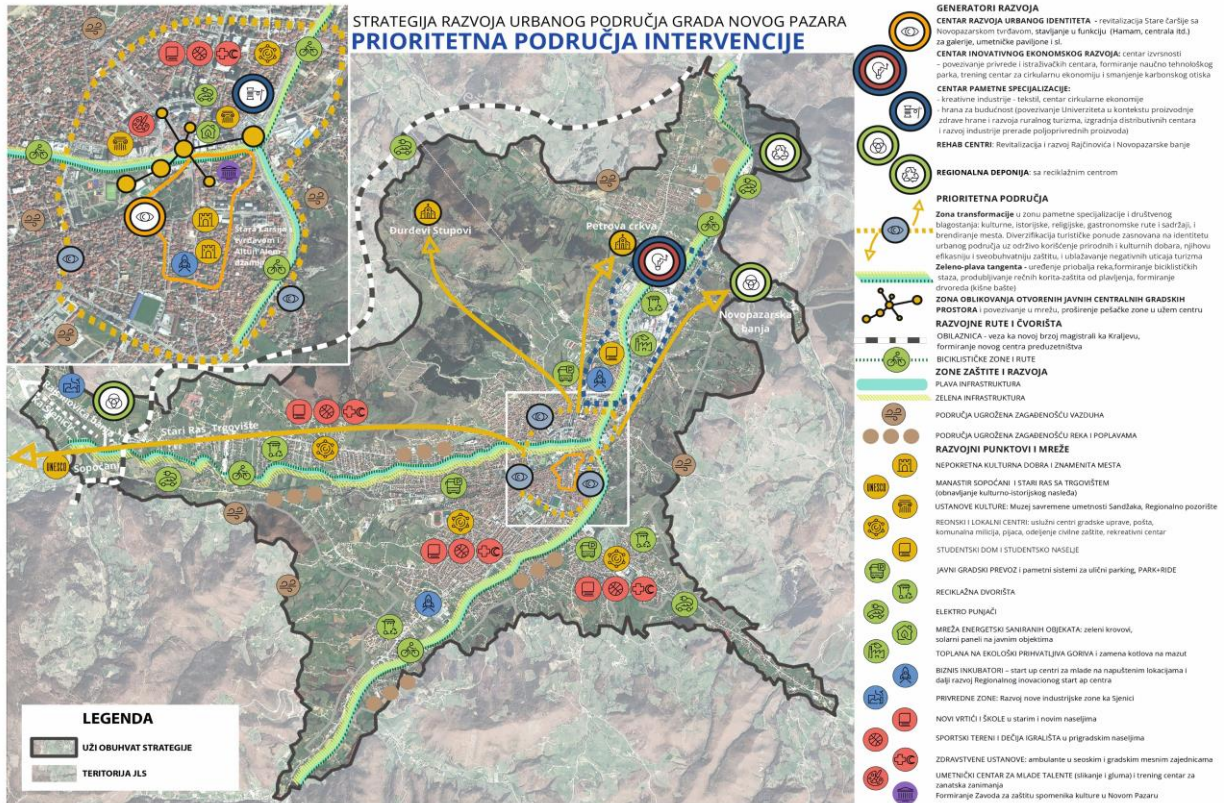
Ovaj pristup mora biti sam po sebi pragmatičan. Strategija ne može rešiti sva razvojna pitanja odjednom, i iako je od ključne važnosti da se strateški rešavaju odabrani problemi, ona takođe treba da teži stvaranju delotvornog okruženja za učenje i poligona za doterivanje i procenu vizije i ciljeva. Prihvatanje strategije podrazumeva nadgledanje procesa donošenja odluka i operativnog procesa, u kome opipljive akcije i projekti proističu iz zajedničke prostorne vizije urbanog područja. Ovaj proces nastaje kroz interakciju i različitih aktera.

Sa osloncem na navedeni pristup, u nastavku su dati grafički prikazi:

- prioriternih područja intervencije (generatori razvoja, područja intervencije, razvojne rute i čvorišta, zone zaštite i razvoja, razvojni punktovi i mreže) i
- strateških projekata (prema tematskim ciljevima),

do kojih se došlo kroz participativni proces izrade teritorijalne strategije.

8.2 PRIORITETNA PODRUČJA INTERVENCIJE – GRAFIČKI PRIKAZ

8.3 SPISAK STRATEŠKIH PROJEKATA

8.3.1 Identitet urbanog područja

1. Očuvanje i revitalizacija Stare čaršije sa gradskom tvrđavom, uz aktiviranje zapuštenih objekata i uvođenje novih sadržaja i povezivanje sa ostalim javnim prostorima
2. Aktiviranje urbanih delova - javni gradski prostori i nedovoljno korišćeni i zapušteni objekti, urbana akupunktura
3. Unapređenje pristupačnosti javnih prostora - objekata i površina i njihovo međusobno povezivanje i umrežavanje
4. Transformacija i unapređenje uređenja priobalja (primenom na prirodi zasnovanih rešenja *Nature Based Solutions*) kao osovine urbanog identiteta i njegovo povezivanje sa prostornim kulturno - istorijskim celinama i javnim prostorima
5. Mapiranje i promocija objekata i celina kulturno - istorijskog nasleđa
6. Afirmacija Novog Pazara kao prestonice kulture Srbije i Evropske prestonice kulture
7. Formiranje sekundarnih gradskih centara (uslužni centar gradske uprave, pošta, katastar, ambulanta, komunalna milicija, pijaca, dom kulture, odeljenje civilne zaštite, sportska dvorana, rekreativni centar...)
8. Održivi razvoj Novopazarske banje kao centra banjskog, sportskog i kongresnog turizma uz bolje infrastrukturno povezivanje
9. Kreiranje i promocija objedinjene turističke ponude
10. Kreiranje ruta (kulturna, istorijska, religijska, gastronomska)

8.3.2 Zelena i energetska tranzicija i urbana mobilnost

1. Unapređenje energetske efikasnosti objekata i korišćenje obnovljivih izvora energije
2. Zelena infrastruktura - drvoredi i kišne bašte, blokovsko zelenilo, prostor parkova, vertikalno i horizontalno ozelenjavanje objekata, ozelenjavanje, čišćenje i produbljivanje rečnih korita radi zaštite od plavljenja, "Jedno dvorište – jedno drvo", ozelenjavanje privatnih parcela
3. Očuvanje vodozahvata i vodotokova
4. Izgradnja Regionalne deponije sa reciklažnim centrom
5. Uspostavljanje sistema za upravljanje rizicima kroz monitoring ispuštanja neprečišćenih otpadnih voda iz klanica, potencijalnih klizišta, voda za piće, bujičnih tokova, najava poplava, emisija zagađenja vazduha i ostalih uticaja na životnu sredinu
6. Izrada "Plana održive urbane mobilnosti" sa izradom "Plana cirkulacije" (*Circulation Plan*) i "Parking plana" - implementacija saobraćajne strukture koja će smanjiti pritisak na gradsko jezgro, uz istovremeno uvođenje održive urbane mobilnosti (električni automobili / motori, javni prevoz sa energetske netoksičnim gorivom, uređena biciklistička infrastruktura, prilagođen osetljivim kategorijama stanovništva)
7. Izmeštanje teškog i tranzitnog saobraćaja izvan gradskog područja

8.3.3 Inovativna i pametna ekonomija

1. Razvoj nove industrijske zone
2. Dalji razvoj Regionalnog inovacionog start ap centra
3. Uspostavljanje naučno tehnološkog parka
4. Formiranje trening centra za dualno obrazovanje
5. Reforma i plasiranje obrazovnih profila u skladu sa potrebama na tržištu rada
6. Profilisanje i aktiviranje zona pametne specijalizacije:
 - kreativne industrije - tekstil, centar cirkularne ekonomije
 - hrana za budućnost (povezivanje Univerziteta u kontekstu proizvodnje zdrave hrane i razvoja ruralnog turizma, izgradnja distributivnih centara i razvoj industrije prerade poljoprivrednih proizvoda)

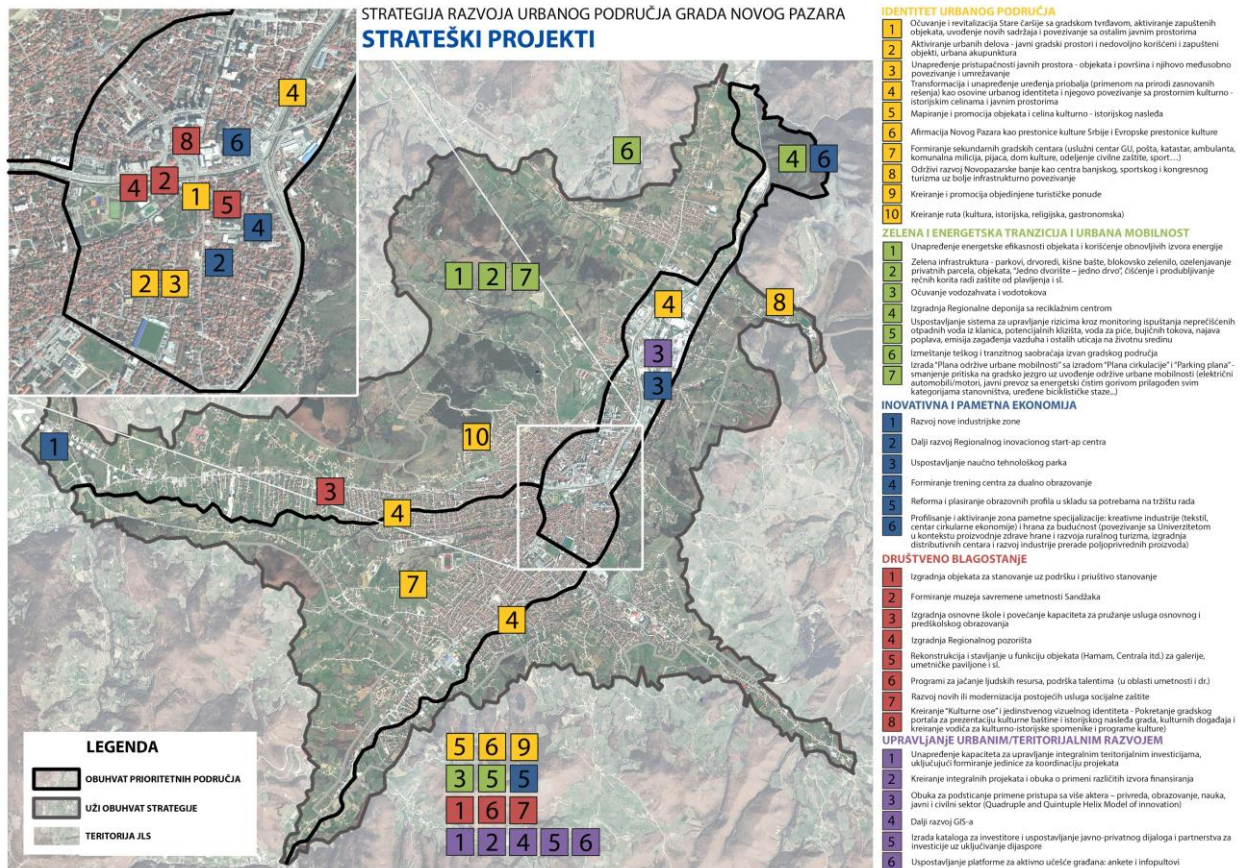
8.3.4 Društveno blagostanje

1. Izgradnja objekata za stanovanje uz podršku i priuštivo stanovanje
2. Formiranje muzeja savremene umetnosti Sandžaka
3. Izgradnja osnovne škole i povećanje kapaciteta za pružanje usluga osnovnog i predškolskog obrazovanja
4. Izgradnja Regionalnog pozorišta
5. Rekonstrukcija i stavljanje u funkciju objekata (Hamam, Centrala itd.) za galerije, umetničke paviljone i sl.
6. Programi za jačanje ljudskih resursa, podrška talentima (u oblasti umetnosti i dr.)
7. Razvoj novih ili modernizacija postojećih usluga socijalne zaštite
8. Kreiranje „Kulturne ose“ i jedinstvenog vizuelnog identiteta - Pokretanje gradskog onlajn portala za prezentaciju kulturne baštine i istorijskog nasleđa grada i kulturnih događaja i kreiranje vodiča za kulturno-istorijske spomenike i programe kulture)

8.3.5 Upravljanje urbanim i teritorijalnim razvojem

1. Unapređenje kapaciteta za upravljanje integralnim teritorijalnim investicijama, uključujući formiranje jedinice za koordinaciju projekata
2. Kreiranje integralnih projekata i obuka o primeni različitih izvora finansiranja
3. Obuka za podsticanje primene pristupa sa više aktera – privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor (*Quadruple and Quintuple Helix Model of innovation*)
4. Dalji razvoj GIS-a
5. Izrada kataloga za investitore i uspostavljanje javno-privatnog dijaloga i partnerstva za investicija uz uključivanje dijaspore
6. Uspostavljanje platforme za aktivno učešće građana: ankete i info-pultovi

8.4 STRATEŠKI PROJEKTI – GRAFIČKI PRIKAZ

9 IZVORI FINANSIRANJA

Urbani i teritorijalni razvoj zahteva značajne finansijske resurse za realizaciju projekata. Trenutno raspoloživi finansijski izvori u JLS u Republici Srbiji (RS) su dovoljni samo za pokrivanje manjih projekata. Situacija po pitanju mogućnosti razvijanja dugoročnih investicionih projekata (Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine) se polako menja, o čemu svedoče podaci u narednom tekstu.

Na osnovu zaključenih bilateralnih i multilateralnih međunarodnih okvirnih sporazuma o razvojnoj saradnji i sporazuma o sprovođenju različitih instrumenata i programa koji se finansiraju iz sredstava međunarodne razvojne pomoći, JLS u RS su na raspolaganju sredstva iz različitih nacionalnih i međunarodnih fondova kojima se finansira sprovođenje strateških reformi u procesu pristupanja EU i njihov društveno-ekonomski razvoj.

Domaći izvori finansiranja su: fondovi, agencije, poslovne banke, projekti, programi različitih ministarstava, budžeti JLS, sopstvena sredstva nosilaca aktivnosti (kompanije), sredstva zainteresovanih domaćih investitora, i krediti investicionih i komercijalnih banaka na području RS.

Posebno se ukazuje na mogućnosti korišćenja sredstava iz sledećih izvora:

- Programi i podsticajna sredstava ministarstava RS (Ministarstvo finansija⁹⁷; Ministarstvo privrede⁹⁸; Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede⁹⁹, Ministarstvo zaštite životne sredine¹⁰⁰; Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture¹⁰¹; Ministarstvo rudarstva i energetike¹⁰²; Ministarstvo unutrašnje i spoljne trgovine¹⁰³; Ministarstvo pravde¹⁰⁴; Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave¹⁰⁵; Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog¹⁰⁶; Ministarstvo za evropske integracije¹⁰⁷; Ministarstvo prosvete¹⁰⁸; Ministarstvo zdravlja¹⁰⁹; Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja¹¹⁰; Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju¹¹¹; Ministarstvo sporta¹¹²; Ministarstvo kulture¹¹³; Ministarstvo za brigu o selu¹¹⁴; Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i

⁹⁷ <https://www.mfin.gov.rs/>

⁹⁸ <https://privreda.gov.rs/>

⁹⁹ <http://www.minpolj.gov.rs/>

¹⁰⁰ <https://www.ekologija.gov.rs/>

¹⁰¹ <https://www.mgsi.gov.rs/cir/projekti>

¹⁰² <https://www.mre.gov.rs/>

¹⁰³ <https://must.gov.rs/>

¹⁰⁴ <https://www.mpravde.gov.rs/>

¹⁰⁵ <https://mduls.gov.rs/category/projekti-i-programi/>

¹⁰⁶ <https://www.minljmpdd.gov.rs/>

¹⁰⁷ <https://www.mei.gov.rs/>

¹⁰⁸ <https://prosveta.gov.rs/>

¹⁰⁹ <https://www.zdravlje.gov.rs/>

¹¹⁰ <https://www.minrzs.gov.rs/sr>

¹¹¹ <https://minbpd.gov.rs/>

¹¹² <https://www.mos.gov.rs/>

¹¹³ <https://www.kultura.gov.rs/>

¹¹⁴ <https://www.mbs.gov.rs/>

inovacija¹¹⁵; Ministarstvo turizma i omladine¹¹⁶; Ministarstvo informisanja i telekomunikacija¹¹⁷; Ministarstvo za javna ulaganja¹¹⁸; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za unapređenje razvoja nedovoljno razvijenih opština¹¹⁹; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za koordinaciju aktivnosti i mera u oblasti odnosa Republike Srbije sa dijasporom¹²⁰; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za ravnomerni regionalni razvoj¹²¹), njihovih organa i agencija (Uprava carina; Uprava za slobodne zone; Republička direkcija za vode; Uprava za šume; Uprava za agrarna plaćanja; Uprava za poljoprivredno zemljište; Nacionalna akademija za javnu upravu; Razvojna agencija Srbije¹²²; Agencija za upravljanje lukama¹²³) i fondova (Fond za razvoj Republike Srbije¹²⁴; Fond za inovacionu delatnost¹²⁵; Fond za nauku Republike Srbije¹²⁶;

- Lokalni budžet, kao i krediti poslovnih banaka (Erste Bank A.D.¹²⁷; UniCredit banka¹²⁸; Banca Intesa¹²⁹; NLB Komercijalna banka¹³⁰; Banka Poštanska štedionica¹³¹; ProCredit banka¹³²) koje deluju na teritoriji RS.

Strani izvori finansiranja su: fondovi i programi EU, kreditne linije (kreditne linije stranih vlada i kreditne linije međunarodnih finansijskih institucija), razvojni i drugi fondovi zemalja van EU, projekti i sredstva zainteresovanih stranih investitora. Međunarodna razvojna pomoć RS obuhvata podršku bilateralnih i multilateralnih razvojnih partnera, uključujući i finansijsku podršku međunarodnih finansijskih institucija, a obezbeđuje se ili u vidu bespovratnih sredstava ili kao koncesionalni zajmovi, koji se odobravaju pod značajno boljim uslovima od tržišnih.

U narednom periodu posebno treba obratiti pažnju na mogućnosti mobilisanja sredstava iz sledećih međunarodnih fondova i programa:

¹¹⁵ <https://nitra.gov.rs/>

¹¹⁶ <https://www.mto.gov.rs/>

¹¹⁷ <https://mit.gov.rs/>

¹¹⁸ <https://www.obnova.gov.rs/>

¹¹⁹ <https://rnro.gov.rs/javni-konkursi/>

¹²⁰ <https://www.mbpdiaspora.gov.rs/>

¹²¹ <https://rrrz.gov.rs/extfile/sr/472/%D0%88avni%20poziv.pdf>

¹²² <https://ras.gov.rs/>

¹²³ <https://www.aul.gov.rs/>

¹²⁴ <https://fondzarazvoj.gov.rs/cir>

¹²⁵ <http://www.inovacionifond.rs/cir/>

¹²⁶ <https://fondzanauku.gov.rs/>

¹²⁷ <https://www.erstebank.rs/sr/Pravna-lica>

¹²⁸ <https://www.unicreditbank.rs/rs/pi.html>

¹²⁹ <https://www.bancaintesa.rs/>

¹³⁰ <https://www.nlbkb.rs/>

¹³¹ <https://www.posted.co.rs/>

¹³² <https://www.procreditbank.rs/>

- IPA - Instrument za pretpristupnu pomoć¹³³ (2021-2027; 2014-2020; 2007-2013), Programi evropske teritorijalne saradnje u Republici Srbiji 2021-2027¹³⁴, Investicioni okvir za Zapadni Balkan¹³⁵ (Western Balkans Investment Framework - WBIF), IPARD III¹³⁶, Višekorisnička IPA¹³⁷;
- Programi EU¹³⁸ (Digitalna Evropa¹³⁹, HORIZONT Evropa, Program za konkurentnost MSP – COSME, Program za zapošljavanje i socijalne inovacije, ERAZMUS, Kreativna Evropa, Evropa za građane i građanke, Evropski zdravstveni program III, FISKALIS 2020, CARINA 2020, Mehanizam civilne zaštite EU, Instrument za povezivanje Evrope, Prava, jednakost i građanstvo, Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava);
- Kohezijska politika i ostali fondovi EU¹⁴⁰ (Nova kohezijska politika 2021-2027, MADAD, Fond solidarnosti EU, Regionalni stambeni program) i Zelena agenda za Zapadni Balkan¹⁴¹;
- Međunarodni finansijski instrumenti-banke¹⁴² (Banka za razvoj Saveta Evrope - CEB, Evropska investiciona banka - EIB, Evropska banka za obnovu i razvoj - EBRD, Svetska banka - WB¹⁴³, Nemačka razvojna banka - KfW);
- Bilateralna i multilateralna saradnja, donatorski programi (Tim Ujedinjenih nacija u Srbiji¹⁴⁴, Nemačka agencija za tehničku saradnju - GIZ¹⁴⁵, Francuska razvojna agencija¹⁴⁶, Japan, Danska, Norveška, Holandija, Švedska, Kina, Austrija, Francuska, Grčka, Indija, Koreja, Poljska, Singapur, Slovenija, Turska, Nemačka, Sjedinjene Američke Države, Slovačka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Švajcarska i dr.).

Dostupni podaci o izvorima finansiranja su prikupljeni pretraživanjima više izvora: budžeta RS, srednjoročnih planova organa, podataka na internet stranicama organa RS, internet stranicama programa i projekata i dostupnim podacima na internet stranicama banaka. Podaci o iznosu sredstava finansiranja nisu javno dostupni za sve izvore.

U narednoj tabeli su prikazani raspoloživi izvori finansiranja urbanog razvoja čiji je detaljan pregled dat u Aneksu 4.

¹³³ <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/instrument-za-pretpristupnu-pomoc-2021-2027/>

¹³⁴

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/publikacije/Brosure%20nove/22/Programi_evropske_teritorijalne_saradnje_u_RS_2021-2027.pdf

¹³⁵ <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/investicioni-okvir-za-zapadni-balkan-western-balkans-investment-framework-wbif/>

¹³⁶ <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/ipard-iii/>

¹³⁷ <https://www.mei.gov.rs/src/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/visekorisnicka-ipa/>

¹³⁸ <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/programi-unije/>

¹³⁹ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>

¹⁴⁰ <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/kohezijska-politika/>

¹⁴¹ <https://balkangreenenergynews.com/rs/usvojeni-akcioni-plan-za-zelenu-agendu-za-zapadni-balkan-donosi-devet-milijardi-evra-grantova-rok-za-uskladjivanje-s-eu-ets-om-2024-godine/>

¹⁴² <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/bilateralni-i-multilateralni-partneri/po-medjunarodnim-organizacijama/>

¹⁴³ <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/brief/green-livable-resilient-cities-in-serbia-program>

¹⁴⁴ <https://serbia.un.org/sr/about/about-the-un>

¹⁴⁵ <https://nemackasaradnja.rs/giz/>

¹⁴⁶ <https://rs.ambafrance.org/AFD-4148>

Tabela 2: Izvori finansiranja (stanje jul 2023. godine)

N A C I O N A L N I I Z V O R I	NACIONALNI I REGIONALNI IZVORI		
	Ministarstvo finansija; Ministarstvo privrede; Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo zaštite životne sredine; Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture; Ministarstvo rudarstva i energetike; Ministarstvo unutrašnje i spoljne trgovine; Ministarstvo pravde; Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave; Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog; Ministarstvo za evropske integracije; Ministarstvo prosvete; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja; Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju; Ministarstvo sporta; Ministarstvo kulture; Ministarstvo za brigu o selu; Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija; Ministarstvo turizma i omladine; Ministarstvo informisanja i telekomunikacija; Ministarstvo za javna ulaganja; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za unapređenje razvoja nedovoljno razvijenih opština; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za koordinaciju aktivnosti i mera u oblasti odnosa Republike Srbije sa dijasporom; Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za ravnomerni regionalni razvoj Uprava carina; Uprava za slobodne zone; Republička direkcija za vode; Uprava za šume; Uprava za agrarna plaćanja; Uprava za poljoprivredno zemljište; Nacionalna akademija za javnu upravu; Razvojna agencija Srbije; Agencija za upravljanje lukama) i fondova (Fond za razvoj republike Srbije; Fond za inovacionu delatnost; Fond za nauku Republike Srbije		
	BANKE		
	Erste Bank A.D.; UniCredit banka; Banca Intesa; NLB Komercijalna banka; Banka Poštanska štedionica; ProCredit banka		
M E Đ U N A R O D N I I Z V O R I	FONDOVI EVROPSKE UNIJE		
	IPA–Instrument za pretprijetnu pomoć	Programi EU	Kohezioni politika i ostali fondovi EU
IPA 2021-2027	Digitalna Evropa	Nova kohezioni politika 2021-2027	
IPA 2014-2020	HORIZONT Evropa	MADAD	
IPA 2007-2013)	Program za konkurentnost MSP – COSME	Fond solidarnosti EU	
Programi evropske teritorijalne saradnje u Republici Srbiji 2021-2027	Program za zapošljavanje i socijalne inovacije	Regionalni stambeni program Zelena agenda za Zapadni Balkan	
Investicioni okvir za Zapadni Balkan	ERAZMUS		
IPARD III	Kreativna Evropa		
Višekorisićka IPA	Evropa za građane i građanke		
	Evropski zdravstveni program III		
	FISKALIS 2020		
	CARINA 2020		
	Mehanizam civilne zaštite EU		
	Instrument za povezivanje Evrope		
	Prava, jednakost i građanstvo		
	Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava		
	MEĐUNARODNI FINANSIJSKI INSTRUMENTI-BANKE		
	Banka za razvoj Saveta Evrope - CEB, Evropska investiciona banka - EIB, Evropska banka za obnovu i razvoj - EBRD, Svetska banka - WB, Nemaćka razvojna banka – KfW		
	BILATERALNA I MULTILATERALNA SARADNJA, DONATORSKI PROGRAMI		
	Tim Ujedinjenih nacija u Srbiji, Nemaćka agencija za tehnićku saradnju - GIZ, Francuska razvojna agencija, Japan, Danska, Norvećka, Holandija, Švedska, Kina, Austrija, Francuska, Grćka, Indija, Koreja, Poljska, Singapur, Slovenija, Turska, Nemaćka, Sjedinjene Amerićeke Države, Slovaćka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Švajcarska		

Oblasti aktivnosti za uspostavljanje i delovanje mehanizama visokog potencijala za finansiranje urbanog razvoja na lokalnom nivou upravljanja su:

- povećanje raspoloživih finansija – podrškom da prikupe sredstva za ulaganje u urbani razvoj bilateralnom saradnjom, privlačenjem EU i drugih donatorskih fondova (*raising*);
- upravljanje – stvaranje uslova koji omogućavaju privatne investicije u održivi urbani razvoj – oblikovanjem tržišta, npr. kroz poreske mehanizme, druge mehanizme za određivanje cena i/ili podršku održivim alternativama (*steering*);
- mešanje/kombinovanje finansijskih izvora – privlačenje privatnog finansijskog kapitala koristeći sredstva stimulacija i podsticaja iz javnih finansija za promenu odnosa rizika – povraćaja ulaganja kapitala, JPP i tzv. „investiciono vozilo” mogu igrati važnu ulogu u utvrđivanju dokaza ili uslova za komercijalni povraćaj (*blending*).

Za oblast povećanja sredstava (*raising*) lokalni nivo uprave može na više načina da podrži sprovođenje čitave skale finansijskih instrumenata visokih potencijala namenjenih za urbani razvoj i da upotrebi sledeće:

- *Procena vrednosti nepokretnosti* predstavlja sredstvo za finansiranje velikih razvojnih projekata koji podižu vrednost nepokretnosti. Ovo povećanje vrednosti može da se koristi kao izvor prihoda;
- *Cene, regulacija i standardi* – od posebnog su značaja za sektore koje karakterišu manje veličine potrebnih investicionih sredstava i gde su izbori potrošača ključni investicioni pokretači, kao što su distribuirana proizvodnja iz obnovljivih izvora energije, elektro mobilnost i zelena gradnja;
- *Međunarodno investiciono vozilo* – međunarodni finansijski instrumenti takođe imaju značajan potencijal za kretanja u oblasti održivog urbanog razvoja (*raising*), i imaju potencijal za mešanje različitih izvora u slučaju da domaći izvori imaju ograničen kapacitet;
- *Javno-privatno partnerstvo* – posebno su važna jer efektivnost JPP u velikoj meri zavisi od odgovarajuće identifikacije efekata, strukturisanosti i zrelosti projekata, ugovornih aranžmana i upravljačkih kapaciteta.

Primeri iz dosadašnje prakse kombinovanja izvora finansiranja dati su u sledećoj tabeli.

Tabela 3: Primeri iz prakse kombinovanja izvora finansiranja

Prioritetna područja intervencije (Strategija održivog urbanog razvoja RS do 2030)	Izvori finansiranja koji se koriste	
	Nacionalni izvori finansiranja	Međunarodni izvori finansiranja
Privredne i komercijalne zone i braunfild lokacije	Ministarstvo privrede IPA – konkurentnost + Vlada RS JPP Banke Dijaspora	Evropska investiciona banka Evropska banka za obnovu i razvoj KfW banka UN SDGs Švajcarska, Japan GIZ EU PRO
Nekontrolisano stihijsko širenje urbanih naselja i degradacija ruralnih područja	MGSI MDULSU Ministarstvo za javna ulaganja	Evropska investiciona banka UN SDGs
Ugrožene urbane strukture,	Ministarstvo kulture	Kreativna Evropa

urbane matrice i centralne urbane zone	MGSI JPP	Evropska investiciona banka Svetska banka WB Green fund KfW UN SDGs GIZ/AMBERO EU PRO
Delovi urbanih naselja sa problemom unapređenja društvenog standarda ili rešavanjem socijalnih problema	RS Program stanova za snage bezbednosti Ministarstvo za javna ulaganja	IPA Evropska banka za obnovu i razvoj Banka Saveta Evrope CEB Regionalni stambeni program UN SDGs SWISS PRO UNOPS
Naselja i delovi naselja izloženi problemima zaštite životne sredine i klimatskim promenama	Ministarstvo rudarstva i energetike Ministarstvo za javna ulaganja	IPA Evropska banka za obnovu i razvoj GIZ + KfW UN SDGs bilateralna saradnja
Celine sa NKD i graditeljskim nasledem, važnim reperima kulturno-istorijskog razvoja urbanih naselja, grupacije urbanih naselja	Ministarstvo kulture Ministarstvo turizma	World heritage foundation Kreativna Evropa IPA prekogranična saradnja Transnacionalna saradnja INTERREG ADRION DANUBE UN SDGs EU PRO

10 MONITORING I EVALUACIJA

Cilj ovog poglavlja jeste da pruži opšti okvir pokazatelja za praćenje (monitoring) i procenu (evaluaciju) napretka sprovođenja teritorijalnih strategija EU PRO Plus programa. Praćenje i procena su važni elementi u procesu implementacije teritorijalnih strategija i ispunjavaju niz važnih funkcija:

- **Efikasnost i delotvornost strategija:** praćenje generiše podatke i znanje za praćenje napretka i daje osnovu za revizije, i pomaže u proceni rezultata mera sadržanih u strategijama.
- **Transparentnost i odgovornost:** praćenje pokazuje da aktivnosti i rezultati prate dogovorene ciljeve i čini podatke transparentnim svim akterima, uključujući lokalne zajednice.
- **Vidljivost i kapacitet:** pokazivanje postignutog jača lokalnu mobilizaciju i vlasništvo; angažovanje na praćenju od strane lokalnih aktera utiče na razvoj kapaciteta i učenje.

Uspešno praćenje zavisi od kvaliteta i prikladnosti korišćenih pokazatelja. Prilikom odabira pokazatelja treba imati na umu neke osnovne principe. U idealnom slučaju, pokazatelji bi trebalo da budu:

- **relevantni** - blisko povezani s ciljevima strategija;
- **prihvaćeni** - od strane zaposlenih i relevantnih aktera;
- **verodostojni** - za one koji nisu stručnjaci, nedvosmisleni i laki za tumačenje;
- **laki** - praćenje je moguće uz male troškove i uz prihvatljivo administrativno opterećenje; i
- **neoborivi** – u odnosu na manipulaciju.

Dole navedeni spisak pokazatelja je koncipiran u skladu s pet tematskih ciljeva definisanih u teritorijalnim strategijama EU PRO Plus (tabela 4.). Njegova svrha je da deluje kao „meni“ za „vlasnike“ strategije da izaberu odgovarajuće pokazatelje u zavisnosti od njihovog izbora ciljeva. Iako pokazatelji pokrivaju širok spektar ciljeva, oni ne mogu obuhvatiti sve lokalno specifične kontekste. Dakle, svako urbano područje može da izabere dodatne pokazatelje specifične za strategiju koji će biti uključeni u lokalnu strategiju.

Predloženi pokazatelji zasnovani su na nizu različitih međunarodnih i domaćih izvora. Koliko je to moguće, pokazatelji se crpe iz postojećih nacionalnih izvora, kao što su Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine (SOURRS), Strategija pametne specijalizacije Republike Srbije 2020. do 2027. (SPSRS) i Strategija niskougleničnog razvoja (SNUR). Međutim, najveći deo pokazatelja uzet je sa spiska takozvanih zajedničkih pokazatelja učinka (eng. *RCO*) i rezultata (eng. *RCR*) definisanih u kontekstu Kohezione politike EU 2021-27. Oni su dopunjeni ciljevima održivog razvoja UN (COR).

Tabela 4: Spisak pokazatelja (indikatora) za praćenje i procenu napretka sprovođenja teritorijalnih strategija

Ciljevi	Indikatori	Jedinica mere	Izvori
Tematski cilj 1			
PC11 Unapređen i ujednačen kvalitet uređenosti i pristupačnosti urbanog područja	- Strategije integralnog teritorijalnog razvoja za koje je primljena podrška	Broj strategija	RCO 75 RCO 76 SOURRS
	- Integralni projekti teritorijalnog razvoja za koje je primljena podrška	Broj ugovorenih projekata	RCO 114 RCR 52 SOURRS
	- Novostvoreni ili obnovljeni otvoreni javni prostori u urbanim područjima	m ²	
	- Obnovljeno zemljište koje se upotrebljava za zelene površine, socijalno (priuštivo) stanovanje, ekonomske ili druge svrhe	m ²	
PC 1.2 Podsticanje zaštite kulturnog i graditeljskog nasleđa i promocija održive gradnje	- Ukupna sredstva utrošena za zaštitu, očuvanje i konzervaciju kulturnog i graditeljskog nasleđa i vernakularne arhitekture	Evro	SPRKS COR 11 SRKRS SOURRS
PC 1.3 Podsticanje razvoja održivog turizma i objedinjene turističke ponude	- Posetioci kulturnih i turističkih lokacija za koje je primljena podrška	Broj uvećanja posetilaca	RCR 77 SRTRS PPRS
PC 1.4 Podsticanje integralnog i održivog pristupa u sanaciji nelegalne izgradnje i njeno sprečavanje	- Sanirana, obnovljena i ponovo korišćena podstandardna ili neformalna naselja i jedinice	ha/m ²	SOURRS
PC 1.5 Jačanje i unapređenje upravljanja urbano-ruralnim vezama	- Integralni projekti teritorijalnog razvoja za ekosistemske usluge koje ruralna područja pružaju urbanim naseljima	Broj projekata	RCO 76 SOURRS SPRRS
Tematski cilj 2			
PC 2.1 Unapređenje energetske efikasnosti i smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte	- Godišnja potrošnja primarne energije (od čega: stambeni objekti, javne zgrade, preduzeća, drugo)	Smanjenje (MJ)	RCR 26 RCR 29 SNURRS
	- Procenjene emisije gasova sa efektom staklene bašte	Smanjenje t CO ₂	
PC 2.2 Podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije	- Ukupno proizvedena obnovljiva energija (od čega: električna energija, toplotna energija)	MWh	RCR 31 SNURRS
PC 2.3 Razvoj pametnih energetskih sistema, mreža i skladištenja	-Korisnici povezani na pametne energetske sisteme	Broj korisnika	RCR 33 SNURRS

PC 2.4 Prilagođavanje klimatskim promenama i sprečavanja rizika od katastrofa i otpornosti, jačanje rezilijentnosti na klimatske promene, uzimajući u obzir pristup zasnovan na ekosistemima	- Zelena infrastruktura izgrađena ili poboljšana za prilagođavanje klimatskim promenama	ha/m ²	RCO 26 PPIKUA P SNURRS
	- Stanovništvo koje ostvaruje koristi od mera zaštite od poplava	Broj ljudi	
PC 2.5 Obezbeđenje jednakog pristupa sanitaciji i snabdevanju vodom i unapređenje održivog upravljanja vodama	- Stanovništvo povezano na poboljšanu javnu mrežu vodosnabdevanja	Broj domaćinstava	RCR 41 RCR 35 RCR 42 RCO 25 PPRS
	- Stanovništvo povezano barem na sekundarnu javnu mrežu za prečišćavanje otpadnih voda	Broj domaćinstava	
	- Novoizgrađena ili učvršćena zaštita od poplava na obali reka i jezera	Dužina u km/m	
PC 2.6 Unapređenje upravljanja otpadom	- Separatno prikupljeni otpad	t	RCR 103 RCR 47 SNURRS
	- Reciklirani otpad	t	
PC 2.7. Jačanje zaštite i očuvanja prirode, biodiverziteta i zelene infrastrukture, i smanjenje svih oblika zagađenja	- Zelena infrastruktura za koju je primljena podrška u cilju zaštite biodiverziteta i očuvanja prirodnih staništa	ha/m ²	RCO 36 RCO 37 RCO 38 RCO 39 RCR 50 RCR 95 PPIKUA P PPRS PZVRS
	- Površina područja mreže Natura 2000 obuhvaćena merama zaštite i obnove	ha/m ²	
	- Površina obnovljenog zemljišta za koje je primljena podrška	ha/m ²	
	- Područje obuhvaćeno postavljenim sistemima za praćenje zagađenja vazduha	ha/m ²	
	- Stanovništvo koje ostvaruje korist od mera za kvalitet vazduha	Broj ljudi	
	- Stanovništvo koje ima pristup novoj ili poboljšanoj zelenoj infrastrukturi	Broj ljudi	
PC 2.8 Podsticanje održive multimodalne urbane mobilnosti	- Godišnji broj korisnika novog ili modernizovanog javnog prevoza	Uvećanje broja korisnika	RCR 62 RCR 63 RCR 64 PPRS
	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih tramvajskih linija i linija (podzemne) železnice		
	- Godišnji broj korisnika infrastrukture namenjene vožnji biciklom		
	- Godišnji broj korisnika novog ili modernizovanih puteva		
PC 2.9 Razvoj pametne, sigurne, održive i multimodalne saobraćajne mreže od međunarodnog i	- Godišnji broj korisnika novog ili modernizovanih puteva	Uvećanje broja korisnika	RCR 55 RCR 58 RCR 59 RCR 60

nacionalnog značaja koja je otporna na klimatske promene	- Godišnji broj korisnika novoizgrađenih, poboljšanih, obnovljenih ili modernizovanih železnica	Uvećanje broja korisnika	SNURRS PPRS
SC 2.10 Razvoj i jačanje održive, pametne i multimodalne nacionalne, regionalne i lokalne mobilnosti koja je otporna na klimatske promene, uključujući bolji pristup saobraćajnoj mreži od međunarodnog i nacionalnog značaja i prekograničnoj mobilnosti	- Teretni železnički transport	t	
	- Teretni transport unutrašnjim plovnim putevima	t	
Tematski cilj 3			
PC 3.1 Razvoj i jačanje istraživačkih i inovacionih kapaciteta i primena naprednih tehnologija	- Preduzeća koja su primila podršku (od čega: mikro-, mala, srednja, velika)	Broj preduzeća	RCO 01 RCR (3)01
	- Stvorena radna mesta u entitetima koji su primili podršku	Broj ljudi	RCR 102 SNTRRS
	- Stvorena radna mesta u području istraživanja u entitetima koji su primili podršku	Broj ljudi	SRVIRS SIPRS SRSEERS
PC 3.2 Korišćenje prednosti digitalizacije za građane, preduzeća, istraživačke institucije i organe javne uprave	- Korisnici novih i poboljšanih javnih digitalnih usluga, proizvoda i procesa	Broj korisnika	RCR 11 RCR 12 RCR 13
	- Korisnici novih i poboljšanih digitalnih usluga, proizvoda i procesa koje su razvila preduzeća	Broj korisnika	SRIDIB SNTRRS SRVIRS
	- Preduzeća koja su postigla visok digitalni intenzitet	Broj preduzeća	
PC 3.3 Jačanje održivog rasta i konkurentnosti MSP-ova i otvaranje radnih mesta	- Nova preduzeća koja preživljavaju na tržištu	Broj preduzeća koja preživljavaju u na tržištu 2 godine nakon otvaranja	RCR 17 RCR 18 RCR 19 RCR 25 SPRMSP PK SIPRS
	- MSP-ovi koji koriste usluge inkubatora nakon stvaranja inkubatora	Broj preduzeća	
	- Preduzeća sa većim prometom	Broj preduzeća	
	- MSP-ovi sa višom dodatnom vrednosti po zaposlenom	Broj preduzeća	
PC 3.4. Razvoj kompetencija za pametnu specijalizaciju 4S, industrijsku tranziciju i	- Pripravništva omogućena potporama u MSP- ovima - Osoblje MSP-ova koje završava	Broj ljudi	RCR 97 RCR 98 SPSRS

preduzetništvo, u okviru četvorostruke spirale inovacija (privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor - institucionalni učesnici)	osposobljavanje za veštine za pametnu specijalizaciju, industrijsku tranziciju i preduzetništvo (prema vrsti veštine: tehnička, upravljačka, preduzetnička, zelena, druga)		SOURRS SNTRRS SRVIRS SIPRS SRSERS
PC 3.5 Jačanje digitalne povezanosti	- Stambeni objekti sa pretplatom na širokopolasni pristup mreži vrlo visokog kapaciteta	Broj stanova	RRCR 53 RCR 54 SRIDIB
	- Preduzeća sa pretplatom na širokopolasni pristup mreži vrlo visokog kapaciteta	Broj preduzeća	SNTRRS
PC 3.6 Podsticanje i promovisanje prelaza na cirkularnu i resursno efikasnu ekonomiju	- Otpad koji se upotrebljava kao sirovina	Povećanje (t)	RRCR 48 SNURRS PRCERS SIPRS PUMS
PC 3.7 Podsticanje i promovisanje prelaza na ekonomiju sa nultom neto stopom emisije ugljenika	- Procenjene emisije gasova sa efektom staklene bašte	Smanjenje t CO ₂	RRCR 29 RCR 105
	- Procenjene emisije gasova sa efektom staklene bašte po kotlovima i sistemima grejanja prenamenjenim iz čvrstih fosilnih goriva u gas	Smanjenje t CO ₂	RCO 59 SNURRS SIPRS
	- Infrastruktura za alternativna goriva (tačke za punjenje/napajanje)	Broj tačaka	
	- Pošumljavanje	ha/m ²	
Tematski cilj 4			
PC 4.1 Unapređenje delotvornosti i inkluzivnosti tržišta rada i pristupa kvalitetnom zapošljavanju i dostojanstvenom radu i podsticanje socijalnog preduzetništva	- Površina novih ili modernizovanih objekata za usluge zapošljavanja	m ²	RCO 61 RCR 65 SZRS
	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata za usluge zapošljavanja	Broj korisnika	
PC 4.2 Razvoj socijalne infrastrukture i usluga i podsticanje socijalne inkluzije i socijalnih inovacija	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata socijalne zaštite - Stanovništvo obuhvaćeno projektima u okviru integrisanog delovanja za socioekonomsku inkluziju marginalizovanih zajednica, domaćinstava sa niskim prihodima i društvenih grupa u nepovoljnom položaju	Broj korisnika	RRCR 74 RCO 113 SDRUSZ Z
PC 4.3 Promovisanje socijalno-ekonomske inkluzije marginalizovanih zajednica, domaćinstava sa	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih socijalnih stanova	Broj domaćinstava	RRCR 67 SOURRS SDRUSZ Z

niskim prihodima i društvenih grupa u nepovoljnom položaju, uključujući osobe sa posebnim potrebama, putem integrisanog delovanja koje obuhvata stanovanje i socijalne usluge			
PC 4.4 Pобољшanje jednakog pristupa inkluzivnim i kvalitetnim uslugama obrazovanja	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata za brigu o deci - Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata obrazovanja	Broj korisnika	RCR 70 RCR 71 SROVRS
PC 4.5 Obezbeđivanje jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti i podsticanje otpornosti zdravstvenog sistema	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih usluga e-zdravstvene zaštite - Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata zdravstvene zaštite	Broj korisnika	RCR 72 RCR 73 SJZRS
PC 4.6 Obezbeđivanje jednakog pristupa uslugama, programima i objektima kulture	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata kulture	Broj korisnika	SRKRS
PC 4.7 Obezbeđivanje jednakog pristupa uslugama, sadržajima i objektima sporta i rekreacije	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih objekata sporta i rekreacije	Broj korisnika	SMRS PPRS
PC 4.8 Stvaranje podsticajnog okruženja za inicijative i aktivnosti mladih	- Godišnji broj korisnika novih ili modernizovanih inicijativa i aktivnosti mladih	Broj korisnika	SMRS
Tematski cilj 5			
PC 5.1 Podsticanje upravljanja razvojem na više nivoa - lokalni, nacionalni, međunacionalni, EU i dr.	- Osnovana projektna jedinica za implementaciju Strategije - Integralni projekti teritorijalnog razvoja koji uključuju lokalni, nacionalni, međunarodni I EU nivo, I uključuju primenu različitih upravljačkih instrumenata – kolaborativnih, komandnih, hibridnih	Da/ne Broj ugovorenih projekata	RCO 75 RCO 76 SOURRS
PC 5.2 Podsticanje pristupa sa više aktera – privreda, obrazovanje, nauka, javni i civilni sektor	- Primena modela četverostruke i petostruke spirale inovacija	Broj inicijativa	SPSRS SOURRS SNTRRS
PC 5.3 Unapređenje međuopštinske saradnje kroz institucionalnu saradnju	- Stanovništvo obuhvaćeno projektima u okviru strategija integralnog teritorijalnog razvoja	Broj ljudi	RCO 74
PC 5.4 Podsticanje participativnog pristupa i inicijativa vođenih	- Akteri koji su učestvovali u pripremi i sprovođenju strategija integralnog teritorijalnog razvoja	Broj učesnika	RCO 112 RCO 80 ZRR

zajednicom uz uključivanje lokalnih aktera	- Strategije za lokalni razvoj pod vođstvom zajednice za koje je primljena podrška	Broj učesnika	SOURRS
	- Razvijena inovativna rešenja, kao otvorena platforma za inovacije, živa laboratorija, građanska nauka i dr.	Broj inovativnih rešenja	
	- Primena rodno odgovornog pristupa u pripremi i sprovođenju strategija	Broj učesnika	
PC 5.5 Podsticanje mešanja (<i>blending</i>) finansiranja urbanog razvoja iz različitih vidova finansiranja (domaćih i međunarodnih)	- Primena različitih izvora finansiranja prioriternih intervencija u urbanim područjima teritorijalnih strategija	Evro	RCO 75 RCO 80 SOURRS
	- Sprovođenje javno-privatnog partnerstva	Broj projekata JPP	
	- Strategije integralnog teritorijalnog razvoja za koje je primljena podrška - Strategije za lokalni razvoj pod vođstvom zajednice za koje je primljena podrška	Broj strategija	
SC 5.6 Jačanje transparentnosti odlučivanja na nivou urbanog područja	- Razvoj informacionog sistema za potrebe upravljanja teritorijalnim razvojem	Broj razvijenih sistema	SOURRS SRIDIB

Izvori indikatora:

REGULATION (EU) 2021/1058 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 24 June 2021 on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund. Official Journal of the European Union L 231/60. Common output and result indicators for ERDF and the Cohesion Fund – Article 8(1)(1)	RCO – pokazatelji učinka; RCR – pokazatelji rezultata
Ciljevi održivog razvoja /SDGs (Sustainable Development Goals), UN	COR
Zakon o rodnoj ravnopravnosti, 2021	ZRR
Program upravljanja muljem u Srbiji od 2023. do 2032. godine	PUMS
Strategija niskougleničnog razvoja Republike Srbije za period od 2023. do 2030. godine sa projekcijama do 2050. godine	SSNRRS
Strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine	SMRS
Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine	SDRUSZZ
Program zaštite vazduha u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine sa akcionim planom	PZVRS
Program razvoja cirkularne ekonomije u Republici Srbiji za period 2022–2024. godine	PRCERS

Program upravljanja otpadom u Republici Srbiji za period 2022-2031. godine	PUORS
Program prilagođavanja na izmenjene klimatske uslove sa Akcionim planom, Nacrt.	PPIKUAP
Prostorni Plan Republike Srbije od 2021. do 2035. godine, Nacrt	PPRS
Strateški prioriteti razvoja kulture Republike Srbije od 2021-2025. godine	SPRKRS
Integrirani nacionalni energetska i klimatski plan Republike Srbije za period 2021 do 2030 sa vizijom do 2050. godine	INEKPRS
Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine	SRIDIB
Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine „Moć znanja”	SNTRRS
Strategija razvoja startup ekosistema Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine	SRSERS
Strategija industrijske politike Republike Srbije od 2021. do 2030. godine	SIPRS
Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine	SZRS
Strategiji razvoja obrazovanja i vaspitanja u Srbiji do 2030. godine	SROVS
Strategija pametne specijalizacije u Republici Srbiji za period 2020-2027. godine	SPSRS
Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine	SOURRS
Strategija razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2020-2025. godine	SRVIRS
Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine	SJZRS
Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine	SRTRS
Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine	SPRRRS
Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine	SPRMSPPK

11 IMPLEMENTACIJA

Sprovođenje Strategije počinje odmah nakon njenog usvajanja. Implementacija sadrži veoma zahtevne obaveze u smislu upravljanja, i to:

- pripreme i određivanja prioriternih projekata,
- pripreme i objavljivanja poziva za predloge projekata i odobravanja operacija,
- pribavljanja projekata za izgradnju / sprovođenje,
- realizacije i zatvaranja projekata,
- vođenja i upravljanja /održavanja projekata.

Sve ove funkcije će sigurno dovesti do toga da postojeće strukture i institucije Grada Novog Pazara budu angažovane za sprovođenje Strategije. U ovoj fazi Grad Novi Pazar nema odgovarajuće kapacitete, resurse i znanje da bi delotvorno obavljao sve navedene funkcije. Iz tog razloga će biti uspostavljena Jedinica za koordinaciju projekata (JKP), kako bi podržala Grad Novi Pazar u sprovođenju ove Strategije i uspostavljanju systemske promene u planiranju i implementaciji.

Trenutna upravljačka struktura za proces izrade Strategije obuhvata:

- Radnu grupu koja deluje i kao odbor aktera i socijalnih partnerstava,
- Savet za razvoj, koji deluje i kao politički koordinacioni odbor.

Delokrug rada Saveta za razvoj već pokriva političke aspekte izbora projekata i realizacije Strategije. Stoga, ovom delokrugu rada treba dodati vođenje procedura kako bi se omogućilo sprovođenje Strategije. Radna grupa ima zadatak da podrži Savet tokom izrade Strategije i biće raspuštena nakon njenog usvajanja. Stoga, Jedinica za koordinaciju projekata (odnosno Jedinica za koordinaciju projekta i međuopštinsku saradnju u slučaju šire teritorije) sledi korake Radne grupe radi:

- Podrške Savetu za razvoj u procesu identifikacije projekata koji se odvija između različitih zainteresovanih strana (odeljenje za urbanizam pri upravi JLS, upravni organ/posredni organ, Evropska investiciona banka EIB, Evropska banka za obnovu i razvoj EBRD, itd).
- Međusektorske koordinacije svih potrebnih studija da bi projekat i proces poslovnog planiranja "sazreli", kroz uključivanje i drugih odeljenja/jedinica lokalne samouprave, prema potrebi. Pored toga, pruža podršku koordinaciji između različitih lokalnih politika - plana integrisanih teritorijalnih investicija i opštinskog programa kapitalnih investicija, kao i plana razvoja JLS, prostorno-planske dokumentacije i ostalih sektorskih strategija, programa i akcionih planova. Jedinica za koordinaciju projekata neće biti direktno odgovorna za planiranje i programiranje na nivou JLS, već će blisko saradivati sa nadležnim sektorima i svim drugim nadležnim organima. U koordinaciji sa službama za nabavke (odeljenje za budžet i finansije) Grada Leskovca, JKP će biti podrška za efikasno uspostavljanje i odobravanje ugovora sa dobavljačima i konsultantima na svakom projektu, uključujući studije/ankete potrebne za podnošenje zahteva, odobravanje, dozvole (npr. Procena uticaja na životnu sredinu i strateška procena uticaja, anketa o saobraćaju, itd).
- Administriranja ugovora, što predstavlja dužnost svakog sektora u okviru kojeg se projekat sprovodi (npr. odsek/preduzeće za čišćenje i reciklažu za ugovore o

upravljanju otpadom, itd). JKP je uključena u koordinaciju i podršku administriranju ugovora o uslugama i ugovora sa različitim sektorima (i konsultantima).

- Povezivanja sa organima uprave koji izdaju dozvole i sa konsultantima tokom procesa izrade i podnošenja zahteva za odobrenje/dozvolu, da bi se zadovoljile potrebe izdavanja dozvola/licenci i dobila neophodna odobrenja/dozvole/licence.
- Podrške organu/odeljenju za urbanizam i upravnom organu/posrednom organu u upravljanju projektnim fondom da bi pripremili potrebne finansijske i tehničke dokumente/studije/ekspertize za zahteve za isplatu i finansijske sisteme. Ova funkcija treba da bude usklađena sa finansijskim upravljanjem čitave JLS.
- Upravljanja projektima, da bi se obezbedilo da projekti ispunjavaju planirane ciljeve. Jedinica za koordinaciju projekata treba da sprovodi minimalno sledeće zadatke: obezbeđuje da projekti ispunjavaju opšte ciljeve programa (urbanističko planiranje kao i poslovno planiranje) i konkretne ključne indikatore učinka koji se utvrđuju okvirom politika integrisanih teritorijalnih investicija; koordinaciju redovnih sastanaka za praćenje napretka na lokalnom i regionalnom nivou, kao i sa finansijerima i konsultantima; vođenje računa o povezanim administrativnim funkcijama upravljanja projektima (koje finansira EU), od identifikacije i evaluacije projekta do finalnih izveštaja o završetku projekata.
- Obezbeđivanje efikasnog i efektivnog mehanizma za jačanje i izgradnju kapaciteta za ostvarivanje postavljenih ciljeva. Ova izgradnja kapaciteta je za zaposlene u Jedinici za koordinaciju projekata u nekim konkretnim oblastima, koji se bave upravljanjem i koordinacijom zaduženja Jedinice. U širem kontekstu razvijanje kapaciteta je i za druge relevantne strane/aktere koji su uključeni u investicioni program, i gde je prepoznata potreba za razvijanjem kapaciteta.
- Osiguravanja da su ispunjene neophodne aktivnosti vezane za PR, publicitet i komunikaciju, u koordinaciji sa i uz podršku službe za komunikacije i rad sa zajednicom Grada Leskovca. Ove aktivnosti treba da obuhvataju odgovarajuću komunikaciju i povezivanje sa zajednicom (privatnim, javnim, civilnim, obrazovnim i istraživačkim sektorom), imajući u vidu projektno planiranje i sprovođenje, da bi se obezbedilo učešće i dugoročna održivost projekata.
- Upravljanja bazom podataka za praćenje i pripremanje svih neophodnih izveštaja za upravni organ/posredno telo. Jedinica za koordinaciju projekata će biti odgovorna za: praćenje rezultata projekata, tokom njihovog sprovođenja i nakon završetka. Završetak projekta je u skladu sa standardima Republike Srbije i EU. Procene socio-ekonomskog uticaja u kojima je detaljno prikazano na koji način je program investicija uticao na zajednice i opštine u smislu razvoja kompetencija, uključivanja zajednice, opštinskih partnerstava, lokalnog ekonomskog i međuopštinskog razvoja, i načina na koji je unapređen kvalitet života u zajednicama. Preporučuje se sprovođenje takvih studija. Omogućavanje sprovođenja i podrška potrebnim studijama i ekspertiza (kao što su procene uticaja projekata na stanovništvo i životnu sredinu, odnosno studije za procenu rizika, itd).

U tom cilju, Grad Novi Pazar ima jednu od sledeće tri mogućnosti za uspostavljanje Jedinice za koordinaciju projekata:

- 1) Uspostavljanje JKP kao posebne radne grupe koja će koristiti postojeće zaposlene, koji će biti prebačeni u JKP. U tom slučaju, JKP će „pozajmiti“ ljudske i druge resurse od postojećih administrativnih jedinica JLS.
- 2) Uspostavljanje JKP kao nove administrativne jedinice unutar strukture JLS. U tom slučaju zaposlili bi se novi kadrovi da popune Jedinicu, ali bi postojeći kadrovi i resursi mogli biti preneti u novu jedinicu. Treba istaći da postoji veliki rizik zbog odliva kadrova, nedovoljnog broja zaposlenih za svakodnevne zakonske obaveze, kao i dobijanja novih nadležnosti opština u procesu decentralizacije i ulaska u EU.
- 3) Zasnovati JKP u postojećoj administrativnoj jedinici čiji bi delokrug rada mogao biti prilagođen na odgovarajući način, tako da takođe pokrije zadatke i funkcije JKP. Kao i u prethodnoj varijanti, postoji veliki rizik zbog odliva kadrova, nedovoljnog broja zaposlenih za svakodnevne zakonske obaveze, kao i dobijanja novih nadležnosti opština u procesu decentralizacije i ulaska u EU.

U svakom slučaju, Jedinica za koordinaciju projekata treba da ima jasan mandat gradonačelnika i da direktno odgovara kabinetu gradonačelnika. Potrebni su minimalno sledeći kadrovi unutar opštine za funkcije Jedinice za koordinaciju projekata:

- šef Jedinice za koordinaciju projekata;
- projektni menadžer;
- inženjer/ekspert za sprovođenje projekata;
- službenik za nabavke;
- finansijski menadžer ili administrator;
- IT specijalista za prikupljanje podataka;
- službenik za zajednicu i službenik za vezu i komunikacije;
- službenik za koordinaciju politika i sektora.¹⁴⁷

Nakon zatvaranja projekta, Grad Novi Pazar bi trebalo da vodi i održava kreirane elemente. U slučaju „soft“ projekata, lokalna samouprava treba da razmotri sprovođenje izlazne strategije projekta. Uobičajeno, to bi značilo da bi postojeća služba JLS preuzela ili bi bila napravljena posebna jedinica, ili bi odgovornost bila prenetu civilnom društvu/NVO ili RRA koje su institucionalni mehanizam koji su opštine osnovale za međuopštinsku saradnju. Stoga je imperativ da vođenje i održavanje, kao i izlazne strategije dobiju dužnu pažnju kada se sprovedu studije izvodljivosti za bilo koji projekat, a da Grad Leskovac koristi period sprovođenja projekta da uspostavi sisteme i institucije koji bi obezbedili dugoročno funkcionisanje projekata. Jedinica za koordinaciju projekata bi imala odgovornost da obezbedi da JLS ima resurse da ispuni obaveze u odnosu na vođenje i održavanje svih kapitalnih projekata. Jedinica za koordinaciju projekata će pomoći direktno ili indirektno gde god je moguće u odnosu na vođenje i održavanje programa.

¹⁴⁷ Ova osoba će omogućavati usklađivanje između politika, strategija, projekata i izvora finansiranja. Podržavala bi Savet za razvoj urbanog područja kroz rad/identifikaciju projekata. Takođe bi omogućavala međusektorsku koordinaciju i koordinaciju plana integrisanih teritorijalnih investicija i opštinskog plana kapitalnih investicija, u kontekstu ciljeva kohezije politike EU.

12 IZVORI

- Generalni urbanistički plan Novog Pazara 2020, https://www.novipazar.rs/images/download/urbanizam/vazeci_planovi/PROSTORNI_PLAN_NOVOG_PAZARA/Prostorni_plan_grada_Novog_Pazara.pdf
- Evropska komisija (2021). Zajedničke uredbe i propisi. Zajednički pokazatelji ostvarenja i rezultata za Evropski fond za regionalna ulaganja (Ulaganja u radna mesta i rast i Interreg) i Evropski kohezioni fond (EK, 2021) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2021:231:FULL&from=EN>
- EC New Cohesion Policy 2021-2027. https://ec.europa.eu/regional_policy/2021-2027_en
- Zakon o uspostavljanju i funkcionisanju sistema za upravljanje kohezionom politikom, 2023, Nacrt. <https://www.mei.gov.rs/srp/vesti/2811/detaljnije/w/0/nacrt-zakona-o-uspostavljanju-i-funkcionisanju-sistema-za-upravljanje-kohezionom-politikom-na-portalu-ekonsultacije/>
- Zaposleni u Republici Srbiji, 2020, Republički zavod za statistiku, 2021.
- Zakon o Prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, broj 88/2010
- Integrisani nacionalni energetska i klimatski plan Republike Srbije za period 2021 do 2030 sa vizijom do 2050. godine. <https://www.mre.gov.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/integrisani-nacionalni-energetska-i-klimatski-plan-republike-srbije-za-period-2021-do-2030-sa-vizijom-do-2050-godine>
- Lista elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije, Etnografski muzej u Beogradu, <https://nkns.rs/cyr/elementi-nkns?page=5>
- Osnovno obrazovanje – Podaci o lokacijama i objektima, Ministarstvo prosvete, 2023.
- Opštine i regioni u Republici Srbiji, RZS, 2022
- Opštine i regioni u Republici Srbiji, RZS, 2021
- Opštine i regioni u Republici Srbiji, RZS, 2020
- Osmotrene promene klime u Srbiji i projekcije buduće klime na osnovu različitih scenarija budućih emisija, UNDP Srbija, 2018
- Pertoldi M, Fioretti C, Guzzo F, Testori G, De Bruijn M, Ferry M, Kah S, Servillo L A and Windisch S (2022). Handbook of Territorial and Local Development Strategies (Priručnik o strategijama održivog urbanog razvoja), <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC130788>
- Plan održivog razvoja grada novog Pazara 2021-2030, 2021, https://www.novipazar.rs/images/dokumenti/strategije/Plan_ozdrzivog_razvoja_Novog_Pazara-2021-2030.pdf
- Plan javnog zdravlja grada Novog Pazara 2019-2026, „Službeni list grada Novog Pazara“, broj 6/2019
- Popis 2011, RZS
- Predškolsko obrazovanje – Podaci o lokacijama i objektima, Ministarstvo prosvete, 2023.

- Program prilagođavanja na izmenjene klimatske uslove sa Akcionim planom, Nacrt. <https://www.ekologija.gov.rs/informacije-od-javnog-znacaja/javne-rasprave/javni-poziv-za-ucesce-javnosti-u-procesu-konsultacija-u-vezi-sa-izradom-programa-prilagodjavanja-na-izmenjene-klimatske-uslove-sa-akcionim-planom-0>
- Program razvoja cirkularne ekonomije u Republici Srbiji za period 2022–2024. godine ("Sl. glasnik RS", br. 137/2022) <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/drugiakt/2022/137/1>
- Program upravljanja muljem u Srbiji od 2023. do 2032. godine <https://www.ekologija.gov.rs/lat/saopstenja/vesti/prvi-put-usvojen-vazan-planski-dokument-%E2%80%93-program-upravljanja-muljem-u-republici-srbiji>
- Program upravljanja otpadom u Republici Srbiji za period 2022-2031.godine ("Sl. Glasnik RS", br. 12/2022) http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2022_02/SG_012_2022_010.htm
- Program zaštite vazduha u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine sa akcionim planom ("Sl. glasnik RS", br. 140/2022) <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/drugiakt/2022/140/1>
- Prostorni plan grada Novog Pazara, 2012, https://www.novipazar.rs/images/download/urbanizam/vazeci_planovi/PROSTORNI_PLAN_NOVOG_PAZARA/Prostorni_plan_grada_Novog_Pazara.pdf
- Prostorni Plan Republike Srbije od 2021. do 2035. godine, Nacrt. <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf>
- Procena ugroženosti od elementarnih nepogoda i drugih nesreća grada Novog Pazara, „Službeni list grada Novog Pazara“, broj 8/2018
- Prvi rezultati Popisa 2022, RZS, 2022
- Registar SEVESO postrojenja na teritoriji Republike Srbije, Ministarstvo zaštite životne sredine, 2023, https://www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/2023-01/registar_seveso_postrojena_na_teritoriji_republike_srbije_0.pdf
- Republika Srbija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 22 (2019). Akcioni plan za ispunjavanje zahteva u oblasti kohezivne politike EU Poglavlje 22 – Regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/ap_pg_22.pdf
- Spisak nepokretnih kulturnih dobara od izuzetnog značaja, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, https://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php
- Spisak nepokretnih kulturnih dobara od velikog značaja, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, https://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php
- Srednje obrazovanje – podaci o lokacijama i objektima i prostorijama, Ministarstvo prosvete, 2023.
- Status površinskih voda Srbije u periodu 2017-2019, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2021.
- Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine ("Sl. glasnik RS", br. 12/2022). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2022/12/1>

- Strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine ("Sl. glasnik RS", br. 9/2023)
- Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine („Sl. glasnik RS”, broj 35/15). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/35/1/reg>
- Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine ("Sl. glasnik RS", br. 18/2021, 36/2021). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/ispravka/2021/36/1>
- Strategija industrijske politike Republike Srbije od 2021. do 2030. godine („Sl. glasnik RS“, br. 35/2020). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/35/1/reg>
- Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji 2018-2026. godine („Sl. glasnik RS“, br. 61/2018). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/61/1/reg>
- Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine „Moć znanja” („Sl. glasnik RS“, br. 10/2021). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>
- Strategija niskougljeničnog razvoja Republike Srbije za period od 2023. do 2030. godine sa projekcijama do 2050. godine. <https://www.ekologija.gov.rs/saopstenja/vesti/vlada-republike-srbije-usvojila-strategiju-niskougljenicnog-razvoja-do-2030-godine>
- Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine („Sl. glasnik RS“, br. 47/2019). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/47/1/reg>
- Strategija pametne specijalizacije u Republici Srbiji za period 2020-2027. godine („Sl. glasnik RS“, br. 21/2020). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/10/1/reg>
- Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine („Sl. glasnik RS“, br. 86/2021). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/86/1/reg>
- Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine („Sl. glasnik RS“, broj 85/2014). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2014/85/1>
- Strategija razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2020-2025. godine („Sl. glasnik RS“, br. 96/2019). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/96/1/reg>
- Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Srbiji do 2030. godine („Sl. glasnik RS“, broj 107/2021). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/63/1/reg>
- Strategija razvoja startup ekosistema Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine ("Sl. glasnik RS", br. 125/2021) http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2021_12/SG_125_2021_011.htm

- Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine („Sl. glasnik RS“, br. 98/2016). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/98/1>
- Strateški plan održivog razvoja grada 2017-2028, https://www.novipazar.rs/images/dokumenti/strategije/strateski_plan_odrzivog_razvoja_novog_pazara.pdf
- Upitnik za jedinice lokalne samouprave (JLS) – Novi Pazar, 2022.
- Uredba o planu mreže zdravstvenih ustanova, „Službeni glasnik RS“, br. 5/2020, 11/2020, 52/2020, 88/2020, 62/2021, 69/2021, 74/2021 i 95/2021
- Uredba o nacionalnoj ekološkoj mreži, „Službeni glasnik RS“, broj 102/2010
- Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Prostorne kulturno-istorijske celine Stari Ras sa Sopoćanima, „Službeni glasnik RS“, broj 47/2012
- Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene Parka prirode Golija, „Službeni glasnik RS“, broj 16/2009.
- Fioretti C, Pertoldi M, Busti M and Van Heerden S (2020). Handbook of Sustainable Urban Development Strategies (Priručnik o strategijama održivog urbanog razvoja), Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC118841>
- <https://katastar.rgz.gov.rs/RegistarCenaNepokretnosti/>
- <https://www.csrnovipazar.org.rs/?view=article&id=29&catid=2>
- <https://www.dznovipazar.rs/o-nama>
- <https://www.obnp.co.rs/2023/03/24/pocela-izgradnja-klinicko-bolnickog-centra-u-novom-pazaru/>
- <https://www.rcnp.rs/>
- www.biblioteka-np.org.rs
- <http://www.kcnovipazar.rs/>
- <https://muzejnp.rs/>
- <https://riscnovipazar.rs/>
- <https://www.europeanbestdestinations.com/destinations/eden/novi-pazar/>
- <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/najcesca-braca-madjari-i-grci/>
- <http://jpp.gov.rs/koncesijevesti/spisak>
- <https://www.novipazar.rs/dokumenti#projekti-u-novom-pazaru>

13 ANEKSI

13.1 ANEKS 1 – ODLUKA O PRISTUPANJU IZRADI STRATEGIJE RAZVOJA URBANOG PODRUČJA NOVOG PAZARA

Na osnovu člana 12. Zakona o planskom sistemu („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 30/2018), člana 13. stav 6. i člana 21. Zakona o lokalnoj samoupravi („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 129/2007, 83/2014 - dr. zakon, 101/2016 - dr. zakon, 47/2018, 111/2021 - dr. zakon), članom 20. Zakona o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br.129/2007, 18/2016, 47/2018 i 9/2020 - dr. zakon), Pravilnikom o smernicama dobre prakse za ostvarivanje učešća javnosti u pripremi nacрта zakona i drugih propisa i akata („Službeni glasnik RS“, broj 51/2019), Strategijom održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030. godine („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 47/2019), člana 46. stav 1. tačka 5) Statuta grada Novog Pazara („Službeni list grada Novog Pazara“, broj 6/19), Skupština grada Novog Pazara na sednici održanoj 12. septembra 2022. godine, donosi

ODLUKU O PRISTUPANJU IZRADI STRATEGIJE RAZVOJA URBANOG PODRUČJA GRADA NOVOG PAZARA

Član 1.

Grad pristupa izradi Strategije razvoja urbanog područja grada Novog Pazara.

Član 2.

Pod Strategijom razvoja urbanog područja grada Novog Pazara (u daljem tekstu: Strategija), u smislu ove Odluke, podrazumeva se planski dokument razvoja, a u skladu sa pravilima Evropske Unije¹.

Član 3.

Cilj izrade Strategije je da doprinese održivom razvoju teritorije zasnovanom na unapređenju socijalnih, ekonomskih, klimatskih, kulturnih i prostornih aspekata razvoja, kao i aspekata životne sredine. Posebna pažnja se posvećuje pronalasku rešenja za aspekte životne sredine i klimatske izazove, prelaz na klimatski neutralnu ekonomiju, bolje korišćenje potencijala digitalnih tehnologija u inovacione svrhe, te podsticanje razvoja urbanih područja. Strategija postavlja prioritete održivog urbanog razvoja, doprinosi maksimiziranju vrednosti finansiranja i razvijanju veza unutar i izvan okruženja.

Član 4.

Polaznu osnovu za formulisanje Strategije predstavljaju definisani pravci razvoja Republike Srbije i Evropske unije i grada Novog Pazara, kroz sagledavanje Evropskih, nacionalnih i lokalnih razvojnih dokumenata i dokumenata javnih politika, i programa i projekta koji se realizuju u Novom Pazaru (*naziv grada*).

Proces izrade Strategije podrazumeva sledeće faze:

- a) Izrada analize stanja/SWOT analize i identifikacija potreba i potencijala;
- b) Definisane vizije, ciljeva, paketa mera, usklađenih sa ciljevima iz hijerarhijski nadređenih akata strateškog planiranja;
- c) Identifikacija prioriteta projekata;
- d) Definisane prioriteta područja intervencije;
- e) Definisane upravljačkog mehanizma za sprovođenje Strategije;
- f) Sprovođenje Strategije.

¹ Član 11. Uredbe (EU) 2021/1058 Evropskog parlamenta i veća od 24. juna 2021. o Evropskom fondu za regionalni razvoj i Kohezionom fondu.

Član 13.

O ovoj Odluci informisaće se javnost u skladu sa odredbama Zakona o planskom sistemu, Zakona o lokalnoj samoupravi i Pravilnika o smernicama dobre prakse za ostvarivanje učešća javnosti u pripremi nacrtu zakona i drugih propisa i akata, objavom na službenim stranicama jedinice lokalne samouprave.

Član 14.

Svi pojmovi u ovoj Odluci upotrebljeni u gramatičkom muškom rodu podrazumevaju muški i ženski prirodni rod.

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu grada Novog Pazara“.

SKUPŠTINA GRADA NOVOG PAZARA

Broj: 80-1/22
U Novom Pazaru, 12. septembra 2022. godine

SEKRETAR
Ahmedin Binjoš, dipl. pravnik

13.2 ANEKS 2 - SPISAK PROJEKTNIH IDEJA

C 1. IDENTITET URBANOG PODRUČJA	
1.	Revitalizacija, rekonstrukcija i restauracija Stare čaršije sa Novopazarskom tvrđavom kao ambijentalnom celinom
2.	Aktiviranje urbanih delova - javni gradski prostori i nedovoljno korišćeni i zapušteni objekti, urbana akupunktura
3.	Podzemno kabliranje nadzemnih vodova
4.	Revizija pristupačnosti objekata i javnih površina i njihovo međusobno povezivanje
5.	Izrada studija mera zaštite kulturno-istorijskog nasleđa
6.	Mapiranje i rekognosciranje objekata od značaja za grad
7.	Kreiranje kulturnih, istorijskih, religijskih, gastronomskih ruta
8.	Projekti za brendiranje grada - vizuelni identitet grada, logo, šahtovi
9.	Novi Pazar – kulturna prestonica Evrope / Srbije
10.	Obnavljanje jezgra starog grada
C 2. ZELENA I ENERGETSKA TRANZICIJA I MOBILNOST	
11.	Projekat nabavke ekološki prihvatljivih vozila, kroz subvencije - automobili, električni bicikli, javni prevoz, taksisti
12.	Razvoj biciklističke infrastrukture
13.	Ozelenjavanje rečnih priobalja radi formiranja biciklističkih staza
14.	Unapređenje bezbednosti saobraćaja
15.	Izgradnja filterskog postrojenja za fabriku vode i pratećih solarnih panela
16.	Zamena kotlova na mazut, prelazak toplana na ekološki prihvatljiva goriva
17.	Postavljanje solarnih panela na krov opštinske uprave i druge javne zgrade
18.	Zamena ulične rasvete, uvođenje solarne LED rasvete, monitoring javne rasvete
19.	Uvođenje pametnog sistema za ulični parking – broj mesta i naplata
20.	Vertikalno i horizontalno ozelenjavanje objekata
21.	Ozelenjavanje uz rečna korita, formiranje drvoreda, kišne bašte
22.	Ozelenjavanje, čišćenje i produbljivanje rečnih korita radi zaštite od plavljenja
23.	Ozelenjavanje i uređivanje zemljišta oko zgrada, parkova i dr.
24.	Uređenje prostora sa mobilijarom i zelenilom
25.	Javne česme, urbana akupunktura
26.	Revizija lokalnih odluka iz oblasti stambenih poslova
27.	Određivanje zone sanitarne zaštite vodozahvata

28.	Smanjenje gubitaka u vodovodnoj mreži (detekcija i sanacija kvarova)
29.	Regulacija potoka u naseljima Šutenovac, Mur, Selakovac
30.	Zamena starih, dotrajalih i azbestnih cevi
31.	Zamena kanalizacione mreže u ulicama Veljka Vlahovića, Kragujevačkoj i Kosančićevoj
32.	Izgradnja postrojenja za preradu otpadnih voda
33.	Sanacija deponija Golobrdo i Batnjik
34.	Uspostavljanje sistema upravljanja otpadom – regionalna deponija
35.	Povećana kontrola i edukacija stručnih lica radi prevencije i sprečavanja hemijskih udesa
36.	Rešavanje problema pasa lotalica - Zoo higijena
37.	Imenovanje novih ulica i krakova postojećih ulica, postavljanje tabli sa nazivima ulica, nazivima naseljenih mesta na ulazu i izlazu iz njih
38.	Postavljanje saobraćajne signalizacije
39.	Postavljanje turističke signalizacije
C 3. INOVATIVNA I PAMETNA EKONOMIJA	
40.	Formiranje naučno-tehnološkog parka – podrška razvoju prehrambene industrije
41.	Uvođenje ISO standard u privredi
42.	Razvoj nove industrijske zone
43.	Formiranje trening centra za dualno obrazovanje
44.	Formiranje reciklažnog centra
45.	Investicije za solarne panele i vetrogeneratore
C 4. DRUŠTVENO BLAGOSTANJE	
46.	Uspostavljanje multimedijalnog SOS servisa
47.	Otvaranje ambulanti u svakoj seoskoj i gradskoj mesnoj zajednici
48.	Formiranje muzeja savremene umetnosti Sandžaka
49.	Proširivanje prostornih kapaciteta muzeja Ras
50.	Izgradnja regionalnog pozorišta
51.	Rekonstrukcija i stavljanje u funkciju objekata Hamam, Centrala za galerije, umetničke paviljone i sl.
52.	Uvođenje sadržaja reonskih i lokalnih centara: <ul style="list-style-type: none"> • uslužni centar gradske uprave • pošta • katastar • ambulanta • komunalna milicija

	<ul style="list-style-type: none"> • pijaca • dom kulture • odeljenje civilne zaštite • sportska dvorana • rekreativni centar
53.	Stipendiranje mladih talenata u umetničkim oblastima
54.	Edukacija građana Novog Pazara o kulturnoj baštini grada
55.	Obnavljanje jezgra starog grada
56.	Formiranje staza kulture
57.	Pokretanje gradskog onlajn portala za prezentaciju kulturne baštine i istorijskog nasleđa grada i kulturnih događaja
58.	Brendiranje kulturne ponude grada sa ciljem objedinjenja kulturne ponude grada (vodič za kulturno-istorijske spomenike i programe kulture)
59.	Osnivanje Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Novom Pazaru
60.	Formiranje reonskih centara civilne zaštite
61.	Formiranje kancelarije Zavoda za zaštitu spomenika
62.	Razvoj Državnog univerziteta u Novom Pazaru
C 5. UPRAVLJANJE URBANIM/TERITORIJALNIM RAZVOJEM	
63.	Primena lokalnih odluka i zakonskih regulativa
64.	Adekvatan rad inspekcijских službi
65.	Uspostavljanje platforme za učešće dijaspora
66.	Reforma i plasiranje obrazovnih profila u skladu sa potrebama na tržištu rada
67.	Platforma za aktivno učešće građana: ankete i infopultovi
68.	Razvijanje lobističkih kapaciteta za privlačenje kapitalnih investicija
69.	Izrada tizera za projekte od kapitalnog značaja (investicioni vodiči)
70.	Razvoj geografsko - informacionih sistema (GIS)

13.3 ANEKS 3 – UČESNICI U IZRADI STRATEGIJE

Učesnici u procesu izrade Strategije

Marina Stanić, Ivana Glušica Bajić, Dubravka Đukanović, Jovana Šunjevarić, Irina Kajtez, Sanja Kesić Ristić, Omer Hadžitahirović, Samer Aščerić, Sead Karišik, Suad Ljajić, Miloš Dumić, Zehra Zagarević, Selma Ikić, Sanja Milović, Srbila Jovanović, Jasmina Kruševljanin, Safet Nuković, Irfan Dugopoljac, Ervin Čašić, Nikola Milenković, Tihomir Ratković, Latif Đerlek, Mirzet Bojadžić, Rifat Redžović, Senad Župljanin, Jasmina Boniković, Albin Škrijelj, Fatma Durović, Emir Mehović, Kata Tiosavljević, Aida Bojadžić, Jelica Beganović, Lejla Zećirović, Faris Alibašić, Valdin Hajdarpašić, Irfan Nurković, Elvir Bogučanin, Hajrudin Hajrović, Suad Bećirović, Mejra Halilagić, Aida Dragolovčanin, Almasa Međedović, Kemal Tutić, Nermin Zećirović, Ajša Alić, Branko Slavković, Amer Pašović, Sanjin Mašović, Amina Gusinac, Anida Mavrić, Kanita Sejdović, Mejra Lotinac, Ajla Šabanović, Anida Kolašinac, Aiša Kolašinac, Ramiz Tutić, Reuf Novalić.

ANEKS 4 - NACIONALNI I MEĐUNARODNI IZVORI FINANSIRANJA URBANOG I TERITORIJALNOG RAZVOJA